

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

1. Η γεωγραφία του νομού Σερρών κατά την αρχαιότητα

1.1. Η θέση της περιοχής του νομού Σερρών

Η πόλη των Σερρών πολλές φορές καταστράφηκε και ξανακτίστηκε. Αναγεννήθηκε μέσα από τους καπνούς και από τη στάχτη. Είναι τόσο σπουδαία η γεωγραφική της θέση, ώστε μετά από οποιαδήποτε καταστροφή ξανακτίζεται και ακμάζει από κάθε πλευρά.

Ο Cousinéry εγκωμιάζει τη γεωγραφική θέση της πόλεως και της πεδιάδας των Σερρών με τα εξής λόγια: «Σε οποιαδήποτε κατάσταση κι αν βρεθεί η πόλη των Σερρών, οποιαδήποτε κι αν είναι η τύχη που προορίζει γι' αυτήν ο σημερινός πόλεμος [η Επανάσταση του 1821], δεν μπορεί να αμφιβάλει κανείς ότι η γονιμότητα του εδάφους και η γειτονιά της με τη θάλασσα και τον Στρυμόνα θα είναι και πάλι μέσα σε λίγο καιρό πηγή νέου πλούτου που θα φέρουν σ' αυτήν ένα μεγάλο αριθμό νέων κατοίκων»¹.

Ο νομός Σερρών από αρχαιοτάτων χρόνων υπήρξε το μήλον της έριδας μεταξύ πολλών λαών. Πολλοί επιδίωξαν να τον κατακτήσουν. Υπέστη πολλές επιδρομές και αλλεπάλληλες καταστροφές. Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες φρόντιζαν να αυξήσουν τον πληθυσμό του, να τον οχυρώσουν.

Είναι αξιόλογη η θέση του από στρατηγικής απόψεως. Βρίσκεται σε επίκεντρο σημείο στρατηγικής διαβάσεως. Συνδέει το Αιγαίο πέλαγος με το εσωτερικό των Βαλκανίων. Είναι σπουδαίο πολυπέραστο αναγκαστικό σταυροδρόμι ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, στο Βορρά και το Νότο. Πολλοί διεκδίκησαν ανά τους αιώνες και διεκδικούν την περιοχή των Σερρών, κρυφά και φανερά, μέχρι και τις ημέρες μας. Έχει έναν ξεχωριστό δικό της ηρωικό χαρακτήρα στην ιστορία, χαρακτήρα αγώνων, θυσιών και άμυνας κατά της εισβολής των από βορρά εχθρών της Ελλάδας. Πολλές φορές θυσιάστηκε για να αναπτυχθεί απερίσπαστος ο πολιτισμός στη νότια Ελλάδα. Η Αμφίπολη υπήρξε το κέντρο της μεγάλης εκπολιτιστικής εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία και την Αφρική.

---

¹ Cousinéry E.M., *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831, σ. 155-166.

Χάρτης της Ανατολικής Μακεδονίας στους αρχαίους χρόνους

1.2. Η πεδιάδα των Σερρών

Η γεωγραφική θέση του νομού Σερρών έχει ως εξής: Το βόρειο γεωγραφικό του πλάτος ορίζεται με τις συντεταγμένες 41,05 και το ανατολικό γεωγραφικό μήκος του από Γκρίνουιτς 23,34.

Προνομιακή είναι η θέση του νομού από απόψεως πεδιάδας. Είναι μακρόστενη από βορειοδυτικά προς νοτιοδυτικά και ομαλή με μερικές προεξοχές λοφίσκων στην ανατολική πλευρά. Το μήκος της από τα στενά του Κλειδίου μέχρι την Αμφίπολη είναι 55 χιλιόμετρα και το πλάτος της περίπου 15 χιλιόμετρα.

Τέσσερα εκατομμύρια τριακόσιες χιλιάδες δεκαδικά στρέμματα εύφορης γης ποτίζονται από τον ξακουστό ποταμό Στρυμόνα. Η πεδιάδα των Σερρών περιβάλλεται από βουνά που σχηματίζουν γύρω της ένα δακτυλίδι. Διακόπτονται βορείως στο φαράγγι του Κλειδίου σε βάθος δέκα χιλιομέτρων κατά την είσοδο του Στρυμόνα από τη Βουλγαρία και στα νότια κατά την έξοδό του στα στενά της Αμφιπόλεως. Ανατολικά διακόπτονται από τη μαιανδρική είσοδο του Αγγίτη ποταμού και δυτικά από τον αυχένα της Καστανούσας ανάμεσα στην Κερκινίτιδα λίμνη και τη Δοϊράνη.

Πολλοί τοπικοί χείμαρροι από τα γύρω βουνά διαβρώνουν επιφανειακά το έδαφος στις πλαγιές των βουνών και μεταφέρουν στην πεδιάδα πολλές φερτές ύλες (προσχώσεις). Οι εδαφικές αυτές διαβρώσεις στα γύρω βουνά είναι

πολλές και μεταβάλλουν σε πολλά σημεία τη μορφολογική σύνθεση και όψη της πεδιάδας. Απογυμνώνουν τις πλαγιές των βουνών από το χώμα και μένουν τα πετρώματα μόνο σε αρκετά μέρη, αποψιλωμένες από τα νεροφαγώματα.

Ο Δ. Καντακουζηνός στις εδαφολογικές έρευνες που έκανε στη Μακεδονία κατά τη βυζαντινή εποχή διαπίστωσε ότι η πεδιάδα των Σερρών κατακλυζόταν συνεχώς στο κέντρο και ολόγυρα από πολλές φερτές ύλες. Σχηματίστηκαν και σχηματίζονται απ' αυτές καινούργιοι λόφοι σε πολλά μέρη.

Επικίνδυνος με τις προσχώσεις τους για την πεδιάδα των Σερρών είναι οι εξής χειμάρροι: α) Ο Κρουσουβίτης (Αχλαδοχωρήτης) που ξεκινά από το όρος Άγγιστρο, διασχίζει το Σιδηρόκαστρο και χύνεται στον Ασπροπόταμο. Άλλοτε χυνόταν στον Στρυμόνα και κάποτε στη λίμνη Αχινού, στην οποία κατά τον υπολογισμό της εταιρείας Μονκς Γιούλεν έφερνε 127,3 κ.μ. νερό και διάφορες ύλες στο δευτερόλεπτο. β) Ο Κερκινίτης που ξεκινά από τον αυχένα της Καστανούσας, διανύει 25 χιλιόμετρα και χύνεται στην Κερκινίτιδα λίμνη. γ) Ο Βεργίτης (Κοπατσινός) που ξεκινά από τα δυτικά υψώματα της Βέργης και σε μικρή απόσταση χύνεται στον Στρυμόνα. δ) Ο Καστρινός που πηγάζει από τα βορειοανατολικά υψώματα του Κερδυλίου, δυτικά του Καστρί, και καταλήγει στον Στρυμόνα. Προ της τεχνητής διευθετήσεως της κοίτης του Στρυμόνα και της αποξηράνσεως της λίμνης Αχινού, η πεδιάδα των Σερρών είχε πολλά εκτεταμένα τέλματα, αλλά μετά από τα στραγγιστικά έργα παρέμειναν μερικά μόνο γύρω από την Κερκινίτιδα λίμνη και τις εκβολές του Στρυμόνα.

Η πεδιάδα φαίνεται σαν μακέτα αρχιτεκτονικού αριστουργήματος, με τους πολλούς δρόμους συνολικού μήκους 1.000 περίπου χιλιομέτρων. Η σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινουπόλεως διασχίζει για 124 χλμ. κατά μήκος το νομό Σερρών. Ο φιδωτός ποταμός Στρυμόνας διασχίζει το νομό από βορειοδυτικά προς νοτιοανατολικά. Από τις συχνές πλημμύρες του κατακάθονταν άλλοτε πολλά γόνιμα υλικά στα χωράφια, που έκαναν τον κάμπο των Σερρών παραγωγικό. Σήμερα δεκάδες αρδευτικά κανάλια ξεκινούν από διάφορα σημεία της κοίτης αυτού και διασκορπίζονται σ' όλη τη πεδιάδα. Μεταφέρουν ακούραστα τη ζωή στη μεγάλη παραγωγική ποικιλία φυτών και την κάνουν την πιο εύφορη πεδιάδα της Ελλάδας. Παρήγαγε και παράγει άφθονα ποικίλα προϊόντα με δύο σοδειές πολλές φορές το χρόνο. Στην αρχαιότητα καλλιεργούσαν στον κάμπο των Σερρών σιτάρι, κριθάρι, βρίζα, λινάρι, αμπέλια, ελιές και λαχανικά. Εγκωμιάζεται από πολλούς παλαιούς και νέους περιηγητές για τη μεγάλη ευφορία της². Ο Εβλιά Τσελεμπή στο Οδοιπορικό του κατά το 17^ο αιώνα γράφει: «Η πεδιάδα των Σερρών είναι απέ-

---

² Σαμσάρη Δ., *Ιστορική γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 24-30.

ραντη και ευφοροτάτη, με ξεχωριστά προϊόντα. Παράγει έξι είδη σιταριού, παχύ κριθάρι, ρύζι, πολλά λαχανικά και ιδιαίτερα εξαιρετικές μπάμιες»³.

Στην Αρχαία Γεωγραφία του Δήμιτσα αναφέρεται ότι «ο κάμπος των Σερρών ευφορεί από διάφορα είδη γεννημάτων και μάλιστα βαμβακιού, του οποίου γίνεται ικανή εξαγωγή εις την Αυστρία, Αλβανία Βοσνία και άλλα μέρη»⁴.

Η κτηνοτροφία και η ξυλεία του νομού Σερρών, λόγω της πολλής βλαστήσεως, ήταν ανεπτυγμένη. Υπήρχε αυτάρκεια στα εγχώρια προϊόντα, από τα οποία εξήγαγαν και στις πτωχότερες γύρω χώρες. Για τη μεγάλη ευφορία της περιοχής των Σερρών οι Τούρκοι ονόμαζαν την πεδιάδα της «αλτίν οβασί» (=χρυσή πεδιάδα).

1.3. Συγκοινωνία

Από απόψεως συγκοινωνίας, λόγω των συχνών πλημμυρών του Στρυμόνα, ήταν δύσκολη η επικοινωνία του βορείου τμήματος του νομού με το νότιο όταν πλημμύριζε η πεδιάδα. Δύσκολη ήταν και η συγκοινωνία της Βισαλτίας με τις Σέρρες μέχρι της διευθετήσεως της κοίτης του Στρυμόνα. Το χειμώνα γινόταν με βάρκες.

Τα οδοιπορικά μερικών συγγραφέων περιγράφουν δραματικές περιπέτειες στα ταξίδια τους στην περιοχή της πλημμυρισμένης πεδιάδας των Σερρών⁵. Από την εποχή του βασιλέως της Μακεδονίας Φιλίππου Β΄, τον 4^ο αιώνα π.Χ., υπήρχαν τρεις κατηγορίες δρόμων στο νομό Σερρών: οι αστικοί, οι αγροτικοί και οι στρατιωτικοί. Αυτούς τους διόρθωσαν και τους επεξέτειναν οι διάδοχοί του, αλλά ιδιαίτερα οι Ρωμαίοι⁶.

1.4. Η Εγνατία οδός

Αυτή διέσχιζε κατά μήκος και το νομό Σερρών. Ο Στράβων στη *Γεωγραφία* του (VII.7, 4) μας πληροφορεί τα εξής: «Ταύτης δε τα πρώτα μέρη τα περί Επίδαμνον και Απολλωνίαν εστί. Εκ δε της Απολλωνίας εις Μακεδονίαν η Εγνατία εστί οδός προς έω [προς ανατολάς], βεβηματισμένη κατά μίλιον και κατεστημένη μέχρι Κυψελών και Έβρου ποταμού. Μιλίων δε εστί πεντακοσίων τριάκοντα πέντε».

³ Μοσχόπουλου Ν., *Η Ελλάς κατά τον Εβλιά Τσελεμπί. Κριτική ανάλυσις και έλεγχος του οδοιπορικού του Τούρκου περιηγητού*, Θεσσαλονίκη 1988.

⁴ Δήμιτσα, Μ., *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας*, Αθήνα 1874, τ. 2, σ. 570, σημ. Βαρβίτσα Α., «Η Εγνατία οδός και η Βισαλτία», στο *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας*, Πρακτικά Α΄Επιστημονικού Συμποσίου, Δήμος Νιγρίτας 1993, σ. 59-78.

⁵ Κουτζακιώτη Γ., «Ένα ταξίδι στις Σέρρες το Μάιο του 1988», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992), 105-114.

⁶ Σαμσάρη, ό.π., σ. 43.

Την Εγνατία οδό διήλθε και ο Απόστολος Παύλος κατά τη δεύτερη αποστολική περιοδεία του αναχωρώντας από τους Φιλίππους το 50-52 μ.Χ.: «Διοδεύσαντες δε την Αμφίπολιν και την Απολλωνίαν ήλθον εις Θεσσαλονίκη» (Πράξεις 17.1).

Ήταν μεγάλης στρατιωτικής και εμπορικής σημασίας οδός (όπως συμβαίνει και επί των ημερών μας με την κατασκευή της σύγχρονης Εγνατίας οδού), η κατασκευή της οποίας διήρκησε πολλά χρόνια και κόστισε τεράστια ποσά. Πότε άρχισε η κατασκευή της δεν γνωρίζουμε. Αναφέρεται από τον Πολύβιο (34.12) προ του θανάτου του το 120 π.Χ. Έγινε μάλλον μετά από τη μάχη της Πύδνας του 168 π.Χ. και κυρίως μετά από την οριστική κυριαρχία των Ρωμαίων στη Μακεδονία. Ήταν στρωμένη με πλάκες. Είχε πλάτος περίπου 5-8 μέτρα και μήκος, κατά τον Στράβωνα, 535 μίλια. Σε απόσταση κάθε μιλίου της οδού υπήρχε κυλινδρική μαρμάρινη κολόνα (στρογγυλή στήλη) με τον αριθμό των μιλίων αποστάσεως από τη Ρώμη. Σε κάθε 17 μίλια υπήρχε στρατιωτικός σταθμός (*mulatio*), φυλάκιο με Ρωμαίους στρατιώτες για την ασφάλεια και την ξεκούραση των οδοιπόρων που ταξίδευαν. Υπήρχαν και ενδιαμέσοι σταθμοί για την αλλαγή των ταχυδρομικών αλόγων. Κατά τον Δήμιτσα, αναφέρεται μεγάλος σταθμός στο Γάζαρο, αλλά υπήρχαν και άλλοι δύο σταθμοί για την αλλαγή των αλόγων ανάμεσα στην Αμφίπολη και τους Φιλίππους. Ο ένας ήταν στο Δόμηρο, 7 ρωμαϊκά μίλια (10 χιλιόμετρα) από την Αμφίπολη, και ο άλλος στο 12ο χιλιόμετρο⁷. Τμήματα της Εγνατίας οδού σώζονται στην Αμφίπολη και σε άλλα μέρη του νομού Σερρών⁸.

1.5. Βουνά του νομού Σερρών

Ο νομός περιβάλλεται από βουνά. Η γεωλογική του σύσταση και η τεκτονική του κατασκευή είναι πολύπλοκες στην έρευνά τους. Κατά τον Cnijtz, όταν «η θάλασσα του Σαρματίου [υποδιαίρεση του Μειοκαίνου] είχε κατακλύσει τη Χαλκιδική, μπήκε στο βαθύπεδο Σερρών-Σιδηροκάστρου-Νιγρίτας και άφησε ιζήματα που αποτελούν τις ψηλότερες αναβαθμίδες του βαθυπέδου Σερρών». Ο Μαραβελάκης στις γεωλογικές του έρευνες στη Μακεδονία αναφέρει: «Πλείστα βαθύπεδα της Β. Αιγηίδος είχαν μεταβληθεί εις λίμνας ένθα έλαβε χώραν εντατική συσσώρευσις κλαστικού υλικού π.χ. όπως η κολοσσαία εις απόθεσιν λοφοσειρά της Αλιστράτης»⁹. Ο δε Γ. Χατζηκυριάκου προσθέτει: «Αι λεβητοειδείς κοιλότητες των πεδιάδων των Σερρών και της Δράμας προήλθον από τοπικές συνιζήσεις ή καταβυθίσεις ελλειψοειδείς, αίτινες εις παλαιότερας γεωγραφικής εποχάς απετέλουν λίμνας, αι οποίαι κατά το πλείστον απε-

⁷ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 43-44.

⁸ Βαρβίτσα, *ό.π.*

⁹ Μαραβελάκης Μ.Ι., *Γεωφυσικά έρευναι εν Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1926, τ. Α, σ. 39.

στραγγίσθησαν. Αι κοιλότητες αύται και τα πολλαχού απαντώντα ηφαιστειογενή πετρώματα και αι θερμαί πηγαί δηλούσι ότι επί της χώρας ταύτης ενήργησαν γηγενείς δυνάμεις, αι οποίαι προξένησαν μεγάλας μεταβολάς επί του πετρώδους αυτού συγκροτήματος. Αι κοιλότητες αύται επληρώθησαν πετρωμάτων υδατογενών (θαλασσίων ποταμίων ή λιμνιαιών) νεοτέρων γεωλογικών διαπλάσεων του μεσοζωικού αιώνας».

Τα συμπεράσματά τους από τις μακροχρόνιες έρευνες είναι ότι κατά την υποδιαίρεση του Μειοκαινού, στη Σαρμάτιο εποχή, όταν κατακλύστηκε η Χαλκιδική από θάλασσα μπήκε και στο βαθύπεδο των Σερρών-Σιδηροκάστρου-Νιγρίτας και άφησε πολλά ιζηματογενή πετρώματα που αποτελούν τις ψηλότερες αναβαθμίδες του βαθυπέδου των Σερρών. Η θάλασσα αυτή, κατά τον Μαραβελάκη, σχημάτισε λίμνες που συσσωρεύσαν εντατικά κλαστικό υλικό, όπως είναι η κολοσσιαία λοφοσειρά της Αλιστράτης. Κατά τον Γ. Χατζηκυριάκου, οι κοιλότητες αυτές προήλθαν από τις καταβυθίσεις από τις λίμνες που αποστραγγίστηκαν. Οι κοιλότητες, τα ηφαιστειογενή πετρώματα και οι θερμές πηγές στο νομό Σερρών φανερώνουν ότι στην περιοχή αυτή οι γηγενείς δυνάμεις προξένησαν μεγάλες μεταβολές στα πετρώδη συγκροτήματα. Η εξωτερική εμφάνιση των βουνών των Σερρών φανερώνουν ότι υπέστησαν μεγάλη εξωτερική επεξεργασία στις διάφορες γεωλογικές εποχές¹⁰.

Οι λίμνες κατά τη διάρκεια του μεσοζωικού αιώνα γέμισαν από θάλασσα, ποταμίσις και λιμνίσις υδατογενή πετρώματα και κατέληξαν στη σημερινή κατάσταση κατά την τριτογενή περίοδο, με την εισχώρηση και αποχώρηση της θάλασσας. Ότι κάποτε ο νομός Σερρών ήταν θάλασσα βεβαιώνεται από τα πολλά απολιθωμένα κοράλλια, όστρακα και άλλα οργανικά θαλάσσια λείψανα των γεωλογικών αιώνων που βρίσκονται σε όλα τα μέρη του. Έχω προσωπική εμπειρία από πληθώρα τέτοιων απολιθωμάτων που περιήλθαν στα χέρια μου για μελέτη από τα γύρω υψώματα της πόλεως των Σερρών.

Στα όρη των Σερρών βρίσκουμε αρκετά ορυκτά και μεταλλεύματα. Σε όλα τα όρη του νομού Σερρών, πλην του Μπέλες, υπάρχουν αξιόλογα ορυκτά. Βρίσκουμε δε όλα τα είδη των ορυκτών: χρυσό, άργυρο, αρσενικό, χαλκό, μόλυβδο, νικέλιο, κασσίτερο, αντιμονίτη, αντιμόνιο, μαγνησίτη, ψευδάργυρο, σίδηρο, σιδηροπυρίτη, μάρμαρο, ώχρα κιμωλία, γύψο και λιγνίτη¹¹. Ξακουστά επίσης από την αρχαιότητα ήταν τα μεταλλεία χρυσού και αργύρου του Παγγαίου. Ο γεωγράφος Στράβων γράφει: «Και αυτό δε το Παγγαίον όρος χρυσειά και αργυρεία έχει μέταλλα και η εντός Στρυμόνος ποταμού μέχρι Παιονίας. Φασί δε και τους Παιανίαν γην αρούντας ευρίσκειν χρυσού τινά μόρια»¹². Ο Αριστοτέλης στο έργο *Περί θαυμασίων ακουσμάτων* μας πλη-

¹⁰ Χατζηκυριάκου Γ., *Γεωγραφική και πετρολογική σύσταση της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1929, σ. 7.

¹¹ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 32-42.

¹² Στράβων, VII.33, απόσπασμα 34.

ροφορεί ότι στην Παιονία μετά από πολλές δυνατές βροχές εύρισκαν οι κάτοικοι σε σβόλους άπυρον (ατόφιο) χρυσό. Χρύσιζε η γη από σβόλους γνήσιου χρυσού. Μερικοί βρήκαν σβόλους χρυσού αξίας μιας μνας και άλλοι παρουσίασαν στο βασιλέα σβόλους χρυσού αξίας τριών και πέντε μνων¹³.

Ο λιγνίτης των Σερρών βρίσκεται μέσα σε μαλακά αργιλοαμμώδη πετρώματα που πλαισιώνονται από κροκάλες. Είναι καλής ποιότητας, ξυλώδης με λίγη στάχτη και υγρασία, αλλά με 4.100-4.500 θερμίδες. Μέχρι το 1965 λάμβανε χώρα αρκετή εκμετάλλευση και εξαγωγή λιγνίτη στα τρία λιγνιτωρυχεία πλησίον της πόλεως των Σερρών και σε ένα στην Κορμίστα του Παγγαίου. Παρότι λειτουργούσαν με πρωτόγονα μέσα και απασχολούσαν περίπου 2.000 εργάτες το εικοσιτετράωρο, έβγαζαν το χρόνο περίπου 100.000 τόνους λιγνίτη. Με την ανεύρεση άλλων μέσων ενέργειας και θερμάνσεως δεν συμφέρει πλέον οικονομικά η εξόρυξη του λιγνίτη και γι' αυτό έκλεισαν όλα τα λιγνιτωρυχεία του νομού Σερρών.

Από την ανεύρεση ενός κάστορα μέσα στο λιγνίτη της περιοχής υπολογίστηκε ότι σχηματίσθηκε πριν από 13-14 εκατομμύρια χρόνια. Από τον άφθονο λιγνίτη που συναντούμε στη περιφέρεια του νομού φαίνεται ότι η πεδιάδα των Σερρών είναι μια νεογενής κλειστή λεκάνη με λίμνες ανάμεσα στις μεγάλες οροσειρές που την περιβάλλουν.

Υπήρχαν στα βουνά του Παγγαίου, του Δυσώρου, του Ορβύλου αλλά και στην πεδιάδα του νομού Σερρών αξιόλογα δάση για ξυλεία κατασκευής οικιών, τριήρων και εμπορικών πλοίων. Λόγω των συχνών πλημμυρών του Στρυμόνα μεγάλες εκτάσεις εκατέρωθεν αυτού έμειναν ακαλλιέργητες και μετατράπηκαν με την πάροδο του χρόνου σε μεγάλα δάση για εξαγωγή χρήσιμης ξυλείας.

Στις εκβολές του Στρυμόνα πλησίον της Αμφιπόλεως αναφέρεται από τον Αρριανό ότι υπήρχε ναυπηγείο από την ξυλεία του Παγγαίου και της περιοχής Νιγρίτας. Υπήρχε οργιώδης βλάστηση στο νομό Σερρών με πολλά πρωτόγονα ορμάνια.

Η περιοχή της Νιγρίτας ονομαζόταν Αρίντα (=δασώδης περιοχή). Κατά τον Ηρόδοτο «η δε [χώρα Αργυλίων] εστί φαραγγώδης και δασεία» και κατά τον Θουκυδίδη (IV, 108) ο Όρβυλος «ήτο φαραγγώδης και δασώδης».

Λέγεται ότι κυκλοφορούσαν στα δάση των Σερρών λιοντάρια, λύκοι, αρκούδες, ελάφια και άγρια βόδια με μεγάλα κέρατα που τα έκαναν εισαγωγή στη νότια Ελλάδα. Υπήρχαν στα σερραϊκά όρη θηρία, τα οποία κυνηγούσαν με τα τόξα τους οι Παίονες και οι Θράκες. Ο Ηρόδοτος (VII.124-126) μας διαβεβαιώνει ότι μεταξύ του Νέστου και του Αχελώου ποταμού κατά την εποχή της εκστρατείας του Ξέρξη στην Ελλάδα ζούσαν λιοντάρια: «Προχωρούσε [ο Ξέρξης] διασχίζοντας την Παιονία και την Κρηστωνική μέχρι τον ποταμό Εχέδωρο. Μα καθώς προχωρούσε απ' αυτό το δρόμο, λεοντάρια πέσαν στις

¹³ Αριστοτέλους, *Περί θαυμασίων ακουσμάτων*, σ. 45.

καμήλες του που κουβαλούσαν τρόφιμα. Κατέβαιναν συχνά τα λεοντάρια δηλαδή απ' τις κρυψώνες τους και άλλο τίποτε εξόν από τις καμήλες δεν πείραζαν, μήτε ανθρώπους, μήτε αλογομούλαρα, κι απορώ απ' αυτή τους την προτίμηση. Στα μέρη εκείνα υπάρχουν και λιοντάρια πολλά και άγρια βόδια με μεγάλα κέρατα απ' αυτά που τα κάνουν στην Ελλάδα εισαγωγή». Πολλά απολιθώματα της περιοχής αυτής μαρτυρούν ότι πράγματι κάποτε ζούσαν λιοντάρια στην περιοχή της Παιονίας.

1.5.1. Μπέλες (Κερκίνη)

Είναι το πιο απότομο, άγριο, δυσπρόσιτο και ψηλό βουνό του νομού Σερρών. Έχει ύψος 2.030,60 μ. στην κορυφή Σουλτανίτσα. Είναι ακατοίκητο, αν εξαιρέσει κανείς μερικά διασκορπισμένα χωριά που βρίσκονται στους πρόποδες του. Κατά καιρούς ονομαζόταν Κερκίνη λόγω του απότομου και απόκρημνου εδάφους του (λατινικά *circumcisum*=απότομος, *amphikrēmos*). Από το όρος Κερκίνη ονομάστηκε και η παρακείμενη λίμνη Κερκίνη. Ο Θουκυδίδης αναφέρει το όρος Κερκίνη στην εκστρατεία του Σιτάλκη εναντίον των Παιόνων.

Η Κερκίνη ήταν ακατοίκητο βουνό. Χώριζε τους Παίονες από τους Μαιδούς και Σιντούς που ήταν αριστερά. Για να ανοίξει δρόμο στο απότομο δασωμένο βουνό ο Σιτάλκης έκοψε στο πέρασμά του πολλά δένδρα. Η κορυφή του σήμερα αποτελεί το σύνορο μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Μεταλλεύματα μέχρι στιγμής δεν έχουν ανευρεθεί στο Μπέλες.

1.5.2. Άγγιστρο

Στα τουρκικά μεταφράστηκε ως Τσιγγέλι. Έχει ύψος 1.290 μ. στην κορυφή του Κλέφτη. Η παράδοση όμως το αποδίδει στον πρώτο Τούρκο οικιστή μπέη που προσκαλούσε τους γνωστούς του να εγκατασταθούν στο βουνό Άγγιστρο λέγοντας: *sen gel-sen gel* (=έλα και συ-έλα). Από αυτή την επαναλαμβανόμενη πολλές φορές φράση έμεινε η ονομασία Σέγγελ=Τσιγγέλ. Από ορυκτά βρίσκουμε στο Άγγιστρο αρσενικό, άργυρο, μόλυβδο και λιγνίτη.

1.5.3. Λαϊλιάς

Είναι η προέκταση του Ανατολικού Ορβύλου με ύψος 1.849 μ. στην κορυφή του Αλή Μπαμπά και 2.217 μ. στην ψηλότερη κορυφή Αλί Μποντούς, που βρίσκεται κοντά στα βουλγαρικά σύνορα. Ο Λαϊλιάς ήταν γνωστός ως θέρετρο των πλουσίων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το όνομά του ερμηνεύεται ως τόπος αναψυχής και παραθερισμού των πλουσίων, αλλά και ως καταπράσινο λιβάδι βοσκής για τα κοπάδια το καλοκαίρι. Οι Τούρκοι το έλεγαν *Ana dag* (=βουνό της μάνας), Αλί μπαμπά (=ψηλότερη κορυφή) ή

Σαρλίγια από τη χιονισμένη πάντα κορυφή του. Του έχουν δοθεί και άλλα ονόματα από άλλες αιτίες.

Τον διαφήμιζε σ' όλη τη Ρούμελη, την Αραβία και την Περσία ο Εβλιά Τσελεμπή¹⁴ ως μεγάλο παραθεριστικό κέντρο με δύο χιλιάδες επαύλεις και σαράντα τζαμιά, με πολύ καλό κλίμα και χωνευτικό σαν νέκταρ νερό, που έτρεχε από τριακόσιες βρύσεις. Εκεί, στην άκρη του απύθμενου βάραθρου της άγριας φύσεως, υπάρχουν δύο πανύψηλοι βράχοι: τα «Ολύμπια» και της τουρκάλας «Κατίγκας», που αυτοκτόνησε πηδώντας απ' αυτόν. Ο ένας εξ αυτών είναι διχαλωτός με δύο κορυφές, απέχουσες μεταξύ τους τέσσερις πήχες. Εκεί οργανωνόταν κάθε χρόνο άθλημα πηδήματος: πηδούσαν ενώπιον θεατών παλικάρια (αθλητές) από τη μια κορυφή στην άλλη.

Προπολεμικά οργανώθηκε ως παραθεριστικός οικισμός, αλλά εγκαταλείφθηκε στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σήμερα υπάρχει εκεί σύγχρονο χιονοδρομικό κέντρο με όλες τις προδιαγραφές. Είναι πόλος έλξεως τουρισμού στο νομό Σερρών. Από ορυκτά βρίσκει κανείς αντιμονίτη και λιγνίτη.

1.5.4. Μενοίκιο

Χωρίζεται με τις απότομες βαθιές χαράδρες από τον Λαϊλιά και ανατολικά από την κοίτη του Αγγίτη ποταμού. Στην κορυφή του Καραγκιόζ γκιολ, το όρος έχει ύψος 1.962,78 μ. Είναι το βουνό που επεκτείνεται ανατολικά και δυτικά της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Το όνομά του αναφέρεται για πρώτη φορά από τον κτήτορα της Μονής Προδρόμου Ιωαννίκιο, στα έγγραφα της Μονής του 14ου αιώνα και στα χρυσόβουλα των αυτοκρατόρων. Συμπεραίνουν ότι το όνομά του προέρχεται από κάποια μεμονωμένη κατοικία (μόνον ένας οίκος) αγρότη, βοσκού ή κάποιου ασκητή. Ο Γεδεών υποστήριξε ότι προέρχεται από το μονόσπιτο χωριό, που ήταν πλησίον της Μονής Προδρόμου και καταστράφηκε το 1800, αλλά και αυτό δεν ευσταθεί. Γράφεται όμως και Μενίκιον και Μυνίκιο που δεν έχουν σχέση με το όνομα μεμονωμένης οικίας, καθότι το άλλοτε λεγόμενο Μονόσπιτο κοντά στη Μονή του Προδρόμου μετόχι, στη θέση Βερρός, που σάλιζαν και πότιζαν τα κοπάδια της μονής το καλοκαίρι, είχε αρκετές οικίες.

Από το σταχτί χρώμα του και από την έλλειψη δάσους ονομάζεται και Μποζ νταγ (=Φαλακρό βουνό) ή Μπουζ νταγ (=Παγωμένο βουνό), από τα πολλά χιόνια που έχει στην κορυφή του. Κατά τον κτήτορα της Μονής Προδρόμου Ιωαννίκιο το Μποζ νταγ είναι το ανατολικό μέρος του όρους Μενοίκιο, όπου πρωτοασκήτευσε με τον ανεψιό του στο σπήλαιο των Αγίων Αναργύρων της Κεράνιτσας. Στο Μενοίκιο όρος είναι και το χωριό Μαντήλιο, στην περιοχή του οποίου μερικοί εκφράζουν τη γνώμη ότι ήταν το Μαντείο του θεού Διόνυσου.

---

¹⁴ Μοσχόπουλου, *ό.π.*, σ. 48.

Στο Μενοίκιο όρος βρίσκονται ορυκτά, όπως χρυσός, αρσενικό, μόλυβδος, αντιμόνιο, μαγνησίτης, μαγγάνιο, ώχρα, σιδηροπυρίτης, άσπρα και χρωματιστά (πράσινα και γκριζα). Ιδιαίτερα στη Βροντού υπάρχει ψευδάργυρος, σίδηρος (αιματίτης, μαγνήτης, λεμονίτης).

Ο Γ. Χατζηκυριάκου αναφέρει ότι κατά την Τουρκοκρατία είδε τους κατοίκους να μαζεύουν από την επιφάνεια του εδάφους σίδηρο και μαγνήτη. Τα επεξεργάζονταν και κατασκεύαζαν μαχαίρια και πιρούνια. Σώζονταν οκτώ παλαιά χυτήρια στη Βροντού. Μέχρι το 1913 λειτουργούσε και ένα υδροκίνητο εργοστάσιο που κατασκεύαζε καρφιά και άλλα σιδηρά αντικείμενα¹⁵. Επίσης, κατασκεύαζαν και κώδωνες (μεγάλες καμπάνες) για τα κωδωνοστάσια των ναών.

1.5.5. Παγγαίο

Το όνομα του Παγγαίου όρους προέρχεται από τη λέξη «πάγγαιον» που σημαίνει τον κρατούντα και εξουσιάζοντα σ' όλη τη γη Διόνυσο, με το ιερό μαντείο του που βρισκόταν ανάμεσα στις ωραιότατες κοιλάδες του όρους. Τον 5^ο μ.Χ. αιώνα ονομαζόταν Μακέτιον ή Ματίκιο από τη δωρική λέξη «μάκος» που σημαίνει ψηλός. Με το όνομα αυτό διατυπωνόταν το ύψος και το μήκος του όρους. Χαρακτηριζόταν και με άλλα ονόματα, από την Ιερά Μονή της Εικοσιφοίνισσας και από τα δένδρα που φύτεωναν και αναπτύσσονταν σ' αυτό. Έχει πολλές πανύψηλες κορυφές και φαράγγια με διάφορα ονόματα. Πολλά από τα γρανιτικά πετρώματα του Παγγαίου μεταμορφώθηκαν κατά τον παλαιοζωικό αιώνα από ηωκαινικά εκρηξιγενή πετρώματα. Στα βράχια του Παγγαίου σώζονται εγχάρακτες γραμμικές εικόνες ζώων της προϊστορικής εποχής. Είναι ξακουστό βουνό στη μυθολογία και στην ιστορία.

Αναφέρεται πολλές φορές στη μυθολογία εξαιτίας: α) του μαντείου του θεού Διονύσου, που βρισκόταν στις χιονοσκεπαστες πάντοτε ψηλές βουνοκορφές του, β) της αντιπαλότητας του βασιλέα των Ηδωνών Λυκούργου με το θεό των Θρακών Διόνυσο και γ) των ανθρωποφάγων αλόγων που τα δάμασε ο ημίθεος Ηρακλής.

Ο Ηρόδοτος (VII.111), που τοποθετεί τους Σάτρες στα ψηλά βουνά, επίσης τοποθετεί το ξακουστό μαντείο του Διονύσου στο όρος Παγγαίο. Σώζεται μια πολυδαίδαλη Ασκητόρτυπα με γαλακτίτη, στην οποία ο Α. Λέτσας τοποθετεί το μαντείο του Διονύσου. Ο Ευριπίδης στους στίχους 971-974 του *Ρήσου* αναφέρει:

*«κρυπτός δ' εν άντροις της υπ' αργύρου χθόνος
ανθρωποδαίμων κείσεται βλέπων φάος,
Βάκχου προφήτης, ώστε Παγγαίου πέτραν
ώκησε σεμνός τοΐσιν ειδόσιν Θεός».*

¹⁵ Χατζηκυριάκου, ό.π., σ. 20.

Το Παγγαίο όρος, λόγω της ιερότητας του μαντείου του Διονύσου, ονομάζεται από τον Όμηρο και το Λεξικό Σουίδα «αγάθιον Νησήιον». Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Περί ανέμων θέσεις* αναφέρει ότι από ένα φαράγγι του Παγγαίου έβγαине ο Ιάπυξ ή Φαραγγίτης άνεμος. Ο Ψευδοπλούταρχος στο *Περί Ποταμών* έργο του (παρ. ΙΙΙ) γράφει ότι στο Παγγαίο φύτρωνε το χορτάρι κιθάρα, που σκόρπιζε μελωδικούς ήχους στη γιορτή του Διόνυσου. Κατά τη διάβαση του περσικού στρατού από τη Μακεδονία ο Ξέρξης προσπέρασε από τα δεξιά του ψηλού μεγάλου βουνού Παγγαίου, όπου «οικέουσι τε γαρ όρεα υψηλά εν τω χρύσεά τε και αργύρεα ένι μέταλλα, τα νέμονται Πιέρες τε και Οδόμαντοι και μάλιστα Σάτραι»¹⁶.

Είχε μεταλλεία χρυσού και αργύρου, τα οποία εκμεταλλεύονταν οι Πιέρες, οι Οδόμαντοι και ιδιαίτερα οι Σάτρες. Είναι το όρος που προμηθεύε κάθε χρόνο χίλια τάλαντα χρυσού στους Μακεδόνες βασιλείς για να ενώσουν όλη την Ελλάδα και να πραγματοποιήσουν την εκπολιτιστική εκστρατεία τους σε τρεις ηπειρούς¹⁷. Ο Πεισίστρατος και ο Θουκυδίδης ασχολήθηκαν με τα χρυσωρυχεία του Παγγαίου.

Υπήρχε καθαρός χρυσός σε μικρούς κόκκους, που βρισκόταν σε διάφορα σχήματα μέσα στο χαλαζιακό πέτρωμα. Από χημική ανάλυση δείγματος του ως άνω μεταλλεύματος αποδείχθηκε ότι ο κάθε τόνος ύλης της περιοχής αυτής μπορεί να αποδώσει σήμερα 22 γραμμάρια χρυσού. Σώζονται τα καμίνια που έλιωναν το σιδηροπυρίτη και έβγαζαν χρυσό. Επίσης σώζονται στη Νικήσιανη μεγάλοι όγκοι απορριμμάτων από τα μεταλλεία του χρυσού και του αργύρου του Παγγαίου. Σώζεται και μεταλλείο εξορύξεως γαληνίτη, μόλυβδου και αργύρου. Στο Παγγαίο υπάρχουν ακόμη αρσενικό, άσπρα μάρμαρα, κιμωλία, γύψος, ώχρα, μαγγάνιο, αμίαντος και λιγνίτης. Επίσης, είχε ναυπηγήσιμη ξυλεία και εκατοντάφυλλα αγριοτριαντάφυλλα.

1.5.6. Κερδύλιο όρος

Έχει ύψος 1.092,43 μ. στις κορυφές Γιαννίτσι και Φούντος. Βρίσκεται στα νότια του νομού Σερρών. Με το ίδιο όνομα υπήρχαν στο βουνό αυτό δύο χωριά, τα Άνω και τα Κάτω Κερδύλια, τα οποία εγκαταλείφθηκαν μετά από την πυρπόληση των σπιτιών και τη σφαγή των ανδρών από τους Γερμανούς στις 17-10-1941. Τα Κερδύλια συγχέονται με το όρος Βερτίσκοκ και με το όρος Δύσωρο, αλλά ο Θουκυδίδης στον πόλεμο μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών στην Αμφίπολη αναφέρει ότι έτσι ονομαζόταν το απέναντι από την Αμφίπολη βουνό, επισημαίνοντας ότι ο Βρασίδης των Σπαρτιατών από το χωριό Κερδύλιο, που ήταν απέναντι από τον Στρυμόνα, παρακολουθούσε όλες τις κινήσεις των Αθηναίων μέσα στην Αμφίπολη: «Βρασίδης αντεκάθητο επί τω Κερδυ-

¹⁶ Ηρόδοτος, VII.112.

¹⁷ Ό.π. και VIII.18. Στράβων, XIV.5, 8. Θουκυδίδης, VI.6.

λίω». Από την κωμόπολη του Σοχού οι Έλληνες το ονόμαζαν Σωχικά βουνά, ενώ οι Τούρκοι Μπεσίκ νταγ και Τσεγγέλ.

Στο όρος Κερδύλιο και προπάντων στη περιοχή της Νιγρίτας συναντούμε μεγάλα στρώματα σχιστόλιθου, γνεύσιου μαζί με αμφιβολίτη καθώς και μεγάλες γρανιτικές μάζες και περιοδίτες.

Έχει επίσης μεγάλα στρώματα μαρμάρου, σιπουλίνες και μαρμαρυγιακούς σχιστόλιθους. Τα μάρμαρα παρουσιάζουν καρστική διάβρωση. Υπάρχουν αξιόλογα μεταλλεύματα: χρυσός, αντιμονίτης, αντιμόνιο, σιδηροπυρίτης, ώχρα και μαγνησίτης. Μαγνησίτης λευκόλιθος καλής ποιότητας με 95% καθαρή ανθρακική μαγνήσια υπάρχει στα σχιστολιθικά πετρώματα της Νιγρίτας στο μεταλλείο των Θερμών¹⁸.

Το βουνό παρουσιάζεται ανάγλυφο με πλήθος κορυφές, χαράδρες και ρεματιές. Οι ψηλότερες κορυφές ξεπερνούν τα 600 μέτρα. Οι πλαγιές του προς τη θάλασσα άλλες κατεβαίνουν ομαλά και άλλες απότομα. Οι ακρογιαλιές του είναι αβαθείς με άμμο και χαλίκια. Σχηματίζονται μερικοί πολύ μικροί όρμοι για την προσέγγιση μικρών πλοίων.

1.5.7. Δύσωρον

Βρίσκεται στη νότια πλευρά του νομού Σερρών. Στη μεγαλύτερη κορυφή το ύψος του είναι 1.179 μ. Το αναφέρει ο Ηρόδοτος ως συνέχεια της σημερινής λίμνης Κερκίνης. Στα χρόνια της βασιλείας του Αλεξάνδρου Α΄ εξορυσσόταν ένα τάλαντο ασήμι την ημέρα από τα μεταλλεία του. Είναι το σημερινό Δύσωρο στα νότια των Σερρών εκτεινόμενο μέχρι τη Θεσσαλονίκη. Προς δυσμάς εκτείνεται μέχρι τον Αξιό ποταμό. Τα πετρώματα των Κερδυλίων τα συναντούμε και στο Δύσωρο με πολλές γρανιτικές μάζες στην Ξυλούπολη. Από ορυκτά βρίσκει κανείς χρυσό, χαλκό, μόλυβδο, αντιμονίτη και μεταμορφωσιγενή πετρώματα. Στα βόρεια του Λαχανά συναντούμε αντιμονίτη με άργυρο. Στην Τουρκοκρατία το εκμεταλλεύτηκαν και έβγαζαν εκατό τόνους άργυρο με περιεκτικότητα αντιμονίου 50-60%.

1.6. Ποτάμια του νομού Σερρών

1.6.1. Στρυμόνας

Πηγάζει από τα βουνά Βιτόσα και Βίσκερ της Βουλγαρίας και σχηματίζεται στα λεκανοπέδια του Μπρέζνικ και του Πέρνικ στα νοτιοδυτικά της Σόφιας.

Ο γεωγράφος Στράβων (VII.36, C.331) γράφει: «Ο Στρυμών εξ Αγριάνων γαρ δι Μαϊίδων και Σιντών εις τα μεταξύ Βισαλτών και Οδομαντών εκπίπτει» (=Ο Στρυμόνας πηγάζει από τους Αγριάνες και περνάει από το έδαφος των

¹⁸ Καφταντζή Γ., *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, Θεσσαλονίκη 1996, τ. Β, σ. 17, 19.

Μαίδων και Σιντών και χύνεται μεταξύ Βισαλτών και Οδομαντών). Την αρχαία εποχή δεν είχε καθορισμένη σταθερή κοίτη. Τα νερά του, όταν έβγαιναν από τα στενά του Ρούπελ, σκόρπιζαν δεξιά και αριστερά και πλημμύριζαν όλο τον κάμπο των Σερρών μέχρι το Μανδράκι. Εκεί βρέθηκαν χαλκάδες που έδεναν τα ποταμόπλοιά τους οι κάτοικοι.

Η συνολική διαδρομή του Στρυμόνα είναι περίπου 250 χιλιόμετρα. Τα 104.500 μέτρα τα διέρχεται από το νομό Σερρών. Για τη διέξοδό του στον κάμπο των Σερρών διασχίζει τα στενά του Κλειδίου σε μήκος 10 χιλιομέτρων. Η παροχή του νερού ανά δευτερόλεπτο κυμαίνεται ανάλογα με τα χιόνια του χειμώνα και τη συχνότητα και την ποσότητα των βροχοπτώσεων. Η μεγαλύτερη παροχή νερού και προσχώσεων ανήλθε στα 2.987 κ.μ. ανά

Ο Στρυμόνας προ του λόφου της Αμφιπόλεως

δευτερόλεπτο το Μάρτιο του 1921. Η ως άνω ιλύ (λάσπη) είναι πλούσια σε άζωτο και ανθρακικό ασβέστιο και μειωμένη σε φωσφορικό οξύ.

Κατά τα έτη 1929-1937 η εταιρεία Μονκς Γιούλεν για να αποξηράνει τη λίμνη Αχινού έκανε πρώτα την εκτροπή της κοίτης του ποταμού Στρυμόνα δυτικά από τη λίμνη Κερκινίτιδα, Αχι-

νού. Πρώτα διευθέτησε την κοίτη του ποταμού από το ρουφράκτη μέχρι τον Στρυμονικό κόλπο και μετά αποξήρανε την λίμνη του Αχινού. Εμβάθυνε την κοίτη του Στρυμόνα στο σημείο μεταξύ Αμφιπόλεως και Κερδυλίων. Φαίνεται ότι ο Στρυμόνας στην αρχαιότητα ήταν πλωτός μέχρι ενός σημείου. Σύμφωνα με τον Αρριανό, ο Μέγας Αλέξανδρος κατά την προετοιμασία της εκστρατείας του στην Ασία συγκέντρωσε τα πλοία του στον πλωτό Στρυμόνα, στη λίμνη Κερκινίτιδα, στον Αχινό.

Από τα στενά του Κλειδίου, από όπου διέρχεται ο Στρυμόνας, κατέρχεται το χειμώνα και ένα δυνατό ρεύμα παγωμένου αέρα, ο Στρυμονίας. Γίνεται πολύ αισθητός στην επαρχία Σιντικής.

1.6.1.1. Η μυθολογία του Στρυμόνα

Ο ποταμός Στρυμόνας είναι γνωστός στην αρχαία ιστορία και τη μυθολογία. Ο Ησίοδος τον χαρακτηρίζει «Στρυμόνα Μαϊάνδρόν τε και Ίστρον καλλιρρέεθρον».

Πολλά γεγονότα του Στρυμόνα δεν τα έσωσε ο γραπτός λόγος, αλλά ο Θρύλος και ο μύθος. Διαδίδονταν προφορικά από γενιά σε γενιά με πολλές παραλλαγές, ανάλογα με τη λογοτεχνική ικανότητα αυτού που τα διηγούνταν. Οι Έλληνες έδιναν με τη φαντασία τους ωραιότερες και λογικότερες εξηγήσεις σε όλα. Κάλυπταν με αυτές πολλά κενά της μάθησής τους. Στην αρχή λέγονταν Κόνοζος. Μετά ονομάστηκε Παλαιστίνος από το γιό του Ποσειδώνα Παλαιστίνιο, που αυτοκτόνησε στον ποταμό, και μετά ονομάστηκε Στρυμόνας.

Για να δώσουν στο ποτάμι το όνομα Στρυμόνα επινόησαν ότι ο Στρυμόνας ήταν ένας από τους τρεις χιλιάδες γιους του Ωκεανού και της Τροίας, ο οποίος όταν έμαθε το θάνατο του γιου του Ρήσου στην Τροία έπεσε και πνίγηκε στον μέχρι τότε λεγόμενο ποταμό Παλαιστίνιο. Λόγω του πνιγμού του σ' αυτόν ο Παλαιστίνος ποταμός μετονομάστηκε σε Στρυμόνα και θεοποιήθηκε από τους κατοίκους. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή της ελληνικής μυθολογίας, ο Στρυμόνας ήταν γιος του Ωκεανού και της Τηθύος. Είχε πολλές Ωκεανίδες αδελφές.

Το όνομα 'Στρυμών' θεωρείται θρακικό και από άλλους πελασγικό, προ-ελληνικό. Θρακικό από τη ρίζα *stru-* και την ελληνική *-σρέω* που σημαίνει ρέω. Ο Αισχύλος στις *Ικέτιδες* (στίχ. 250-255), τον χαρακτηρίζει Πελασγικό:

*«Του γηγενούς γάρ ειμί εγώ παλαίχθονος
 Ίνις Πελασγός, της δε γης αρχηγέτης.
 Εμού δ' άνακτος ευλόγως επώνυμον
 γένος Πελασγών τήνδε καρπούσθαι χθόνα,
 και πάσας αίαν ης δι' αγνός έρχεται».*

Ο Στρυμόνας, από τις εκβολές του μέχρι τη λίμνη Αχινού, ήταν πλωτός. Στην Αμφίπολη υπήρχαν σπουδαία ναυπηγεία κατασκευής ανθεκτικών πολεμικών τριήρων από την ξυλεία των ορέων του Παγγαίου και του Ορβύλου. Κατά τον Απολλόδωρο, στην αρχή ο ποταμός ήταν πλωτός αλλά αργότερα γέμισε με πέτρες και έπαψε να είναι πλωτός.

Τη μεταβολή αυτή τη δικαιολογούν οι αρχαίοι Έλληνες με το μύθο του ήρωα Ηρακλή¹⁹. Ο Ευρυσθέας διέταξε τον Ηρακλή να του φέρει τα βόδια του Γηρυόνη, που ήταν τέρας με τρία ενωμένα σώματα στην κοιλιά. Τα βόδια τα φύλαγαν ο Ευρυτίνας και ο Όρθρος, ο οποίος είχε δύο κεφάλια σκύλου και εφτά φιδιού σαν τον αδελφό του τον Κέρβερο. Ο Ηρακλής, αφού σκότωσε τον Γηρυόνη και εξουδετέρωσε τους φύλακες, πήρε τα βόδια, αλλά στο δρόμο είχε πολλές περιπέτειες διότι η Ήρα έστειλε μια αλογόμυγα και τσίμπησε τα βόδια. Τα έπιασε στρούκλος και σκόρπισαν στα βουνά της Θράκης. Μάζεψε τα περισσότερα και τα οδήγησε προς τον Στρυμόνα. Επειδή νόμισε ότι θα τον εμπόδιζε ο Στρυμόνας να περάσει τα βόδια γι' αυτό και, ενώ μέχρι τότε ήταν πλωτός, τον γέμισε με πέτρες: «Μόλις δε των βοών συνελθουσών, Στρυμόνα

¹⁹ Απολλοδώρου βιβλιοθήκη, II.112, IV.108.

μεμψάμμενος τον ποταμόν, πάλαι ρείθρο πλωτός ον, εμπλήσας πέτραις άπλωτον εποίησε και τας βόας Ευρυσθει κομίσας δέδωκεν»²⁰.

Ο Αρριανός στην *Αλεξάνδρου ανάβασις* (Α.11) μας πληροφορεί ότι ο στόλος του Μ. Αλεξάνδρου ήταν αραγμένος παρά τη λίμνη Κερκινίτιδα κοντά στην Αμφίπολη και στις εκβολές του Στρυμόνα ποταμού. Κατά το Στράβωνα: «Είσθ' ο Στρυμών και ο ανάπλους εις Αμφίπολιν είκοσι σταδίων».

Έχουμε και την περίπτωση του παγώματος των υδάτων του ποταμού Στρυμόνα στους βαριούς χειμώνες. Ο Ηρόδοτος (VIII.115) και ο Αισχύλος στους *Πέρσες* (στ. 492-510) διηγούνται ότι κατά την οπισθοχώρηση του περσικού στρατού το 480 π.Χ. προσπάθησαν οι στρατιώτες να διαβούν τον ποταμό πάνω από τους πάγους πριν την ανατολή του ηλίου, αλλά οι πάγοι έσπασαν και πνίγηκαν πολλοί απ' αυτούς.

Πήρε και άλλα ονόματα από τα τοπία της διαβάσεώς του. Από το Μαρμάρι και το Ορφάνι, που βρίσκονται κοντά στην Αμφίπολη, ονομαζόταν στην Τουρκοκρατία Μαρμαράς και αργότερα Ορφάν ή Ορχάν. Παροδικά πήρε τουρκικά και βουλγαρικά ονόματα, όπως Καρασού, Ίσκα και Στρούμα. Στρούμα ονομάζουν τον Στρυμόνα οι Βούλγαροι από τη Στρούμιτσα. Κατά τον Στράβωνα (VII.318, 11, VII.331) το όνομα Στρυμόνας το πήρε από τον παραπόταμο Πόντο που ενώνεται με τον Στρυμόνα βόρεια της Σιντικής, στην περιοχή που κατοικούσαν οι Αγγιάνες. Κατά τον Αριστοτέλη στην περιοχή αυτή υπήρχαν πέτρες (πετροκάρβουνα) που καίγονταν και μέσα στο νερό ακόμη. Πρόκειται για το λιγνίτη που υπάρχει άφθονος στην περιοχή του νομού Σερρών.

1.6.1.2. Η θεοποίηση του Στρυμόνα

Από τα νομίσματα και τα αγάλματα φαίνεται ότι ο Στρυμόνας ήταν θεοποιημένος στη μυθολογία. Τον λάτρευαν ως άνθρωπο και ως ταύρο. Κατά τον Ηρόδοτο (VII.113-114) οι μάγοι της αρχαιότητας προσέφεραν προς τιμήν του Στρυμόνα ποταμού θυσίες, σφάζοντας νέους και λευκά άλογα. Προς τιμήν του έδιδαν και το όνομά του στα παιδιά τους. Ευλαβούνταν τον ποταμό Στρυμόνα ως πηγή ζωής και παραγωγής με το αγνό υγρό στοιχείο που διέθετε. Ο Ησίοδος προειδοποιούσε τους αρχαίους γράφοντας τα εξής: «όποιος περάσει ποταμό με ψυχή ακάθαρτη και με τα χέρια άνιφτα τραβάει την οργή των θεών που ύστερα θα του δώσουν συμφορές».

Ο ποταμός Στρυμόνας ήταν η ζωή, αλλά και καταστροφή για την περιοχή των Σερρών. Με τις πλημμύρες του απειλούσε την παραγωγή του κάμπου κάθε χρόνο. Όταν πλημμύριζε μεταφερόταν η κοίτη του σ' όλο τον κάμπο και τον μετέτρεπε σε μια απέραντη λίμνη. Άλλαζε συχνά κοίτη. Τούτη ήταν πολύ

²⁰ Απολλοδώρου *βιβλιοθήκη*, II.112.

Χάλκινο νόμισμα με την κεφαλή του
θεοποιημένου Στρυμόνα

φαρδιά σε ορισμένα μέρη²¹. Για να τον εξευμενίσουν τον λάτρευαν ως θεό. Σε χάλκινα νομίσματα της ρωμαϊκής εποχής τον εικονίζουν ως άνδρα ημίγυμνο χωρίς γένια. Στεφανωμένος κάθεται στη γη κρατώντας με το δεξί χέρι καρπό αφιονιού και δύο στάχια.

Σε άλλο νόμισμα τον εικονίζουν σε πλοίο να κρατά ένα αγγείο από το οποίο χύνει νερό. Στο δεξί μπράτσο του κάθεται ένα γυμνό παιδί που απλώνει τα χέρια του για να πιάσει τα τσαμπιά από το αμπέλι που εικονίζεται πίσω. Στα πόδια του κάθεται άλλο γυμνό παι-

δί που κόβει στάχια.

Σε νόμισμα των Αμφιπολεϊτών²² ο Στρυμόνας προσωποποιημένος κάθεται γυμνός πάνω σε βραχάκια κρατώντας στο δεξί χέρι τρίαινα και στο αριστερό καλάμι²³.

Σε άλλο νόμισμα της Αμφιπόλεως ο Στρυμόνας εικονίζεται στεφανωμένος με φύλλα καλαμιάς στο κεφάλι του. Όλες οι παραστάσεις είναι συμβολικές της παραγωγής της περιοχής του κάμπου του Στρυμόνα.

Στην Αμφίπολη υπήρχε ναός προς τιμήν του θεού Στρυμόνα. Τούτο φαίνεται από μια ενεπίγραφη πλάκα, στην οποία ο Δήμος των Αμφιπολιτών κατάδικασε τους Φίλωνα και Στρατοκλή με τα παιδιά τους σε παντοτινή εξορία από τη χώρα τους. Αν ποτέ πιάνονταν στην Αμφίπολη θα τους τιμωρούσαν με θάνατο και θα δήμευαν την περιουσία τους. Το ένα δέκατο απ' αυτή θα την αφιέρωναν στο ναό του Απόλλωνα και του Στρυμόνα. Ταύτιζαν τον Στρυμόνα με το θεό Αγαθοδαίμονα και τον λάτρευαν ιδιαίτερα στην Αμφίπολη²⁴.

Από το 1914 μέχρι το 1934 άλλαξε πέντε φορές η κοίτη του. Σε παλαιές υπηρεσιακές εκθέσεις της νομαρχίας Σερρών αναφέρονται συχνές καταστροφικές πλημμύρες στον κάμπο των Σερρών²⁵. Ήταν ατίθασος, δεν μπορούσαν να τον περιμαζέψουν σε καθορισμένη κοίτη και απειλούσε συνεχώς τις παραγωγές του κάμπου. Έπνιγε τις γονιμότερες περιοχές της πεδιάδας των Σερρών. Λόγω του Στρυμόνα τα περισσότερα χωριά ήταν κτισμένα στις

²¹ Σαμσάρη, ό.π., σ. 16-17.

²² Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 479.

²³ Ο.π., τ. Α, σ. 469-479.

²⁴ Ο.π., τ. Α, σ. 355, αρ. 597.

²⁵ Κουτζακιώτη, ό.π.

υπώρειες των βουνών ή επάνω σε λόφους και υψώματα. Η αρχαία Βέργη ήταν κτισμένη επάνω στο ύψωμα Τουμπίτσα, του σημερινού Νέου Σκοπού, για να αποφεύγουν οι κάτοικοι τις πλημμύρες του Στρυμόνα.

Ο λόφος είχε φυσική οχύρωση, διότι βρεχόταν από το ποταμάκι του Αγίου Ιωάννου από τις τρεις πλευρές. Επειδή ήταν βαλτώδης με οργιώδη βλάστηση και δύσβατη περιοχή εξασφάλιζε την άμυνα της αρχαίας πόλεως Βέργης. Πρόσφατα βρέθηκαν εκεί πολλές αρχαιότητες της πόλεως. Σώζονται ακόμη θεμέλια του τείχους της βόρειας πλευράς και το ρωμαϊκό νεκροταφείο κάτω από το βυζαντινό. Αποκαλύφθηκε επίσης το κτίσμα ενός ελαιοτριβείου με σπασμένες τις μολόπετρες και τα ερείπια μίας τετράγωνης οικοδομής²⁶.

Ο ποταμός Στρυμόνας πλημμύριζε τακτικά τα κτήματα της Τουμπίτσας. Το 1854 απομακρύνθηκε η κοίτη του μόνη της περίπου 5 χιλιόμετρα νοτιότερα και απαλλάχθηκε η περιοχή της Τουμπίτσας, που υπαγόταν στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, από τις τακτικές πλημμύρες. Έκτοτε η παραγωγή του κάμπου αυξήθηκε. Η μονή αγόρασε ακόμη 614 στρέμματα γης από τα γειτονικά τσιφλίκια του Νεοχωρίου και της Κακαράσκας, επειδή έπαψαν να πλημμυρίζουν πλέον από τον Στρυμόνα²⁷. Η Τουμπίτσα απαλλοτριώθηκε μετά από την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Ονομάστηκε Νέος Σκοπός, επειδή εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρόσφυγες του χωριού Σκοπός της Ανατολικής Θράκης²⁸. Στις 28-3-1928 πλημμύρισε και κατά την άνοιξη εκείνη ο κάμπος των Σερρών μεταβλήθηκε σε απέραντη λίμνη. Χωριά ολόκληρα αποκλείστηκαν τελείως, τα σπίτια γέμισαν νερά και απειλήθηκε η ζωή των κατοίκων και των ζώων. Τα κοπάδια μεγάλων και μικρών ζώων κατέφυγαν στα ψηλότερα μέρη αλλά και από εκεί άλλα παρασύρθηκαν από τα νερά και πολλά αποκλείστηκαν και κινδύνευσαν από αστία. Το ίδιο επαναλήφθηκε και στις 3-3-1931. Στην Ηράκλεια οι κάτοικοι ανέβηκαν στις στέγες των σπιτιών για να αποφύγουν τον πνιγμό. Στις 7-2-1963 το υψόμετρο της στάθμης της λίμνης της Κερκίνης από 27,20 μ. έφθασε στα 32,25 μ. Έσπασαν τα φράγματα σε πολλά μέρη και από την πλημμύρα καταστράφηκαν τεράστιες εκτάσεις μαζί και η γέφυρα του Στρυμόνα.

Σήμερα, μετά από τα αντιπλημμυρικά έργα περιορίστηκαν οι πλημμύρες, αλλά οι κάτοικοι της περιοχής φροντίζουν να βάζουν στα αναχώματα από πέτρες και κλαδιά ιτιάς, τα οποία εύκολα βλαστάνουν και ριζώνουν στα αναχώματα με αποτέλεσμα να τα καθιστούν ανθεκτικότερα στις πλημμύρες.

²⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 320, αρ. 546.

²⁷ Χριστοφόρου ιεροδιδασκάλου, *Προσκυνητάριον της εν Μακεδονία παρά τη πόλει των Σερρών Σταροπηγιακής Ιεράς Μονής του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου*, Λειψία 1904, σ. 59, 62.

²⁸ Ό.π., σ. 37, 45, 54, 56.

1.6.1.3. Η πρόκληση ελονοσίας από τα έντομα του Στρυμόνα

Όταν πλημμύριζε ο Στρυμόνας άφηνε πολλά βαλτόνερα, τα οποία πρασίαιζαν, βρωμούσαν και γίνονταν εστίες κουνουπιών. Σμήνη ενοχλητικών εντόμων και μολυσματικών κουνουπιών σαν σύννεφα καταλάμβαναν τον ορίζοντα της σερραϊκής γης και απειλούσαν την ζωή των κατοίκων. Όσοι ζούσαν στα μέρη αυτά μαστίζονταν από την ελονοσία. Τα παιδιά τους ήταν γεμάτα κόκκινα σπυριά και πρησμένα από τα τσιμπήματα των κουνουπιών, τα πρόσωπά τους χλωμά, κίτρινα σαν λεμόνι από ίκτερο με πρησμένη τη σπλήνα. Οι μεγάλοι ντύνονταν με κάπες ή δέρματα ζώων το καλοκαίρι για να προφυλαχθούν από τα τσιμπήματα. Ενθυμούμαι το 1942, όταν μέναμε μερικά βράδια στα χωράφια του κάμπου κοντά στον Στρυμόνα για να συνεχίσουμε την επόμενη πολύ πρωί την εργασία μας, τα κουνούπια και οι σκνίπες μάς ρουφούσαν το αίμα όλη τη νύχτα. Σηκωνόμασταν πρησμένοι από τα πολλά τσιμπήματα που μας άφηναν στο σώμα. Επακολουθούσε η καταραμένη ελονοσία με τα δυνατά ρίγη και τους υψηλούς πυρετούς, που μας εξαντλούσαν. Εξαντλημένοι από τις στερήσεις, λόγω και της βουλγαρικής κατοχής, υπέκυπταν πολλοί στο μοιραίο. Σε χωριό με τρεις χιλιάδες κατοίκους χτυπούσε κάθε μέρα η καμπάνα του νεκροταφείου για τρεις ή τέσσερις νεκρούς νεαρής ηλικίας.

Αυτό συνέβαινε μάλιστα και μετά από την αποξήρανση της λίμνης Αχινού. Μπορεί κανείς να φανταστεί τι γινόταν προ της αποξηράνσεως και μάλιστα στην αρχαιότητα. Όσοι ζούσαν στα βαλτώδη μέρη υπέφεραν από την ελονοσία. Στην ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922 οι εγκατασταθέντες στις Σέρρες πρόσφυγες υπόφεραν από την ελονοσία. Έχασαν πολλούς δικούς τους από τη μάστιγα αυτή. Αναγκάστηκαν πολλοί να μετακινηθούν από τα πεδινά μέρη στα ορεινά για να γλιτώσουν από τα κουνούπια²⁹. Από έκθεση της Υγειονομικής Υπηρεσίας πληροφορούμαστε ότι το 1929 προσβλήθηκε από ελονοσία το 90% των κατοίκων του κάμπου των Σερρών, το 1932 το 40-50% και μετά από τα αντιπλημμυρικά έργα το 10%. Από τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας προκύπτει ότι αναλογούσαν 36,8 θάνατοι από ελονοσία σε 1000 κατοίκους.

Την τελευταία δεκαετία αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα των κουνουπιών με το ψέκασμα. Την εποχή της επώασεως των αυγών των κουνουπιών γίνεται με ελικόπτερα και δυνατά φάρμακα γενικό ράντισμα όλου του νομού. Με την πρωτοβουλία του ιατρού Κωνσταντίνου Σίμογλου ιδρύθηκε αντικουνουπικός οργανισμός στο νομό Σερρών που έχει άριστα αποτελέσματα. Για τα έξοδα των ραντισμάτων επιβλήθηκε διά νόμου ένα «κουνουπόσημο» στους κατοίκους του νομού. Λόγω της οικονομικής κρίσεως το ψέκασμα παραμελήθηκε.

---

²⁹ Δήμιτσα, ό.π., σ. 64.

1.6.1.4. Γέφυρες του Στρυμόνα

Ο Αισχύλος στις *Ικέτιδες* (στίχ. 242) χαρακτηρίζει τον ποταμό Στρυμόνα ως αδιάβατο, ενώ ο Ευριπίδης στον *Ρήσο* (στίχ. 347) τον ονομάζει καλυγέφυρο ποταμό. Πιθανόν κατά την εποχή του Αισχύλου να κατέστρεψαν μερικές γέφυρες για να εμποδίσουν τη διάβαση των εχθρών σε εκστρατείες αυτών κατά της Ελλάδος. Ο Ηρόδοτος (VII.114) μας πληροφορεί ότι για να περάσει ο στρατός του Ξέρξη τον ποταμό Στρυμόνα «προσετέτακτο [ο Ξέρξης] και τον Στρυμόνα ποταμόν ζεύξαντες γεφυρώσαι». Ο Αισχύλος στους *Πέρσες* (στίχ. 495 και επ.) γράφει ότι κατά τη φυγή των Περσών από την Ελλάδα ο Στρυμόνας πάγωσε μια νύκτα: «Νυκτί δε ταύτη θεός / χειμών άωρον ώρσε, πύγνυσι παν / ρέεθρον αγνού Στρυμόνος». Οι Πέρσες πέρασαν πάνω από τους πάγους πριν ανατείλει ο ήλιος.

Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου κατασκεύασαν μερικές γέφυρες, αλλά δεν γνωρίζουμε αν ήταν από ξύλα ή από πέτρες. Φαίνεται ότι δεν ήταν μεγάλης αντοχής, διότι ο Θουκυδίδης (IV.103-104 και 108) γράφει πως «εκείνη τη νυκτί κατέστησε τον στρατόν προ έω επί την γέφυραν του ποταμού», αλλά «της γέφυρας μη κρατούντων άνωθεν μεν μεγάλης ούσης επί πολύ λίμνης του ποταμού».

Οι γέφυρες που κτίζονταν σε στενά περάσματα του ποταμού με πέτρες, σε είδος αρχιτεκτονικής καμάρας, ήταν αντοχής. Στενά περάσματα του Στρυμόνα υπάρχουν κοντά στο Νέο Πετρίτσι, την Αμφίπολη και σε άλλα κατά μήκος μέρη, τα οποία η αρμόδια υπηρεσία οδοποιίας τα εκμεταλλεύθηκε για την ανέγερση γεφυρών.

Κατασκευάστηκαν αρκετές πέτρινες θολωτές αψιδωτές γέφυρες για στρατιωτικούς λόγους. Στη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή εποχή μέσα στον Στρυμόνα, μετά από το φράγμα, σε βάθος δύο μέτρων βρέθηκε ενεπίγραφη με λατινικά γράμματα πλάκα της εποχής των αυτοκρατόρων Τιβερίου και του διαδόχου του Αυγούστου, που μας πληροφορεί ότι ο αρχηγός της δέκατης λεγεώνας L[ucius Tarius Rufos] κατασκεύασε στην περιοχή αυτή του Στρυμόνα γέφυρα³⁰.

1.6.2. Παραπόταμοι του Στρυμόνα

1.6.2.1. Αγγίτης

Είναι παραπόταμος του Στρυμόνα. Το μήκος του είναι 51 χιλιόμετρα από τις πηγές του μέχρι τον Μύρκινο. Η διαδρομή του στο νομό Σερρών φτάνει τα 27 χιλιόμετρα. Διέρχεται από ένα θαυμάσιο φαράγγι, τις λεγόμενες Πόρτες, με πλούσια βλάστηση και ασύγκριτη φυσική ομορφιά. Άλλοτε χυνόταν στη λίμνη του Αχινού, αλλά σήμερα χύνεται στον Στρυμόνα κοντά στο χωριό Μύρκινος.

³⁰ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 422, αρ. 722.

Ο Ηρόδοτος (VIII.113) αναφέρει ότι βρίσκεται στην περιοχή της Φυλλίδος και χύνεται στον Στρυμόνα. Διασχίζει το λεκανοπέδιο της αρχαίας κεντρικής Παιονίας. Κατά τον Στράβωνα (VII.307, 18) το όνομά του είναι θρακικό, της ποταμίσιας θεάς Γάγγας, που χρησιμοποιούνταν και ως επώνυμο της θεάς Άρτεμης. Οι Βυζαντινοί τον έλεγαν Πάνακα. Τον αποκαλούν και Αγγίτα ή Αγγίστα από το χωριό Αγγίστα που διέρχεται. Ο ποταμός Αγγίτης όμως έδωσε το όνομά του στο ως άνω χωριό και όχι το χωριό στον Αγγίτη. Έχει μαιάνδρους και μικρούς καταρράκτες κατά τη διαδρομή του ανάμεσα στα όρη Παγγαίο και Μενοίκιο. Τροφοδοτείται επιπλέον από τις πηγές της Αγίας Βαρβάρας Δράμας και από τον Ζυγάκτη ή Ζυγοστό από τους Φιλίππους³¹. Το όνομα Ζυγάκτης έχει σχέση με το σπάσιμο του άξονα, το ζυγό του άρματος του Πλούτωνα, όταν άρπαξε την κόρη της θεάς Δήμητρας, την Περσεφόνη, από το Νύσιο πεδίο της κοιλάδας του Αγγίτη³².

1.6.2.2. Πόντος (Στρούμνιτσας)

Είναι ο παραπόταμος Στρούμνιτσας στη χώρα των αρχαίων Σιντών και Αγγιάνων που ενώνεται με τον Στρυμόνα στο έδαφος της Βουλγαρίας³³.

1.6.2.3. Βισάλτης

Ως όνομα αναφέρεται από τους ιστορικούς Στέφανο Βυζάντιο κ.ά., αλλά στην πραγματικότητα μας είναι άγνωστο ποιος είναι ο ποταμός Βισάλτης στη Βισαλτία. Τον αναζητούμε ανάμεσα στα ποταμάκια και τους μεγάλους χείμαρρους της περιοχής, στον Εζιοβίτη της Δάφνης, στον Καστρινό, στον Πατρίκιο του Χομνικού και της Λίτζας στα Θερμά Λουτρά, αλλά όλα είναι εικασίες. Ίσως τον εντοπίσουμε καλύτερα όταν ανακαλύψουμε την αρχαία πόλη της Βισαλτίας με την οποία έχουν συνωνυμία και θα ήταν προφανώς στην ίδια περιοχή³⁴.

1.7. Λίμνες

1.7.1. Πρασιάδα λίμνη

Ο καθορισμός της λίμνης Πρασιάδας αποτελεί πρόβλημα για τους ιστορικούς ερευνητές. Ο Ηρόδοτος (V.15-17) αναφέρει ότι οι Παίονες, οι Σιροπαίονες και οι Παίοπλοι κατοικούσαν μέχρι τη λίμνη Πρασιάδα. Ήταν τα σύνορα της αρχαίας Μακεδονίας του βασιλέα Αμύντα. Τα μεταλλεία αργύρου, από τα

³¹ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 19.

³² Αππιανός, IV.105.

³³ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 18.

³⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 56.

οποία ο Αλέξανδρος ο Α΄ έβγαζε την ημέρα ένα τάλαντο ασήμι, βρίσκονταν μετά από την Πρασιάδα λίμνη και το πέρασμα του όρους Δύσωρο.

Επίσης κατά τον Ηρόδοτο (V.16) το 480 π.Χ. μέσα στην Πρασιάδα λίμνη βρισκόταν πρωτόγονος λιμνήσιος οικισμός στημένος με πασσάλους στο βυθό της. Γράφει τα εξής για τη λίμνη: «Ο Μέγας ... των Περσών βασιλέας επεχείρησε [στην περιοχή αυτή] να υποτάξει ακόμα και εκείνους που είχαν εγκαταστήσει τα σπίτια τους μέσα στη λίμνη. Με τον ακόλουθο τρόπο φτιάχνουν τα σπίτια τους αυτοί: Στη μέση της λίμνης μπήγουν ψηλούς πασσάλους και πάνω σ' αυτούς ενώνουν τα σανίδια σε πατάρια, τα οποία συνδέονται με την ξηρά με μια στενή γέφυρα. Φαίνεται δε τους πασσάλους αυτούς, όπως υποθέτω, τους έστηναν στην αρχή όλοι μαζί οι πολίτες. Τους στήνουν σύμφωνα με το εξής έθιμο: Κάθε φορά που παντρεύεται κάποιος φέρνει από το βουνό Όρβηλο τρεις σταυρούς για κάθε γυναίκα και τους στήνει από κάτω. Ο καθένας παίρνει πολλές γυναίκες. Κατοικούν δε φτιάχνοντας επάνω στα σανίδια που είναι στηριγμένα στους πασσάλους μια καλύβα. Κάθε καλύβα έχει και μια καταπακτή για διέξοδο προς τη λίμνη. Τα μικρά παιδιά τα δένουν με σκοινί για να μην κυλήσουν κάτω. Στα άλογα και στα άλλα υποζύγια δίνουν ψάρια αντί για χορτάρι. Υπάρχουν τόσα άφθονα ψάρια, που όταν σηκώσουν την καταπακτή και ρίξουν ένα κοφίνι ύστερα από λίγη ώρα μπορούν να το τραβήξουν γεμάτο. Δύο είδη ψαριών έχει η λίμνη που λέγονται πάπαπρακες και τιλώνες». Ο τρόπος αυτός ψαρέματος με καλάθια συνεχίζεται και σήμερα ακόμη από χωρικούς σε ποτάμια και λίμνες της Ελλάδας.

Ο λιμνήσιος αυτός οικισμός μας επιβεβαιώνει ότι η περιοχή κατοικούνταν από τους προϊστορικούς χρόνους της παλαιολιθικής εποχής. Μας βάζει τη σκέψη ότι οι κάτοικοι της περιοχής αυτής θα ήταν μάλλον αυτόχθονες. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και μερικοί επιστήμονες με βάση τα διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα του νομού Σερρών. Τα ευρήματα που αποκαλύπτονται μας επιβεβαιώνουν ότι στην περιοχή κατοικούσαν άνθρωποι από την παλαιολιθική εποχή. Οι πρωτόγονοι αυτοί προτιμούσαν τέτοιους οικισμούς, διότι τους εξασφάλιζαν καλύτερη άμυνα και μεγαλύτερη ασφάλεια κατά των εχθρών και των θηρίων. Στις δύσκολες στιγμές απέσυραν τη στενή γέφυρα που επικοινωνούσε με τη στεριά και εμπόδιζαν τους εχθρούς και τα θηρία να τους πλησιάσουν.

Λιμνήσιοι οικισμοί αναφέρονται από αρχαίους συγγραφείς στον ποταμό του Καυκάσου, στον Κιμμέριο Βόσπορο και αλλού. Όταν, λόγω της ξηρασίας του 1854, κατέβηκαν τα νερά της στάθμης των λιμνών της Ελβετίας αποκαλύφθηκαν περισσότεροι από 200 όμοιοι με την Πρασιάδα λίμνη προϊστορικοί οικισμοί.

Ποια άραγε από τις λίμνες του νομού Σερρών ήταν η Πρασιάδα με τον πρωτόγονο λιμνήσιο οικισμό που δεν μπόρεσε να υποτάξει ο Ξέρξης; Προτάθηκαν από τους ιστορικούς ερευνητές έξι λίμνες της Ανατολικής Μακεδονίας: 1) Των Φιλίππων (του Πραβίου), 2) του Αγίου Βασιλείου στον Λαγκαδά, 3) της

Οι παλιές όχθες της λίμνης, στη δυτική άκρη του αρχαίου οικισμού

Βόλβης, 4) του Αχινού, 5) της Κερκινίτιδας (Μπούτκοβου) και 6) της Δοϊράνης. Οι προσδιοριστικές αναφορές του Ηροδότου, σύμφωνα με τις οποίες η Πρασιάδα λίμνη ήταν ανάμεσα στα όρη Δύσωρο, όπου βρίσκονταν τα μεταλλεία αργύρου, και τον Όρβηλο, από τον οποίο έκοβαν τα παλούκια, τους στύλους για να στηρίξουν τα πατάρια των λιμνήσιων κατοικιών, αποκλείει τις τέσσερις μακρινές λίμνες των Φιλίππων, του Αγίου Βασιλείου, της Βόλβης και του Αχινού. Οι τέσσερις αυτές λίμνες βρίσκονταν σε πολιτιστικά ανεπτυγμένες και ευκολοδιάβατες περιοχές, που εύκολα θα τις καταλάμβανε ο Ξέρξης. Δεν ήταν απομονωμένες όπως η Κερκίνη (του Μπούτκοβου) και η Δοϊράνη, για να δικαιολογούν την πρωτόγονη άμυνα και διαβίωση στον λιμνήσιο οικισμό. Από τις έξι λίμνες μένουν λοιπόν μόνο εκείνες της Κερκίνης και της Δοϊράνης. Περισσότερο από τις δύο ταιριάζει στις περιγραφές η λίμνη του Μπούτκοβου, η Κερκίνη, λόγω της απόμερης και δασώδους περιοχής της. Ήταν δύσκολο να την καταλάβει ο στρατηγός του Δαρείου Μεγάβαζος. Αποπειράθηκε να την καταλάβει, αλλά δεν το κατόρθωσε.

Πώς όμως διατηρούνταν ο λιμνήσιος οικισμός όταν πλημμύριζε ο Στρυμόνας και ανυψωνόταν η στάθμη του νερού; Πιθανόν να μην περνούσε ο Στρυμόνας μέσα από τη λίμνη αλλά να την άφηνε κατά το πέρασμά του δεξιά³⁵.

Στις μεγάλες πλημμύρες ο Στρυμόνας κατέκλυζε όλο τον κάμπο των Σερρών και σχεδόν ένωνε την Κερκινίτιδα (του Μπούτκοβου) λίμνη με τη λίμνη του Αχινού. Σε ερείπια κάστρου στο Μανδράκι υπάρχουν μεταλλικοί χαλκάδες

³⁵ Χρυσοχόου Μ.Θ., *Η Πρασιάς λίμνη*, Αθήναι 1893¹, σ. 20.

στους οποίους έδεναν τα πλοία. Μερικοί τους απέδωσαν σε θυσιαστήριο που έδεναν τα ζώα προ της θυσίας, αλλά διαψεύσθηκε το 1963, όταν έσπασαν τα φράγματα του ποταμού Στρυμόνα και τα νερά της Κερκίνης έφθασαν μέχρι τους χαλκάδες στο Μανδράκι³⁶.

Ο Αρριανός στην *Αλεξάνδρου ανάβασις* (Α.113) αναφέρει για την Κερκινίτιδα λίμνη: «Ην δε αυτώ [Αλεξάνδρω] ο στόλος παρά την λίμνη την Κερκινίτιν ως επ' Αμφίπολιν και του Στρυμόνος ποταμού τας εκβολάς». Την παρουσιάζει δίπλα από την Αμφίπολη. Αν επρόκειτο περί στόλου πλοίων θα πρέπει να δεχθούμε τη λίμνη Αχινού ως Κερκινίτιδα, αλλά αν πρόκειται για προετοιμασία στρατού προς εκστρατεία είναι δυνατό η προετοιμασία να έλαβε χώρα πλησίον της λίμνης Μπούτκοβου, της σημερινής δηλαδή λίμνης Κερκίνης. Μέχρι της αποξηράνσεως της λίμνης Αχινού συγγέονταν τα ονόματά των δύο λιμνών. Το όνομα Αχινός παράγεται από τη ριζα *αχ-* που σημαίνει ύδωρ. Την ονόμασαν Αχινό από τις συνεχείς πλημμύρες των υδάτων στην πεδιάδα των Σερρών³⁷.

Μετά από την αποξήρανση της λίμνης Αχινού και την τεχνική διεύθετηση της κοίτης του Στρυμόνα έμεινε μόνο η λίμνη της Κερκίνης (Μπούτκοβου). Το όνομα της λίμνης Μπούτκοβου (Πρασιάδας) αντικαταστάθηκε με το όνομα Κερκινίτιδα επειδή ήταν ξένο.

Οι απόψεις των ιστορικών ερευνητών συγκρούονται ως προς την Πρασιάδα (Κερκινίτιδα) λίμνη. Ο Δήμιτσας θεωρεί τη Δοϊράνη ως Κερκινίτιδα λίμνη. Δεν ευσταθεί όμως η άποψή του, διότι η Δοϊράνη είναι μικρή λίμνη και δεν έχει καμιά σχέση ή επικοινωνία με τον Στρυμόνα ποταμό ούτε και εκβάλλει τα νερά της διά του Στρυμόνα στο Αιγαίο πέλαγος.

Η Κερκινίτιδα μετατράπηκε σε αντιπλημμυρική και αποθηκευτική τεχνητή λίμνη για να συγκρατεί τα πλεονάζοντα νερά του Στρυμόνα στις πλημμύρες και για να ρυθμίζει τη ροή των υδάτων του ποταμού στη θάλασσα και το δίκτυο αρδεύσεως της πεδιάδας των Σερρών. Εγκλωβίστηκαν τα νερά με υψηλά αναχώματα. Υπολογίστηκε ότι σε μεγάλες πλημμύρες μπορεί να ανέβει η στάθμη στα 32 μέτρα και να καταλάβει έκταση 84.000 στρεμμάτων. Όταν η στάθμη της είναι στα 28,75 μέτρα καταλαμβάνει έκταση 48.000 στρεμμάτων. Ο βυθός της λίμνης γεμίζει με εκατομμύρια κυβικά φερτές ύλες λόγω των πολλών υλικών προσχώσεων, πέτρες, χώματα κ.λπ. που φέρνει ο Στρυμόνας από τους δεκάδες χειμάρρους που καταλήγουν σ' αυτόν. Έφθασε σε σημείο ο βυθός της να είναι ψηλότερα κατά τι από το γύρω φυσικό έδαφος. Με ειδικό σκαπτικό μηχάνημα (βυθοκόρο) εναποθέτουν τις φερτές στη λίμνη ύλες στα γύρω αναχώματά της, αλλά η χωρητικότητά της σε αποθέματα νερού συνεχώς μειώνεται. Το υψόμετρό της στάθμης και το περίγραμμα της λίμνης είναι ευμετάβλητα. Το περίγραμμα έχει σχήμα αχλαδιού.

³⁶ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 43-51.

³⁷ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 21-22.

Ο ρουφράκτης του φράγματος που ρυθμίζει τη ροή της ποσότητας του νερού για τις αρδεύσεις χιλιάδων στρεμμάτων είναι στη νοτιοανατολική άκρη. Θεωρείται ως ένα από τα μεγάλα αρδευτικά έργα της Ελλάδας³⁸.

1.8. Κόλποι

Μοναδικός είναι ο Στρυμονικός κόλπος στο νομό Σερρών. Το άνοιγμα του μεταξύ των ακρωτηρίων Άγιος Δημήτριος της Καβάλας και του ακρωτηρίου Χαλκιδικής είναι πολύ μεγάλο. Τα νερά του κόλπου στην εκβολή του Στρυμόνα είναι θολά και λίγο αλμυρά. Έγιναν πολλές προσπάθειες να αξιοποιηθεί ο κόλπος αλλά επισκιάζεται από τον Θερμαϊκό κόλπο και το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, που είναι κοντά.

Στη συνέχεια θα ερευνήσουμε τις φυλές και τις αρχαίες πόλεις που ήκμασαν και χάθηκαν ή συνεχίζουν να υπάρχουν και να ακμάζουν μέχρι σήμερα στο νομό Σερρών.

1.9. Προϊστορικοί οικισμοί

Η περιοχή του νομού Σερρών κατοικείται από τους προϊστορικούς χρόνους. Τούτο, βεβαιώνεται από τα πολλά ευρήματα της παλαιολιθικής και της νεολιθικής εποχής. Πολλοί προϊστορικοί οικισμοί έχουν αποκαλυφθεί σε διάφορες τοποθεσίες του νομού Σερρών. Ειδικότερα:

1.9.1. Λόφος του Αγίου Κωνσταντίνου (Άγιο Πνεύμα)

α) Στο λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου του χωριού Άγιο Πνεύμα Σερρών υπήρχε πανάρχαιος οικισμός από τους προϊστορικούς χρόνους. Βρέθηκαν εκεί λίθινοι κατεργασμένοι στις πλευρές πέλεκεις, πέτρινα τσεκούρια, σμίλες, βαρειές, πήλινα όστρακα από τα διάφορα αγγεία, σφονδύλια και ειδώλια που ήσαν σε χρήση στη νεολιθική εποχή. Όσα βρέθηκαν στο λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου είναι όμοια με όσα βρέθηκαν σε άλλους αρχαίους προϊστορικούς οικισμούς της Ελλάδας που ήκμασαν 2.500 χρόνια π.Χ. Μερικά απ' τα πέτρινα τσεκούρια, παρότι είναι μικρά, είναι επεξεργασμένα με πολλή τέχνη και κομψότητα, για ειδικούς λόγους εξοπλισμού ράβδου ή σκήπτρου που τα χρησιμοποιούσαν στην αρχαιότερα νεολιθική εποχή μέχρι της πρώτης εποχής του χαλκού και στη Θεσσαλία, στην Όλυμπο, στον Σοχό και αλλού. Ο διάκοσμος που υπάρχει επάνω στα πήλινα όστρακα έχει αναλογίες και ομοιότητες με το διάκοσμο του νεολιθικού οικισμού του Ντικλί-Τας του Ακροποτάμου και του Πολύστουλου³⁹.

³⁸ Μπατζούδης Γ., «Αναφορά στις λίμνες του Στρυμόνα», *Χρονικά Πεθελινού* 1 (1966), 13-16.

³⁹ Σαμσάρη Δ., *Η κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 17-18.

Όλα αυτά βρέθηκαν τυχαίως στην επιφάνεια, χωρίς συστηματική αρχαιολογική ανασκαφή, είτε από τους ιδιοκτήτες καλλιεργητές των χωραφιών είτε από την επιφανειακή έρευνα αρχαιολόγων μελετητών⁴⁰. Κατά την αρχαιολογική όμως ανασκαφή που έγινε το 2005 στην πλαγιά του λόφου διαπιστώθηκε μετά βεβαιότητας ότι υπήρχε προϊστορικός οικισμός της νεολιθικής εποχής.

Στον λόφο Κούτρα σώζεται ακόμη το νεκροταφείο με τους θολωτούς και κιβωτιόσημους τάφους. Σώζεται και ένα δεύτερο νεκροταφείο στον λόφο Δρένιος, βορείως του λόφου Γκραντίσκου, με τους λαξευμένους θολωτούς τάφους μέσα στους βράχους. Οι λαξευμένοι τάφοι του λόφου Κούτρα είναι όμοιοι με συγκροτήματα τάφων της παλαιολιθικής και νεολιθικής εποχής. Μερικοί σκελετοί βρέθηκαν τοποθετημένοι στους τάφους σε εμβρυακή στάση⁴¹.

1.9.2. Λόφος Αγριάνιστα (Νέο Σούλι)

Στο λόφο Αγριάνιστα του Νέου Σουλίου συλλέχθηκαν το 1964 από την έφορο αρχαιοτήτων Καβάλας Χάιδω Κουκούλη λεπίδες από πυριτόλιθο, ειδώλια, σφόνδυλοι και διάφορα όστρακα αγγείων, τα οποία στη γυαλιστερή καστανοκόκκινη επιφάνεια έχουν εγχάρακτη γραπτή διακόσμηση.

Βρέθηκαν όστρακα αγγείων με γραμμικά θέματα, με ποικίλα ευθύγραμμα ή καμπυλόγραμμα σχήματα, βαμμένα με μαύρο βερνίκι σε κόκκινη έκταση. Σχηματίζουν παράλληλες γραμμές, μαιάνδρους και σπείρες που φανερώνουν τον λεπτό καλλιτεχνικό εκφραστικό τρόπο της τέχνης της προϊστορικής εποχής της Ανατολικής Μακεδονίας. Επίσης, βρέθηκαν όστρακα αγγείων με λευκά τοιχώματα και με κομψή γραμμική διακόσμηση. Έχουν παράλληλες λεπτές γραμμές πάνω σε υποκίτρινη επιχρισμένη επιφάνεια. Όλα αυτά φανερώνουν ότι στο τέλος της 4ης και στις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ., δηλαδή στα τέλη της νεολιθικής εποχής, ο νομός Σερρών είχε προηγμένο πολιτισμό. Για όλα αυτά δημοσίευσε άρθρο η εφημερίδα της Θεσσαλονίκης *Ελληνικός Βορράς* στις 14 Μαΐου 1967.

1.9.3. Φακίστρα Τούμπας Σερρών

Από μία επιφανειακή έρευνα που έγινε σ' ένα ομαλό ύψωμα στη θέση Φακίστρα, διακόσια μέτρα βορείως από το σημερινό χωριό Τούμπα, στη

⁴⁰ Οι ανακηρύξεις αρχαιολογικών χώρων στην κοινότητα του Αγίου Πνεύματος (Υ.Α. Α1 Φ-18-68159, 4-12-1979) δημοσιεύθηκαν στα υπ' αριθμ. ΦΕΚ 93/Β/31-1-1980 ως εξής: Κηρύσσουμε ως αρχαιολογικό χώρο την περιοχή Άγιο Πνεύμα: 1) Λόφος «Γραδίσκος», όπου προϊστορικός οικισμός και ερείπια τειχών (ΒΔ του χωριού στη διασταύρωση «Σταυρός» (Γ.Υ.Σ. 1:50.000 φύλλο Σερρών 23° 41-40' 07" έκδ. 1970), 2) Λόφος του δημοτικού Σχολείου, όπου προϊστορικός οικισμός (Γ.Υ.Σ. 1:50.000, φύλλο Σερρών, 23° 41-41' 06" έκδ. Ιούλιος 1970).

⁴¹ Παπακυριάκου Κ., *Η κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών και Προσφορά και ιστορική ταυτότητα της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 13-18.

βόρεια πλευρά της σιδηροδρομικής γραμμής Σερρών-Δράμας, βρέθηκαν όστρακα και εργαλεία, τα οποία επιβεβαιώνουν ότι εκεί υπήρχε ο μεγαλύτερος προϊστορικός οικισμός των Βαλκανίων με την αρχαιότερη νεολιθική κεραμική.

Σε έκταση 60-70 περίπου στρεμμάτων βρέθηκαν πυρήνες οφιανού, ορεία κρύσταλλος, λίθινες αξίνες και αλλά εργαλεία από λειασμένο λίθο, αγγεία και κοσμήματα από μάρμαρο, όστρακα θαλασσινά και του γλυκού νερού, διάφορα οστά και πήλινα ειδώλια. Όλα αυτά βρίσκονται στο Κλασσικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Καβάλας και είναι καταχωρημένα στην εργασία των αρχαιολόγων Δημήτριου Β. Γραμμένου και Μιχαήλ Φωτιάδη «Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Ανατολικής Μακεδονίας»⁴².

Τα σπάνιας κατηγορίας ευρήματα της κεραμικής στον ως άνω προϊστορικό οικισμό καλύπτουν όλη τη νεολιθική εποχή, από το 6000 μέχρι το 3000 π.Χ. και όλη την εποχή του χαλκού από το 3000 μέχρι το 1000 π.Χ. Μερικά απ' αυτά ήταν άγνωστα βιβλιογραφικά στη βορειανατολική Ελλάδα⁴³. Για πρώτη φορά ήρθαν στο φως της δημοσιότητας με την εργασία των Γραμμένου και Φωτιάδη. Είναι κεραμικά από καθαρό πηλό με μικρή ποσότητα χονδρόκοκκης άμμου και με μερικά αποτυπώματα αχύρου. Είναι συνήθως μικρά ανοικτά αγγεία ύψους 0,10-0,25 εκ. με διάμετρο στο χείλος 0,12-0,20 εκ. Το τοίχωμά τους κλίνει ελαφρά προς τα μέσα. Μερικά απ' αυτά έχουν κωνικό πόδι. Οι επιφάνειές τους είναι επιχρισμένες ομοιόμορφα, φροντισμένες, στιλβωμένες, διακοσμημένες. Έχουν πάνω σε λευκό και σπάνια σε μαύρο επιστιλβωμένο χρώμα κοσμήματα με διαγώνιες ως προς τον άξονα του αγγείου παράλληλες γραμμές. Η κατεργασία αυτών φαίνεται ότι είναι ντόπια.

Από τον τρόπο της επιχρήσεως και το χρώμα των κεραμικών οι αρχαιολόγοι προσδιορίζουν τη χρονολογία του οικισμού της Τούμπας στο τέλος της 6ης και στις αρχές της 5ης χιλιετίας π.Χ. Και σήμερα ακόμη οι καλλιεργητές των αγρών της Φακίστρας ανακαλύπτουν διάφορα υπολείμματα του προϊστορικού πολιτισμού⁴⁴.

Εντοπίστηκαν πολύ ωραία όστρακα αρχαίων αγγείων, νομίσματα, πήλινα βλήματα από σφενδόνες και διάφορες επιγραφές ρωμαϊκής εποχής. Από την Τούμπα προέρχεται το αρχαίο αέτωμα με μυθολογικές παραστάσεις που βρίσκεται στο Μουσείο των Σερρών. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύεται ότι στην Τούμπα και στην περιοχή της υπήρχε συνεχής ζωή από τους προϊστορικούς χρόνους σε όλες τις ιστορικές περιόδους⁴⁵.

⁴² Γραμμένος Δ.-Φωτιάδης Μ., «Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Ανατολικής Μακεδονίας», *Ανθρωπολογικά* 1 (1980), 17-18 και 25-28.

⁴³ Παπακυριάκου Κ., *Η ιστορία της Ιεράς Μονής Τούμπας Σερρών*, Σέρρες 2011, σ. 13-14.

⁴⁴ Γραμμένος-Φωτιάδης, *ό.π.*

⁴⁵ Σαμσάρη, *Ιστορική γεωγραφία*, σ. 179-181.

1.9.4. Φωτολίβος (ΒΑ του Παγγαίου)

Στο Φωτολίβος, ΒΑ του Παγγαίου, όπως έγγραφε η εφημερίδα *Μακεδονία* στις 13-12-1968, η Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή έκανε ανασκαφές και έφερε στο φως ευρήματα αρχαίου προϊστορικού οικισμού της 5ης χιλιετίας π.Χ., που ήκμασε από τη μέση νεολιθική εποχή το 5000 π.Χ. μέχρι τις αρχές της εποχής του χαλκού το 2500 π.Χ. Ο προϊστορικός αυτός οικισμός γνώρισε πέντε διαφορετικές πολιτιστικές φάσεις και είχε επικοινωνία με τη νότια Ελλάδα, τα Βαλκάνια, την Τροία και με πολλές χώρες της Μ. Ασίας. Βρέθηκαν στο χώρο της ανασκαφής πέντε σφραγιδολίθοι που μοιάζουν με σφραγιδολίθους της ίδιας εποχής των Σουμερίων της Μεσοποταμίας, πράγμα που μας δείχνει ότι οι κάτοικοι αυτού του οικισμού είχαν εμπορικές σχέσεις με τη Μέση Ανατολή. Βρέθηκαν ακόμη πήλινα ειδώλια της 5ης και 4ης χιλιετίας π.Χ. Επίσης βρέθηκαν χάλκινες καρφίτσες και άγκιστρα της εποχής του χαλκού στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. που κατασκευάστηκαν από τους ντόπιους τεχνίτες, όπως αποδεικνύεται από τα κομμάτια του ανεπεξέργαστου χαλκού που χρησιμοποιήσαν. Όστρακα της παλαιολιθικής εποχής βρέθηκαν και στην Ασκητότρυπα του Παγγαίου⁴⁶.

1.9.5. Ύψωμα Κιλίκ τεπέ (βόρεια της Αμφιπόλεως)

Στο ύψωμα Κιλίκ τεπέ βόρεια της Αμφιπόλεως αποκαλύφθηκαν όστρακα αγγείων, σφόνδυλοι με γεωμετρική διακόσμηση ομόκεντρων κύκλων, ημικυκλίων ή καθέτων γραμμών. Αποκαλύφθηκαν χάλκινα αγγεία, οικιακά σκεύη και κοσμήματα της πρώιμης εποχής του σιδήρου, που μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Βιέννης.

Δεν βρέθηκαν κτίσματα με θεμέλια αλλά αποτμήματα από ξύλα, καλάμια, πηλό και άψητα πλιθιά που φανερώνουν ότι οι άνθρωποι κατοικούσαν σε καλύβες. Το δάπεδο της καλύβας ήταν από πατημένο πηλό με ορισμένες οπές για τη στήριξη της στέγης με πασσάλους. Η αποκάλυψη χαυλιόδοντων αγριόχοιρου και οστών διαφόρων ζώων και πτηνών, καθώς και οστράκων και ψαριών της θαλάσσης μας πληροφορούν ότι οι κάτοικοι του οικισμού ζούσαν από το κυνήγι, το ψάρεμα, την κτηνοτροφία και τη γεωργία.

1.9.6. Παρόρθιος ιστορικός οικισμός Πεθελινός

Το χωριό αποκαλύφθηκε εντελώς τυχαία. Στην προσπάθεια ανευρέσεως κάποιου κρυμμένου θησαυρού το 1986 με παρουσία της αρχαιολογικής υπηρεσίας ο εκσκαφέας έφερε στην επιφάνεια μία ομφαλωτή φιάλη, έναν αρύβαλλο και δύο μελανόμορφα αγγεία με παραστάσεις συμποσίου. Αυτό

---

⁴⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Β, σ. 247, σημ. 2.

έγινε αφορμή για παραπέρα ανασκαφές, από τις οποίες προέκυψε ότι ολόκληρη η περιοχή εκεί γύρω σε έκταση 50 στρεμμάτων ήταν διάσπαρτη από διάφορες αρχαιότητες, όστρακα άβαφων και μελανοβαφών αγγείων αρχαίου ιστορικού παραλίμνιου οικισμού της λίμνης Αχινού Κερκίνης. Η λίμνη σχημάτιζε ένα, κολλίσκο όπου βρέθηκαν χαλκάδες που έδεναν τις βάρκες και τα πλοιάρια. Επίσης αποκαλύφθηκε το νεκροταφείο του οικισμού με πολλούς κιβωτιόσημους τάφους⁴⁷.

1.9.7. Άλλοι οικισμοί

Προϊστορικοί οικισμοί βρέθηκαν επίσης στη θέση Παλαιόκαστρο Ζερβοχωρίου, στο λόφο της αρχαίας Αμφιπόλεως, στα ΒΑ της Αμφιπόλεως σε απόσταση 2 χιλιομέτρων στην τοποθεσία Κοκίτσα ή Λουκίτσα, στην Ασκητότρυπα του Παγγαίου, στους λόφους της Αγίας Μαρίας ΒΔ του Μικρού Σουλίου, στο λόφο του Αγίου Αθανασίου του Γαζώρου, στην αριστερή όχθη του Αγγίτη ποταμού ανατολικά της Μυρίνης, στον Άγιο Γεώργιο της Μεσοράχης, στη Δάφνη της Νιγρίτας, στο Παραλίμνιο Σερρών, στη θέση Τεφίκ μπέη τσιφλίκ του Δαφνοδίου, στο λόφο νότια του Στρυμονικού και σε πολλά άλλα μέρη του νομού Σερρών. Όπως τυχαίως ήρθαν στο φως τεκμήρια της προϊστορικής εποχής⁴⁸.

Πολλοί αρχαίοι οικισμοί αναφέρονται στην *Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα* του καθηγητή Δ. Σαμσάρη, όπως π.χ. στο Μελενίκισι, στον Ελαιώνα, στην Ορεινή, στην Οινούσα, στα Μέταλλα, στο Δαφνούδι, στον Άγιο Χριστόφορο, στον Σφελινό, στη Λευκοθέα, στο Χρυσό, στον Λιθότοπο, στο Στρυμονικό, στην Παλαιοκώμη, στο Καστανοχώρι, στη Νέα Μπάφρα, στην Αλιστράτη, στη Μονόβρυση, στο Ψυχικό, στον Θολό, στη Δήμητρα, στον Μαυρόλοφο και σε άλλα μέρη⁴⁹.

2. Η μυθολογία του νομού Σερρών

2.1. Εισαγωγή

Ο μύθος ήταν από τις πρώτες εκδηλώσεις της ανθρώπινης νοημοσύνης. Επιδίωκε με το αλληγορικό του νόημα να δώσει μια εξήγηση στα διάφορα συγκεχυμένα γεγονότα και φαινόμενα της φύσεως από γενιά σε γενιά. Ο μύθος ήταν τα πρώτα τραυλίσματα της σκέψης του ανθρώπου για πράγματα και φαινόμενα που δεν μπορούσε με άλλον τρόπο να καταλάβει, αλλά ούτε

⁴⁷ Σαμσάρη Π., «Ο παρόχθιος αρχαίος οικισμός του Πεθελινού και η ναυσυτλοΐα στην Κερκινίτιδα λίμνη», *Χρονικά Πεθελινού* 1 (1996), 17-32.

⁴⁸ Παπούδα Δ., «Προϊστορικοί οικισμοί του νομού Σερρών», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992), 87-99. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 246-247.

⁴⁹ Γραμμένος-Φωτιάδης, *ό.π.* Σαμσάρη, *Ιστορική Γεωγραφία*, σ. 170 επ.

και να εξηγήσει τους φόβους που του δημιουργούσαν. Τα φυσικά φαινόμενα τα θεοποιούσαν και με αυτόν τον τρόπο εξηγούσαν τις εξελίξεις αυτών. Προηγήθηκε ο μύθος για τα φυσικά φαινόμενα και επακολούθησε η θεοποίησή τους, διότι όλα τα θεωρούσαν υπερφυσικά. Από τη μυθολογία εμπνεύστηκαν οι πρωτόγονοι άνθρωποι τις τέχνες στη ζωή τους. Κατά τον Τζαίμς Φρέιζερ η μυθολογία είναι η φιλοσοφία του πρωτόγονου ανθρώπου. Τις μυθικές αυτές παραδόσεις οι αρχαίοι ποιητές και λογογράφοι τις έκαμαν λογοτεχνικά αριστουργήματα. Με αυτούς μας διέσωσαν μερικά συγκεχυμένα προϊστορικά γεγονότα. Θα αναπτύξουμε ορισμένους μύθους που αναφέρονται στην ιστορία της περιοχής του νομού Σερρών⁵⁰.

2.2. Ο μύθος της Περσεφόνης και του Πλούτωνα

Κατά τον Αππιανό (IV.105) στην επαρχία Φυλλίδας του νομού Σερρών βρισκόταν το Νύσιον πεδίο, από όπου ο θεός του Άδη Πλούτωνα άρπαξε την κόρη της θεάς Δήμητρας Περσεφόνη. Ο ομηρικός ύμνος λέγει ότι με τη συγκατάθεση του Δία ο Πλούτωναs έκλεψε την Περσεφόνη, την κόρη με το ανάλαφρο βήμα που έπαιζε με τις φιλενάδες της μαζεύοντας λουλούδια σ' ένα λιβάδι με ωραίες βιολέτες, υακίνθους και ναρκίσσους στην κοιλάδα του Αγγίτη ποταμού. Ένας φανταχτερός ωραίος νάρκισσος τράβηξε την προσοχή της Περσεφόνης με το άλικο χρώμα του σε μια απόμερη μεριά του λιβαδιού. Η Περσεφόνη απομακρύνθηκε από τις φίλες της για να τον κόψει. Τη στιγμή εκείνη άνοιξε η γη και ξεπρόβαλε ο θεός του Άδη, ο Πλούτωναs. Με τη συγκατάθεση του Δία την άρπαξε και την έβαλε στο χρυσό του άρμα με τα αθάνατα άλογα. Αντιστάθηκε όσο μπορούσε η Περσεφόνη. Φώναζε δυνατά ζητώντας βοήθεια μα κανείς δεν την άκουσε, διότι ταχέως ξανάκλεισε η γη και ο Πλούτωναs την κατέβασε στον Άδη. Ο παραπόταμος του Αγγίτη, που προέρχεται από τους Φιλίππους και ενώνεται από δεξιά με τον Αγγίτη, ονομάζεται Ζυγάκτης επειδή εκεί έσπασε ο άξονας της χρυσής άμαξας του Πλούτωνα.

Η μάνα της Περσεφόνης, η Δήμητρα, η θεά της γεωργίας, την αναζήτησε παντού και όταν έμαθε την αρπαγή της κατέφυγε στον υπέρτατο μυθικό θεό, τον Δία, να της απονείμει δικαιοσύνη. Εκείνος αποφάσισε έξι μήνες να μένει η Περσεφόνη με την μάνα της επάνω στη γη και έξι μήνες στον Άδη με τον άντρα της. Έτσι, οι άνθρωποι της εποχής εκείνης εξήγησαν τις αλλαγές του ετήσιου κύκλου, του χειμώνα και του καλοκαιριού, αποδίδοντας την άνοιξη και το καλοκαίρι στην ευδιαθεσία της θεάς της γεωργίας Δήμητρας, επειδή είχε την κόρη της μαζί της, ενώ το φθινόπωρο και τον χειμώνα στη στεναχώρια της επειδή στερούνταν την κόρη της.

---

⁵⁰ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 11-14.

Πλούτωνα και Περσεφόνη ως κριτές των ψυχών των νεκρών

Ο Πλούτωνα και η Περσεφόνη λατρεύονταν ιδιαίτερα στην περιοχή του νομού Σερρών. Αυτό φαίνεται και από ένα σπάνιο αρχαίο ανάγλυφο, διαστάσεων 0,53Χ0,83 μ. που φυλάσσεται στο Μουσείο των Σερρών. Η παράσταση είναι σύνθετη ανάγλυφη με τους θεούς του Άδη, τον Πλούτωνα και την Περσεφόνη. Αριστερά του Πλούτωνα είναι μια Άρπις και γυμνός ο ψυχοπομπός Ερμής. Φέρνει έναν άνθρωπο στον Άδη, μια ψυχή, για να την κρίνουν οι θεοί του Άδη. Πάνω έχει αστέρια και δύο μικρές μορφές με την επιγραφή «ΚΥΡΙΩ ΠΛΟΥΤΩΝΙ».

Αναλυτικά η παράσταση χωρίζεται σε τρεις οριζόντιες ζώνες. Στην επάνω εικονίζονται δύο μορφές με ακτινωτό στέφανο η μία και με φτερά η άλλη. Συμβολίζουν τον ήλιο και τη σελήνη. Στα άκρα εικονίζονται δυο οκτάκτινα αστέρια και στο μέσον το δίστιχο «ΚΥΡΙΩ ΠΛΟΥΤΩΝΙ». Ο δωδεκάκτινος ήλιος παριστάνει τον επάνω κόσμο με τους 12 μήνες και η σελήνη τον κάτω κόσμο, τον Άδη, στον οποίο πίστευαν ότι θα κατέβαιναν όλοι οι άνθρωποι μετά θάνατον.

Στη μεσαία ζώνη εικονίζονται τέσσερις μορφές:

α) Ο πωγωνοφόρος Πλούτωνα με φωτοστέφανο. Ο θεός των νεκρών, προ του οποίου έτρεμαν οι άνθρωποι όταν σκέπτονταν το θάνατο και το αιώνιο δεσμωτήριο των νεκρών στον Άδη.

β) Η Περσεφόνη με μακριά μαλλιά μέχρι τα μπράτσα. Αμφότεροι κρατούν στο αριστερό χέρι σκήπτρα, ενώ η Περσεφόνη κρατά και έναν καθρέπτη στο δεξί χέρι.

γ) Ο θεός Ερμής ίσταται δεξιά τους γυμνός με έναν φτερωτό σκούφο στο κεφάλι. Κρατά πουγκί στο δεξί χέρι και κηρύκειο στο αριστερό.

δ) Μια φιγούρα ενός νεκρού με ένδυμα και μπαστούνι. Είναι η ψυχή του νεκρού που την έφερε ο Ερμής για να δικαστεί. Ανάμεσά τους υπάρχει ένας βωμός⁵¹.

Όλα είναι συμβολικά. Παριστάνουν τον Άδη και την κρίση των ανθρώπων με την αντίληψη και την πίστη της αρχαίας εποχής. Παριστάνουν την παραμυθία της Περσεφόνης έξι μήνες στον Άδη και έξι στη γη. Το ανάγλυφο αυτό είναι εκτεθειμένο στο Μουσείο Σερρών. Το μετέφερε ο υποπρόξενος της Αγγλίας Κ. Καπέτης από το Νευροκόπι στις Σέρρες και το δημοσίευσε για πρώτη φορά ο Π. Παπαγεωργίου στην Εστία Αθηνών το 1893. Μας επιβεβαιώνει την επίδραση του μύθου στον τόπο μας⁵².

2.3. Ο μύθος του Λυκούργου

Αναφέρεται από τον Όμηρο ότι βασιλιάς των Ηδωνών της περιοχής Φυλλίδος ήταν ο Λυκούργος, ο γιος του Δρύαντα. Κατά τον Αισχύλο (*Προμηθέας δεσμώτης*, 569) είχε μικρότερο αδελφό τον Βούτη από άλλη μάνα. Αυτός συνωμότησε κατά της ζωής του μεγαλύτερου αδελφού του. Τον έδιωξε ο πατέρας του από την πατρίδα του και εγκαταστάθηκε μαζί με τους φίλους του στη σημερινή Νάξο. Ο Λυκούργος φιλονίκησε με το θεό Διόνυσο. Τον καταδίωξε και αιχμαλώτισε από την ακολουθία του τους Βάκχους και τους Σάτυρους. Ο Διόνυσος για να τον εκδικηθεί τον τρέλανε. Τον έφερε σε σημείο να χτυπήσει το γιο του Δρύαντα με τσεκούρι, νομίζοντας ότι κλαδεύει κλήμα αμπελιού. Όταν έκοψε τα άκρα του σώματος του γιου του κατάλαβε ο άμοιρος το κακό που έκαμε στο παιδί του και ξαναβρήκε τα λογικά του για να υποφέρει περισσότερο. Ο Δίας όμως τον τύφλωσε και η γη της περιοχής του έπαψε να παράγει καρπούς. Οι κάτοικοι του Παγγαίου έμαθαν από το χρησμό του μαντείου ότι για να ξανακαρπίσει η γη τους έπρεπε να σκοτώσουν τον Λυκούργο. Τον συνέλαβαν, τον έδεσαν και τον έδωσαν να τον κατασπαράξουν τα άγρια ανθρωποφάγα άλογα του Παγγαίου⁵³. Ο μύθος αυτός έχει αλληγορικό νόημα κατά τον P. Decharme⁵⁴.

Η θρακική φυλή ξαπλώθηκε από τη Θράκη στη Μακεδονία και μετά στην Πιερία και τη Θεσσαλία και προχώρησε μέχρι τη Βοιωτία και τη Φωκίδα. Μαζί με τα άλλα ήθη και έθιμά της έφερε και την αρχαία λατρεία του θεού Διονύσου (Βάκχου). Η λατρεία του ήταν διαφορετική από την ελληνική

⁵¹ Παπακυριάκου Κ., *Σύντομος οδηγός του Αρχαιολογικού Μουσείου Σερρών*, Σέρρες 1978, σ. 5.

⁵² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 33 και 284-285, αρ. 480.

⁵³ *Απολλοδώρου βιβλιοθήκη*, III.5, 1. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 37-39.

⁵⁴ Decharme P., *Μυθολογία της αρχαίας Ελλάδος*, Αθήναι 1891, σ. 424.

λατρεία. Μετασηματίστηκε σιγά σιγά και σκόρπισε σε όλες τις αιολικές φυλές.

Το βασιλιά της Θράκης Λυκούργο τον παρομοιάζουν με τον σκληρό, άγριο άνεμο που κυριαρχούσε στα βουνά και τα δάση της Θράκης και με τον συννεφιασμένο θρακικό χειμώνα που έδιωχνε την ανοιξιάτικη βλάστηση της αμπελουργίας. Ο θεός Διόνυσος παρομοιαζόταν σαν ζωογόνος ανοιξιάτικος ήλιος που την προστάτευε. Έτσι προσωποποιήθηκαν ο χειμωνιάτικος με δόντια ήλιος με τον Λυκούργο και ο ανοιξιάτικος ήλιος με τον Διόνυσο⁵⁵.

Ο μύθος υποδηλώνει ακόμη τη σταθερή γνώμη που είχαν όλοι οι αρχαίοι λαοί ότι δεν πρέπει να τα βάζει κανείς ποτέ με το θεό και να πάει κόντρα στο θέλημά του, διότι θα τιμωρηθεί με διάφορα παθήματα⁵⁶.

2.4. Ο Διόνυσος και η ακολουθία του

Η μυθολογία έχει να μας παρουσιάσει πολλούς μύθους για τον Διόνυσο.

α) Ο βασιλιάς των Ηδωνών Λυκούργος, όπως αναφέρθηκε, καταδίωξε τον Διόνυσο από την περιοχή του Παγγαίου, ο οποίος αναγκάστηκε να καταφύγει στη νηρίδα Θέτιδα, στη θάλασσα. Από την ακολουθία του πιάστηκαν αιχμάλωτοι οι Βάκχες και οι Σάτυροι. Για να απελευθερώσει ο Διόνυσος τους φίλους του τρέλανε τον Λυκούργο, σε σημείο που έκοψε τα άκρα των χεριών και των ποδιών του γιου του, εκλαμβάνοντάς τον ως κλήμα. Η περιοχή του Παγγαίου κατέστη άγονος και οι κάτοικοι ζήτησαν από το μαντείο του Διονύσου χρησμό.

Ο Διόνυσιος για να εκδικηθεί περισσότερο το διώκτην του τους είπε ότι για να ξαναγίνει γόνιμη η περιοχή τους έπρεπε να θανατώσουν τον Λυκούργο. Με τις υποδείξεις του Διονύσου τον μετέφεραν στο Παγγαίο και τον άφησαν να τον κατασπαράξουν οι σαρκοβόρες φοράδες ή, κατ' άλλη εκδοχή, τον έδεσαν από τα πόδια του σε δυο άλογα με αντίθετη κατεύθυνση και τον έσκισαν στη μέση⁵⁷.

Στη διαμάχη του Λυκούργου με τον Διόνυσο υπάρχουν πολλές παραλλαγές, π.χ. ότι ο Λυκούργος σκεπτόταν να στραγγαλίσει τον Διόνυσο, αλλά αποκαλύφθηκε η συνωμοσία του από τον Θάροπα, το παππού του Ορφέα, και δραπέτευσε ο Διόνυσος. Οι Μαινάδες πρόλαβαν και κρύφτηκαν στο όρος Νύσα, στο Παγγαίο. Εκεί συγκρούστηκε ο Διόνυσος με το στρατό του Λυκούργου και τον νίκησε. Αιχμαλώτισε τον Λυκούργο, τον υπέβαλε σε πολλά μαρτύρια, τον τύφλωσε και τον σταύρωσε. Τον Θάροπα, τον παππού του Ορ-

⁵⁵ Λέτσας Α., *Μυθολογία της γεωργίας*, Θεσσαλονίκη 1957, τ. Β, σ. 165.

⁵⁶ *Απολλοδώρου βιβλιοθήκη*, III.34-35.

⁵⁷ Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, Αθήνα 1927-1931, τ. 4, σ. 620-622.

φέα που αποκάλυψε τη συνωμοσία τον βοήθησε να γίνει βασιλιάς των Θρακών και τον δίδαξε τις ιερές διονυσιακές τελετές και τα μυστικά όργανα⁵⁸.

Σε άλλο μύθο της ζωής του Διονύσου αναφέρεται η συμμετοχή του με τον Δία στη γιγαντομαχία που έγινε στη χερσόνησο της Παλλήνης της Χαλκιδικής με τους περίφημους γίγαντες. Οι γίγαντες, κατά τον Απολλόδωρο, ήταν αμέτρητοι. Ήταν στην όψη φρικτά όντα με μεγάλη γενειάδα και μαλλιά μέχρι τους αστραγάλους. Τα πόδια σκεπάζονταν με φιδίσια λέπια. Κατά τον Ερατοσθένη, ο Διόνυσος παραβρέθηκε με την πολυτάραχη συνοδεία του στη μάχη. Ήταν μαζί του πολλές προσωποποιημένες δαιμονικές δυνάμεις της φύσεως⁵⁹.

2.4.1. Οι Ώρες

Οι θυγατέρες του Δία και της Θέμιδας με τις χρυσές κορδέλες, που συμβόλιζαν τις εποχές του έτους και θεωρούνταν προστάτιδες της αύξησης και της ευημερίας της φύσεως⁶⁰. Θεότητες οι οποίες, κατά τον Ησίοδο, εφόρευαν στα έργα των ανθρώπων, στη φύση, στην τάξη και στην ευνομία⁶¹.

2.4.2. Οι Σάτυροι

Δευτερεύουσες θεότητες που συμβόλιζαν τη γονιμότητα. Ήταν τερατόμορφα κακόψυχα σκνηρά όντα με κέρατα, ουρά και αυτιά ζώων.

2.4.3. Οι Σειληνοί

Ήταν δαίμονες των νερών. Είχαν ουρά και σπλές αλόγου και έμοιαζαν πολύ με τους Σάτυρους. Φημίζονταν για την ποιητική τους έμπνευση και την υπεράνθρωπη σοφία τους. Πατέρας τους ήταν ο φρυγικής καταγωγής Μαρσύας. Πολλοί μύθοι για τους Σειληνούς κυκλοφορούσαν στη δυτική Μακεδονία. Μερικοί προήλθαν από τους εκεί Φρύγες⁶².

2.4.4. Οι Βάκχες ή Μαινάδες

Κατά τον Ευριπίδη (*Βάκχες*, 915) ήταν οι νύμφες που ανέθρεψαν τον Διόνυσο. Αυτές με τη συνοδεία διαφόρων οργάνων μουσικής, κρόταλα, κύμβαλα και τύμπανα, χόρευαν οργιαστικά με πολύ ενθουσιασμό γύρω από τον Διό-

⁵⁸ Διόδωρος Σικελιώτης, 3.65. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 39.

⁵⁹ Απολλοδώρου *βιβλιοθήκη*, 1.34. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 34.

⁶⁰ Ρίζου-Ραγκαβή Αλ., *Λεξικόν της ελληνικής αρχαιολογίας*, Κωνσταντινούπολη 1891, τ. Β, σ. 1544.

⁶¹ Ησίοδος, *Θεογονία*, 90. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 35.

⁶² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 36, σημ. 3.

νυσο. Από τον πολύ ενθουσιασμό τους έπεφταν σε ακατανόμαστα όργια και πάνω στην έκστασή τους κατασπάραζαν ζώα και ανθρώπους ακόμη.

Μαινάδες ονομάστηκαν και οι ιέρειες του μαντείου του Διονύσου, που εκτελούσαν τα ιερά και μυστικά όργια προς τιμήν του θεού στο Παγγαίο όρος. Ο παραπάνω θίασος του θεού ήταν παρών στη γιγαντομαχία, καβάλα επάνω σε γαϊδούρια. Μόλις πλησίασαν τους γίγαντες, τα γαϊδούρια από το φόβο τους άρχισαν όλα μαζί να γκαρίζουν με φοβερό τρόπο. Οι γίγαντες φοβήθηκαν και το έβαλαν στα πόδια κατατρομαγμένοι. Έτσι νικήθηκαν οι γίγαντες⁶³.

Οι Μαινάδες υπηρετούσαν τον Διόνυσο και τιμωρούσαν πολύ σκληρά όποιον ασεβούσε κατ' αυτού. Κατά τον Πλούταρχο (*Περί ποταμών*, III) κομματίασαν τον Ορφέα και πέταξαν τα μέλη του στον Έβρο ποταμό, επειδή δεν τιμούσε το θεό. Κατά τον Ερατοσθένη (*Καταστερισμοί ή Αστροθεσΐαι*, 24.140) το κεφάλι του Ορφέα με την πρόνοια των θεών ενώθηκε με το κομματιασμένο σώμα του και μεταβλήθηκε σε δράκο. Η λύρα του Ορφέα με τη θέληση του Απόλλωνα έγινε αστερισμός.

Από το αίμα του φύτρωσε ένα φυτό που λέγεται κιθάρα το οποίο, όταν τελούνταν τα διονυσιακά μυστήρια, άφηνε ήχους κιθάρας⁶⁴.

Οι βακχικές γιορτές των Μαινάδων γίνονταν κάθε τρία χρόνια για πολλές μέρες στο Παγγαίο όρος. Οι εγχώριοι στις γιορτές ντύνονταν με νευρίδες (δέρματα), κρατούσαν θύρσους και έψαλλαν. Μιμούνταν στην ενδυμασία τους οπαδούς του Διόνυσου, τις Νύμφες, τους Σειλινούς, τους Σάτυρους. Οι Σάτυροι και οι συγχορευτές του Διονύσου ονομάζονταν τράγοι. Οι άνδρες με τα μακριά και πυκνά γένεια ονομάζονταν κιλίκιοι τράγοι⁶⁵.

2.4.5. Οι μούσες του Παγγαίου

Από την Αττική ήλθαν στο Παγγαίο και οι εννέα Μούσες για να συναγωνισθούν σε καλλιτεχνικό αγώνα με τον αρχαιότερο και σπουδαιότερο ποιητή και μελωδό, τον Θάμυριν, ο οποίος καυχήθηκε ότι θα τις νικούσε. Μάλωσαν μαζί του και τον τύφλωσαν⁶⁶.

2.4.6. Το μαντείο του Διονύσου

Υπήρχε μαντείο προς τιμήν του Διονύσου στην περιφέρεια των Σερρών, χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβώς το όρος και την τοποθεσία αυτού. Διχάζονται οι γνώμες των ιστορικών ερευνητών, διότι ο Ηρόδοτος (VII.111) τοποθετεί το περίφημο μαντείο του Διονύσου γενικά στα ψηλά

⁶³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 34-36 και 298-300.

⁶⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 41.

⁶⁵ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 298-300 και τ. Β, σ. 143, σημ. 6.

⁶⁶ *Απολλοδώρου βιβλιοθήκη*, I.34. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 32.

βουνά χωρίς να περιγράψει την ακριβή θέση του: «Το δε μαντήιον τούτο έστι επί των ορέων των υψηλοτάτων, Βύσσοι δε και Σάτρες εισί οι προφητεύοντες του ιερού, προμάντις δε η χρέωσα καθ' άπερ εν Δελφοίσι και ουδέν ποικιλότερον». Σε ποια όμως βουνά; Στο Παγγαίο ή στο Μενοίκιο όρος; Ο ίδιος ιστορικός εξομοιώνει το μαντείο αυτό με εκείνο των Δελφών, γράφοντας ότι «μία προμάντις δίδει τους χρησμούς όπως στους Δελφούς». Επομένως και εδώ υπήρχε ναός και σπηλιά με το άγαλμα του Διονύσου και μπροστά στο άγαλμα άναβε φωτιά με φύλλα δάφνης. Σε κάποιο σημείο της σπηλιάς υπήρχε τρίποδας και μια μάντισσα ζαλισμένη από τους καπνούς, σε κατάσταση εκτός εαυτού, έλεγε παραληρήματα από τα οποία οι Βύσσοι και οι Σάτρες θα έβγαζαν ένα αμφισβητήσιμο νόημα.

Ο Ορφέας παίζει λύρα μπροστά στις Μούσες

Οι ιερείς Βύσσοι και Σάτρες ερμήνευαν το χρησμό κατά το δοκούν και προφήτευαν. Απ' το μαντείο του Διονύσου πήραν οι Παίονες το χρησμό να εκστρατεύσουν στην Πέρινθο. Ο Ευριπίδης στον *Ρήσο* (στίχ. 971-974) τοποθετεί το μαντείο του Διονύσου στο Παγγαίο:

*«κρυπτός δ' εν άντροις της υπ' αργύρου χθόνος
ανθρωποδαίμων κείσεται βλέπων φάος,
Βάκχου προφήτης, ώστε Παγγαίου πέτρων
ώκησε σεμνός τοίσιν ειδόσιν Θεός».*

Δηλαδή: Κρυμμένος μέσα σε μια σπηλιά της γης της πολυάργυρης του βραχόβουνου Παγγαίου κατοικεί θεοποιημένος του Βάκχου προφήτης, ο πολυσέβαστος δαίμων των μυστών.

Ο παραπάνω θρήνος της Μούσας Τερψιχόρης, που κλαίει το παιδί της τον Ρήσο, δείχνει ότι η κατοικία του Διονύσου ήταν στο όρος Παγγαίο, όπως οι δώδεκα μυθικοί θεοί των Ελλήνων είχαν τον Όλυμπο.

Ο Α. Λέτσας τοποθετεί το μαντείο του Διονύσου στην Ασκητότρυπα του Παγγαίου, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα⁶⁷.

Μερικοί συγγραφείς τοποθετούν το μαντείο του Διονύσου σε άλλα βουνά, στα οποία κατοικούσαν Σάτρες. Ο L.D. Destevises, ο L. Heuzey, ο Δ. Μοσχόπουλος, ο Φιλιππίδης και άλλοι τοποθετούν το μαντείο του Διονύσου στο Μενοίκιο όρος, ανατολικά της Νέας Ζίχνης, κοντά στο χωριό Μαντήλι που άλλοτε ονομαζόταν Μαντήιον. Ισχυρίζονται ότι το όνομα του χωριού προέρχεται από τη λέξη μαντείο⁶⁸.

Δεν αποκλείεται όμως να υπήρχαν και άλλα μαντεία του ίδιου θεού σε άλλα βουνά. Στο *Επίτομον Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης κατά το πρότυπον του Γερμανού Ι.Α.Ε. Σμιδιτίου* αναφέρονται 22 μαντεία του Απόλλωνα. Κατά παρόμοιο τρόπο πιθανόν και οι Σάτρες να ίδρυσαν προς τιμήν του Διονύσου και άλλα μαντεία και σε άλλες κορυφές των βουνών.

Υπήρχε εντυπωσιακός ιερός ναός προς τιμήν του Διονύσου και στη Βισαλτία. Οι Βισάλτες πίστευαν ότι αν κατά τη νύχτα της γιορτής του Διονύσου παρουσιαζόταν εκθαμβωτικό φως πάνω από το ναό του θα είχαν πολύ θερισμό τη χρονιά εκείνη. Αν χανόταν το μυστηριώδες αυτό φως, θα μειωνόταν η παραγωγή.

Οι Σάτρες, που ζούσαν στα βουνά και ασχολούνταν με την εξόρυξη χρυσού και αργύρου, είχαν την επιμέλεια και του ναού και του μαντείου του Διονύσου. Όπως στο μαντείο των Δελφών μια μάντισσα έδινε διφορούμενους χρησμούς, έτσι και στο μαντείο του Διονύσου η μάντισσα έδωσε το χρησμό ότι θα καταστρεφόταν η πόλη Λίβηθρα αν ξεθάβονταν τα οστά του Ορφέα.

Προς τιμήν του Διονύσου γίνονταν απόκρυφα όργια, εκστατικές τελετουργίες και ανεπανάληπτα σκοτεινά μυστήρια γύρω από τα ανεξιχνίαστα φαινόμενα της φύσεως και του θανάτου⁶⁹.

Ο Διόνυσος λατρευόταν στο Παγγαίο όρος ως θεία φωτεινή μορφή σαν τον ήλιο, αλλά και σκοτεινή σαν τον Άδη. Ο θρακικός ήλιος ταυτιζόταν με τον Διόνυσο. Σε ορφικό στίχο τονίζεται ότι ένας ήταν ο Ζεύς, ένας ο Άδης και ένας ο Διόνυσος.

⁶⁷ Λέτσα, *ό.π.*, τ. 2, σ. 105.

⁶⁸ Φιλιππίδης Ν.Γ., «Μακεδονικά (Περιήγησις των εν Μακεδονία επαρχιών Δράμας, Ζίχνης και Ελευθερουπόλεως)», *Παρνασσός* 1/2 (1877), 123-134.

⁶⁹ Βογιατζή Γ., *Ο Ορφείας*, Ροδολαίβος 1991, σ. 11-27.

Σε πολλά αρχαιολογικά αγγεία των Σερρών εικονίζεται ο αινιγματικός θεός Διόνυσος που πέθαινε κάθε χρόνο και αναγεννιόταν μαζί με τα σπαρτά την άνοιξη. Τα διονυσιακά μυστήρια (οι γιορτές του Διονύσου) συνοδεύονταν από βακχικό πάθος με τις μελωδίες των αυλητρίδων, τις κραυγές των Μαινάδων, τα τύμπανα, τα κουδούνια των τράγων και τους εξαντλητικούς χορούς. Περίμεναν αγωνιωδώς από τη μάντισσα του μαντείου του Διονύσου που βρισκόταν στα ψηλά βουνά της σεραϊκής γης να τους αποκαλύψει το πεπρωμένο της ζωής τους.

2.5. Η θεά Πάλλες

Στην περιφέρεια των Σερρών λατρευόταν στην αρχαιότητα και η θεά Πάλλες. Βρέθηκε βωμός αφιερωμένος στη θεά στο λόφο του Προφήτη Ηλία της Άνω Ορεινής Σερρών. Τον μετέφερα με φορτηγό αυτοκίνητο ως έκτατος επιμελητής αρχαιοτήτων του νομού Σερρών στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλεως το 1965. Ήταν τοποθετημένος για πολλούς αιώνες στο προαύλιο του παρεκκλησίου του Προφήτη Ηλία. Οι γιαγιάδες του χωριού τον εκλάμβαναν ως χριστιανική εικόνα κάποιας αγίας και έβαζαν μερικές φορές αναμμένα κεράκια στο βωμό της θεάς Πάλλες. Ήταν προστάτιδα της κτηνοτροφίας με την οποία ιδιαίτερα ασχολούνταν οι κάτοικοι του ως άνω χωριού.

2.6. Ο θεός Πάνας

Ήταν τραγοπόδαρος (είχε τραγίσια πόδια). Κατά την παράδοση ήταν γιος του Ερμή και της Δρυόπης. Το όνομα Πάνας σχηματίζεται από τη σανσκριτική λέξη παβάνα=άνεμος ή από το λατινικό ρήμα *rasco*=βόσκω. Το όνομά του ετυμολογικά εξηγεί ότι ήταν θεός των βουνών, των δασών, των ελαφρών ανέμων και των κοπαδιών που έβοσκαν στα βουνά.

Κατά τον Ευριπίδη (*Ρήσος*, 36) οι θόρυβοι στα βουνά και τις κοιλάδες που ακούγονταν τις νύχτες και προκαλούσαν πανικό αποδίδονταν στο θεό Πάνα. Ο Πάνας προστέθηκε στην ακολουθία του Διονύσου που λατρευόταν ιδιαίτερα στο Παγγαίο όρος. Από τον 5^ο αιώνα π.Χ. άρχισε να γενικεύεται η λατρεία του σε όλη την Ελλάδα. Βρέθηκε ένα αναθηματικό ανάγλυφο με την επιγραφή «ΘΕΥΔΑΣ ΚΟΥΖΙΛΜΟΡΙΣ, ΕΥΞΑΜΕΝΟΙ ΕΝΕΘΗΚΑΝ ΤΟΝ ΠΑΝΑ». Προέρχεται από τον Γάζωρο και είναι εκτεθειμένο στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Σερρών. Σώθηκε μόνο η παράσταση των ποδιών του.

Η λατρεία του θεού Πάνα μεταφέρθηκε από την Αττική. Οι Αθηναίοι άποικοι της Αμφιπόλεως μετέφεραν τη λατρεία στην περιοχή αυτή και έτσι οι Παναίοι πήραν το όνομά τους από το θεό αυτό αλλά και από τον ποταμό Αγγίτη, πλησίον το οποίου κατοικούσαν και ο οποίος λεγόταν άλλοτε Πάνα-

κας⁷⁰. Ο Βυζάντιος στο *Λεξικό* του γράφει: «Παναίοι, έθνος Ηδωνικόν ου πόρω Αμφιπόλεως». Οι Αθηναίοι πίστευαν ότι η εμφάνιση του Πάνα στη μάχη του Μαραθώνα προκάλεσε τον πανικό στους Πέρσες.

2.7. Ο θεός Απόλλωνας

Το αρχαίο όνομα της πόλεως των Σερρών «Σίρις» προέρχεται ετυμολογικά από την παιονική λέξη Σίριος, που σημαίνει ήλιος, αλλά και από τη σανσκριτική λέξη *sura* (=ήλιος), που είναι ταυτόσημη με την περσική *hur-Hyrsid* (=ήλιος), επειδή κατά την ιρανική γλώσσα μετατράπηκε το *s* σε *h*, αλλά και με την ελληνική λέξη Σύριος ή Σείριος, όπως ονομάζεται ο θεός του ήλιου Απόλλωνας.

Οι λατίνοι συγγραφείς ονομάζουν το θεό Απόλλωνα *Curius Apollo*. Ο Σύριος ή Ήλιος ήταν κοινή θεότητα σε όλους τους λαούς της γης ως πηγή φωτός και ζωής στο ζωικό και φυτικό κόσμο. Τα αρχαϊκά παιονικά και θρακικά και μακεδονικά νομίσματα απεικονίζουν το θεό ήλιο με δίσκο, με κύκλο, με άστρο, με ηλιοτρόπιο, με το θεό Δία στη Ρόδο, αλλά και με το δημιουργό του φωτός το γιο του Δία, το θεό Απόλλωνα.

Ο Απόλλωνας ήταν η προσωποποίηση του ηλιακού φωτός. Όλοι οι μύθοι που αναφέρονται σ' αυτόν και οι ευχές στο τελετουργικό της λατρείας αυτού κάνουν λόγο για θεό της πηγής του φωτός. Τον ονόμαζαν και Φοίβο που πιθανόν να παράγεται εκ του φάος (=φως)⁷¹.

Του απέδιδαν πολλές ιδιότητες. Τον θεωρούσαν θεό της ιατρικής, πατέρα του Ασκληπιού και του Αρισταίου. Τον χαρακτήριζαν ως μακεδονικό δαίμονα και εύχονταν υπέρ των νοσούντων. Τον ταύτιζαν πολλές φορές και με τον θεϊκό γιατρό Παιήονα, από τον οποίο ετυμολογούν και το όνομα της φυλής των Παίωνων, από την οποία κατάγονταν οι κάτοικοι της αρχαίας Σίρειως.

Οι Παίονες λάτρευαν ιδιαίτερα τον Ήλιο και τον θεωρούσαν το μάτι του Δία. Ο Ήλιος είναι ο «Στρέφω κύκλος, κόσμου το περιδρομον όμμα, χρυσέας ημέρας βλέφαρον, πανόπτης κύκλος, Διός οφθαλμός». Ήταν η υπερτάτη θεότητα των Παίωνων. Μας το επιβεβαιώνει ο Μάξιμος ο Τύριος (VIII.8) γράφοντας ότι «Παίονες σέβουσι μεν Ήλιον, άγαλμα δε Παιονικόν δίσκος βραχύς υπέρ μακρού ξύλου». Το άγαλμά του ήταν ένας μικρός δίσκος πάνω σε ένα μακρύ ξύλο.

Ο Ήλιος ήταν το σύμβολο της ενώσεως όλων των Στρυμονίων λαών. Η λατρεία του Ήλιου συνέβαλε πολύ στην ένωση όλων των Στρυμονίων φυλών. Τον έβαζαν στα πρώιμα νομίσματά τους ως σύμβολο ενότητας της στρυμονίας περιοχής. Κατά τον Πausανία (III.1, 3) οι Παίονες πίστευαν ότι ο μυθικός γενάρχης της φυλής τους, ο Παίονας, καταγόταν από τους συγγενείς του

⁷⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 35, σημ. 4.

⁷¹ Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 2, σ. 318-321.

Ήλιου. Ο Σύριος=Ήλιος Απόλλωνας θεωρούνταν προστάτης των παιονικών πόλεων, διότι απομάκρυνε τα κακά από αυτές και εξασφάλιζε την ηθική τάξη σ' αυτές. Το όνομα των Σιντών ή Σινδών το αποδίδουν στη λυδική λέξη Σάνδων που σημαίνει Ήλιος⁷².

Το αρχαίο όνομα Σίρις δηλώνει ότι η πόλη των Σερρών στην αρχαιότητα ήταν έδρα του φωτεινού Ήλιου Θεού, του Δία ή του Απόλλωνα. Ηλιούπολη μπορούσε να λέγεται η αρχαία Σίρις και Ηλιοπαίονες οι Σιροπαίονες κάτοικοί της.

Η πληροφορία του Ηροδότου (VII.40 και VIII.115) ότι ο βασιλιάς των Περσών Ξέρξης κατά την εκστρατεία του στην Ελλάδα «εν Σίρι της Παιονίας ένθα και το ιερόν άρμα καταλιπών του Διός ότε επί την Ελλάδα ήλανε» μας εμβάλλει τη σκέψη ότι η Σίρις η Παιονική ήταν κέντρο της λατρείας του Θεού Ήλιου. Το αναφερόμενο από τον Ηρόδοτο άρμα ήταν κατά τον Αισχύλο (*Πέρσαι*, 84) το ιερό χρυσό άρμα του υπερτάτου περσικού θεού του Ήλιου. Ο Ξέρξης το ονόμαζε Σύριον, δηλαδή Ηλιακό άρμα. Το ιερό ανέγγιχτο χρυσό άρμα, το Σύριον, το αφιερωμένο στο θεό Ήλιο, τον Απόλλωνα ή τον Δία, το έσερναν άσπρα άλογα. Το τιμούσαν ιδιαίτερα. Προηγούνταν από το άρμα του μεγάλου βασιλιά Ξέρξη.

Γιατί ο Ξέρξης προτίμησε από τις πολλές μεγάλες πόλεις που πέρασε και θα περνούσε να αφήσει το πολύτιμο αυτό ιερό άρμα του θεού Ήλιου στην αρχαία Σίρι; Θα υπήρχε φαίνεται μεγάλος ναός προς τιμήν του Ήλιου εκεί. Το άρμα αυτό το ξαναζήτησε ο Ξέρξης από τους Σερραίους κατά την επιστροφή του αλλά δεν το βρήκε διότι, ενώ έβοσκαν τα άλογα, Θράκες από την περιοχή των πηγών του Στρυμόνα τα άρπαξαν. Ο Ηρόδοτος (VIII.115) γράφει για την απώλεια του άρματος: «απιών ουκ απέλαβε αλλά δόντες οι Παιόνες τοισί Θρηξί απαιτέοντος Ξέρξεω έφασαν νεμομένας αρπασθήναι υπό των άνω Θρηίκων των περί τας πηγάς του Στρυμόνος οικημένων»⁷³.

2.8. Ο ημίθεος Ηρακλής

Ο Ηρακλής συγκαταλέγεται μεταξύ των αρχαίων ηρώων. Με τη σωματική του δύναμη και τη μεγάλη επινοητικότητα του ξεπερνούσε κάθε εμπόδιο στη ζωή του. Αναφέρεται ότι πέρασε πολλές φορές από την περιφέρεια των Σερρών για να πάει στη Θράκη και επιτέλεσε άθλους⁷⁴.

Σύμφωνα με ένα σατυρικό απόσπασμα από ένα δράμα του Ευριπίδη που χάθηκε, λέγεται ότι ο βασιλεύς του Παγγαίου Συλεύς υποχρέωνε τους διαβάτες να εργάζονται στα αμπέλια του. Ο Ομφάλης έστειλε τον Ηρακλή να δουλέψει ως δούλος στα αμπέλια του Συλέα, αλλά ο Ηρακλής αφού έκοψε

⁷² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 217 σημ.

⁷³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 85.

⁷⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 46-49.

όλα τα κλήματα των αμπελιών του Συλέα τα φορτώθηκε στην πλάτη του και τα έφερε στο ανάκτορο. Έσφαξε ένα μοσχάρι, άνοιξε ένα βαρέλι καλό κρασί και υποχρέωσε τον Συλέα να του σερβίρει στο τραπέζι που έφτιαξε από τις πόρτες του ανακτόρου. Μετά από το πλούσιο γεύμα ο Ηρακλής πήγε στα κτήματα και τα σπία του Συλέα κοντά στον ποταμό Αγγίτη και τα πλημμύρισε. Ο Ηρόδοτος στην ιστορία του γράφει ότι οι αμπελώνες του Συλέα ήταν στη Βισαλτία, πλησίον του ποταμού Βισάλτη, που τους πλημμύρισε.

Κατά τον Απολλόδωρο και τον Διόδωρο ο Ηρακλής σκότωσε τον Συλέα με τη συνοχή της θυγατέρας του Ξενοδίκης και απάλλαξε την περιοχή των Σερρών από τον εκμεταλλευτή της.

Άλλη δράση του Ηρακλή στο νομό Σερρών αναφέρεται όταν ο Ευρυσθέας διέταξε τον Ηρακλή να του φέρει τα βόδια του Γηρυόνη⁷⁵. Ο Ηρακλής, αφού εξουδετέρωσε τους φύλακες των βοδιών Ευρυτίονα και Όρθρο και σκότωσε τον Γηρυόνη πήρε τα βόδια. Στο δρόμο είχε πολλές περιπέτειες, διότι η Ήρα έστειλε μια αλογόμυγα και σίμπησε τα βόδια, τα οποία σκόρπισαν στα βουνά της Θράκης. Ο Ηρακλής μάζεψε τα περισσότερα και τα οδήγησε προς τον Στρυμόνα ποταμό. Νομίζοντας ότι ο Στρυμόνας θα τον εμπόδιζε να περάσει τα βόδια, τον γέμισε με πετρες. Κατά την επιστροφή του από τη Θράκη οι κάτοικοι της περιοχής Σερρών του παραπονέθηκαν για τις ζημιές που τους προκαλούσε ο ποταμός Στρυμόνας κάθε χρόνο με τις πολλές πλημμύρες του. Ο Ηρακλής διευθέτησε την κοίτη του ποταμού και τους απάλλαξε από τις καταστροφές. Αυτός ο μύθος δικαιολογεί την πίστη τους στη δύναμη του Ηρακλή. Πιθανόν ο Στρυμόνας να χάραξε τη νέα βαθιά κοίτη του μόνος του και δεν ενόχλησε τους κατοίκους με τις πλημμύρες του για αρκετά χρόνια. Από αυτό το γεγονός οι κάτοικοι θεώρησαν τον μυθικό ήρωα Ηρακλή ευεργέτη τους κατά το πέρασμά του από τα μέρη αυτά.

2.9. Ο βασιλιάς Ρήσος

Ο βασιλιάς των Πελασγών Ρήσος, κατά τη μυθολογία, ήταν γιος της Μούσας Τερψιχόρης. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην περιοχή αυτή. Ο Ευρυπίδης στο έργο του *Ρήσος* γράφει ότι η μάνα του τον ανέθεσε στις πηγαίες νεράιδες και παρθένες για να τον αναθρέψουν.

Ο Ρήσος ήταν δεινός αρματηλάτης και πολεμιστής. Ήταν βασιλιάς των Θρακών και των Ηιόνων και έσπευσε με το ιππικό του στον Τρωικό πόλεμο να βοηθήσει τους Τρώες. Καθ' οδόν του επιτέθηκαν οι Σκύθες. Τους νίκησε και τους υποδούλωσε. Έφτασε όμως πολύ αργά στην Τροία, κατά το δέκατο έτος. Η θεά Αθηνά, ως φίλη των Αχαιών, προέτρεψε τον Διομήδη και τον Οδυσσέα να τον σκοτώσουν με δόλο το βράδυ της αφίξεώς του. Αν ζούσε την επόμενη μέρα, θα τους κατέστρεφε το ναύσταθμο. Έτσι δολοφονήθηκε ο Ρήσος με

⁷⁵ Βλ. παραπάνω, ενότητα 1.6.1.1.

δόλο το ίδιο βράδυ. Η μάνα του η Μούσα Τερψιχόρη (κατ' άλλους η Κλειώ) τον θρήνησε πάρα πολύ⁷⁶.

2.10. Ο βασιλιάς Βισάλτης

Επίσης η μυθολογία αναφέρει ότι το κριάρι από όπου προήλθε το χρυσόμαλλο δέρμα και προκάλεσε την Αργοναυτική εκστρατεία γεννήθηκε από τη Θεανώ, την κόρη του βασιλιά της Βισαλτίας Βισάλτη, και τον Ποσειδώνα. Η μυθολογία διηγείται ότι ο Βισάλτης για να προφυλάξει την κόρη του από τους πολλούς μνηστήρες την έκρυψε σε ένα νησί, αλλά ο Ποσειδώνας μεταμόρφωσε τους μεν μνηστήρες σε λύκους, τη δε Θεανώ σε αμνάδα και τον εαυτό του σε κριό, εκ των οποίων γεννήθηκε το χρυσόμαλλο κριάρι.

2.11. Η βασίλισσα Φυλλίδα

Ο γιος του Θησέα Δημοφών, όταν επέστρεψε από τον Τρωικό πόλεμο πέρασε από την περιοχή της Φυλλίδος, όπου φιλοξενήθηκε από τη νεαρή τότε βασίλισσα της Φυλλίδος Φυλλίδα (απ' αυτήν έλαβε το όνομα η επαρχία). Οι δύο νέοι αγαπήθηκαν πολύ με κεραυνοβόλο έρωτα και νυμφεύθηκαν. Όταν έφυγε ο Δημοφών επειγόντως για να αναλάβει το θρόνο της βασιλείας στην Αθήνα ορκίστηκε πως σε ένα μήνα θα γύριζε να πάρει μαζί του και τη Φυλλίδα, η οποία τον αποχαιρέτησε με δάκρυα στο λιμάνι των Εννέα οδών, δηλαδή της Αμφιπόλεως. Δυστυχώς ο Δημοφών δεν μπόρεσε να γυρίσει την ημέρα που υποσχέθηκε. Η Φυλλίδα κατέβαινε στο μέρος του αποχωρισμού περιμένοντας με υπομονή πολλούς μήνες το σύζυγό της⁷⁷. Πάνω στην απελπισία της καταράστηκε τους Αθηναίους που της κράτησαν τον αγαπημένο της Δημοφώντα να πάθουν τόσα δυστυχήματα στον τόπο εκείνο, όσες φορές πήγε εκείνη για να περιμένει τον άνδρα της. Πολλοί συγγραφείς αποδίδουν την αποτυχία των Αθηναίων στην περιοχή των Εννέα οδών, της μετέπειτα Αμφιπόλεως, στις κατάρες της Φυλλίδας. Ο Σχολιαστής στον Αισχίνη (II.31) γράφει: «Ητύχησαν οι Αθηναίοι εννεάκις παρά τας Εννέα καλουμένας οδούς, ος εστί τόπος της Θράκης, η νυν καλουμένη Χερρόνησος. Ητύχησαν δε διά Φυλλίδος αράς η Δημοφώντος ερασθείσα και προσδοκώσα αυτόν επανήξειν απωτελέσαντα τα προς αυτήν συνθήκας και εννιάκις επί τον τόπον ελθούσα, ως ουχ ήκε, κατηράσατο τους Αθηναίους τοσαύτα ατυχήσαι περί τον τόπον». Απελπισμένη και ανυπόμονη, η λίαν ερωτευμένη με τον άνδρα της Φυλλίδα ξεκίνησε από τις «Εννέα Οδούς» για ένατη φορά να επιστρέψει στο παλάτι της. Ενώ βάδιζε συνάντησε μια ανθισμένη αμυγδαλιά και εκεί της ήλθε η σκέψη να αυτοκτονήσει. Έριξε ένα σχοινί σ' ένα κλαδί, έκανε θηλιά και

⁷⁶ Ομήρου, *Ιλιάδα*, Κ.434.

⁷⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 56.

περνώντας το λαιμό της μέσα κρεμάστηκε. Με το τίναγμα του σώματός της τραντάχτηκε όλο το δέντρο και τα άνθη της αμυγδαλιάς έβρασαν το κεφάλι της πριν ξεψυχήσει.

Την άλλη μέρα στην κηδεία της μεταξύ αυτών που θρηνούσαν απαρηγόρητα το χαμό της εικοσάχρονης βασίλισσας ήταν και ο Δημοφών, ο βασιλιάς των Αθηναίων, που έφτασε μόλις λίγη ώρα μετά την αυτοκτονία της. Ήταν όμως αργά να την επαναφέρει στη ζωή. Απ' αυτή τη βασίλισσα έχει ακόμη και σήμερα το όνομά της η περιοχή της Φυλλίδος. Άρα, κάθε αρχαίο όνομα, κάθε αρχαίο γεγονός περιέχει και ένα μύθο, μέσα στον οποίο οπωσδήποτε θα κρύβεται κάποια ιστορική αλήθεια.

2.12. Ο ανώνυμος Θρακιώτης καβαλάρης

Είναι κάποιος άγνωστος και ανώνυμος ήρωας της Θράκης που λατρευόταν και στο νομό Σερρών, διότι βρέθηκαν πολλές επιτύμβιες πλάκες που φέρουν ανάγλυφη την παράστασή του.

2.13. Ο Παίονας

Συγκαταλεγόταν στους τοπικούς ήρωες ως πρόγονος των Παίωνων.

3. Οι φυλές στο νομό Σερρών

3.1. Πελασοί

Οι Πελασοί θεωρούνται από τους περισσότερους αρχαίους συγγραφείς ως η αρχαιότερη και μεγαλύτερη φυλή του κόσμου που κατοίκησε σε όλη την Ελλάδα. Ο γενάρχης τους Πελασγός ήταν κατά τη μυθολογία ο πρώτος άνθρωπος στον κόσμο που βγήκε από τη γη. Κατά τον Ησίοδο «τον Πελασό αυτόχθονα φησί είναι»⁷⁸.

Κατά τον Ωριγένη ο Πελασγός ήταν ο «αρχάνθρωπος Αδάμας ή Αδάμ». Χαρακτηρίζεται αρχάνθρωπος σαν τον Αδάμ της Παλαιάς Διαθήκης, που είναι ο γενάρχης του ανθρωπίνου γένους και έδωσε όλα τα ονόματα στα ζώα⁷⁹. Από τους Πελασγούς λέγεται ότι δόθηκαν όλα τα ονόματα των προϊστορικών φυλών του Αιγαίου, η γλώσσα, η θρησκεία, ο πολιτισμός. Κατά τη μυθολογία πολλά απ' αυτά τα ονόματα είναι πελασγικά. Το όνομα Πελασγός προέρχεται από τις ινδοευρωπαϊκές λέξεις *Bhel*=άνθος και *osgho*=κλαδί, δηλαδή ανθισμένο κλαδί. Η σύνθετη λέξη *Bhel-osgho*=Πελασγός. Αυτή η εκδοχή από γλωσσική φωνητική ινδοευρωπαϊκή άποψη έχει κάποια βάση. Έτσι εξηγείται, κατά τον αρχαίο ποιητή Άσιο, ότι ο Πελασγός ήταν αυτόχθονας που ξεπήδησε

⁷⁸ Απολλοδώρου βιβλιοθήκη, II.2.

⁷⁹ Ωριγένους, Φιλοσοφία, 3135.

μεταφορικά σαν ένα χλωρό ανθισμένο κλαδί από τη γη, δηλαδή ήταν ένα βλαστικό πνεύμα.

Ο γιος του Πελασγού ονομαζόταν Χλωρός. Η αποσαφήνιση των παραπάνω χρήζει μεγαλύτερης έρευνας σε πολλές προϊστορικές και αρχαιολογικές πηγές⁸⁰. Πολλά ιστορικά στοιχεία μας βεβαιώνουν ότι προ της καθόδου των Δωριέων στην κοιλάδα του Στρυμόνα κατοικούσαν Πελασγοί, οι οποίοι κατά τον Όμηρο (*Ιλιάδα*, Β.840) ήταν σύμμαχοι των Τρώων. Ο Αισχύλος στην περιγραφή της μεγάλης έκτασης του πελασγικού κράτους περιλαμβάνει και την πεδιάδα του Στρυμόνα στους στίχους 250-259 της τραγωδίας *Ικέτιδες*. Λέγει: «Γιατί είμαι εγώ του γηγενούς Παλαίχθονος ο γιος ο Πελασγός, της γης αυτής κυβερνήτης. Και φυσικά με τον βασιλέα ονομασμένο των Πελασγών το γένος έχει αυτή την χώρα και όλον τον τόπο προς την Δύση εξουσιάζω που ανάμεσα περνάει ο αγνός Στρυμόνας»⁸¹.

Ο Θουκυδίδης στη μάχη της Αμφιπόλεως μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών γράφει ότι οι Βισάλτες, οι Κρηστωνάιοι και οι Ηδώνες των περιοχών Νιγρίτης και Φυλλίδος της κοιλάδας του Στρυμόνα, που βοήθησαν τους Σπαρτιάτες, ήταν οι περισσότεροι απόγονοι πελασγικής καταγωγής. Άλλοι συγγραφείς αρνούνται τα παραπάνω και δέχονται ότι στην κοιλάδα του Στρυμόνα προϋπήρχαν άλλες αυτόχθονες ανώνυμες φυλές και αναμείχθηκαν σ' αυτές οι Πελασγοί. Μερικοί διατύπωσαν τη γνώμη ότι ήταν ινδοευρωπαϊκός λαός.

Στήν αρχή προηγούνταν στον πολιτισμό και επιβάλλονταν κατά τον Όμηρο στους συνοίκους και γειτονικούς λαούς σαν θρησκευτικοί εισηγητές και εκτελεστές μυστηρίων: «Ζευς ανά Δωδωναίε Πελασγική τηλόθι ναίων»⁸². Βασιλιάς των Πελασγών ήταν ο Ρήσος⁸³.

Ονομάστηκαν Πελασγοί επειδή κατοικούσαν κοντά στη θάλασσα του Αιγαίου πελάγους. Δεν έχουμε συγκεκριμένες ιστορικές πληροφορίες για τη δράση τους, αλλά μύθους. Αγνοούμε πότε, τι είδους πολιτισμό είχαν και σε τι πίστευαν. Οι ιστορικοί διαφωνούν μεταξύ τους και διατυπώνουν αντίθετες γνώμες για την ιστορία των Πελασγών. Λέγεται ότι οι Πελασγοί δεν μετακινήθηκαν ποτέ από τον τόπο της καταγωγής τους.

Φαίνεται όμως ότι μετά από την κάθοδο των διαφόρων φυλών αναγκάσθηκαν να καταφύγουν σε ορεινά μέρη για να επιζήσουν. Για να συντηρηθούν στα βουνά, όπου διέμεναν, επιδίδονταν σε ληστρικές επιδρομές. Οι συνθήκες ζωής τούς ανάγκασαν να διασκορπιστούν σε πολλές περιοχές. Ο Θουκυδίδης (IV.109) αναφέρει ότι οι πόλεις της χερσόνησου του Άθω κατοικούνταν από ανάμεικτους δίγλωσσους βαρβάρους και από ολίγους Χαλκιδείς. Περισσότεροι από αυτούς ήταν Πελασγοί, από εκείνους που κάποτε κατοικούσαν στη

⁸⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 195.

⁸¹ Ρίζου-Ραγκαβή, *ό.π.*, τ. Β, στήλη 945-946.

⁸² Ομήρου, *Ιλιάδα*, Β.233.

⁸³ Ομήρου, *Ιλιάδα*, Κ.434.

Λήμνο και στην Αθήνα με το όνομα Τυρρηνοί, Βισάλτες, Κρηστωνάιοι και Ηδώνες. Όλοι κατοικούσαν σε μικρές πόλεις. Θεωρεί τους Πελασγούς πλάνητες, που εγκατέλειπαν εύκολα την πατρίδα τους. Διαπιστώνει υπολείμματα Πελασγών Τυρρηνών στη χερσόνησο Ακτή της Χαλκιδικής.

Ο Στράβων (V.221 και VII.7, 10) γράφει ότι οι Πελασγοί ήταν η αρχαιότερη φυλή που διασκορπίστηκε και κυριάρχησε σε όλη την Ελλάδα. Οι Πελασγοί αναφέρονται ως οι αρχαιότεροι κυβερνήτες της Ελλάδας. Τη γνώμη αυτή τη βρίσκουμε και σε άλλους αρχαίους συγγραφείς, ότι δηλαδή οι Πελασγοί κατοικούσαν και στις περιοχές Ηπείρου, Αττικής, Χαλκιδικής, Θράκης, Λήμνου, Ίμβρου, Τρωάδας Θεσσαλίας κ.ά.

Ο Ευριπίδης (*Απόσπασμα*, 230, 7) πίστευε ότι οι πρώην Δαναοί λέγονταν Πελασγοί: «Πελασιώτας δε ονομαζομένους το πρὶν Δαναούς καλείσθαι νόμον ἔθηκάν Ελλάδα». Ταυτίζει τους Δωριείς με τους Έλληνες και τους Ίωνες με τους Πελασγούς. Θεωρούσε πελασγικής καταγωγής όχι μόνο τους Ίωνες αλλά και τους Αιολείς, τους Κυκλαδίους, τους Αρκάδες, τους Αργεΐους, τους Δωδωναίους και ολόκληρη την Ελλάδα. Οι διωχθέντες από τη Θράκη κατοίκησαν στα ορεινά μέρη της Κρηστονίας και άλλοι στα νησιά Λήμνο, Ίμβρο και Σαμοθράκη.

Κατά τον Ελλάνικο οι διωχθέντες μετανάστευσαν στην Ιταλία και ονομάστηκαν Τυρσηνοί ή Τυρρηνοί. Οι διωχθέντες από τη Θεσσαλία συγκεντρώθηκαν στην ανατολική περιοχή που ονομάστηκε Πελασιγίτιδα.

Από τους Πελασγούς έμαθαν οι Έλληνες να παριστάνουν τον Ερμή ιθυφαλλικό και οι Σαμοθράκες να οργανώνουν τα Καβείρια μυστήρια⁸⁴.

Η γλώσσα των Πελασγών. Ποια γλώσσα μιλούσαν οι Προέλληνες Πελασγοί στην κοιλάδα του Στρυμόνα δεν γνωρίζουμε. Οι αλληπάλληλες εισβολές και εγκαταστάσεις νέων φυλών στην Ελλάδα κατά τους προϊστορικούς χρόνους, που έφεραν τη δική τους γλώσσα, μας εμβάλλει τη σκέψη ότι μέχρι να αφομοιωθούν μεταξύ τους η κάθε μία φυλή μιλούσε τη γλώσσα της. Αναφέρεται από τον Όμηρο στην *Οδύσεια* (Τ.173-178) ότι η Ελλάδα:

*«Κατοίκους έχει αναριθμήτους και πόλεις ενενήκοντα
κάθε λαός και η γλώσσα του. Ζουνε Αχαιοί στον τόπο
ζούνε νησιώτες κρητικοί παλλικαριάς ξεφτέρια
και Κύδωνες και Δωριείς και Πελασγοί λεβέντες».*

Ο Ηρόδοτος (I.57-58) μας επιβεβαιώνει ότι κατά τη μετανάστευση των λαών η κάθε φυλή μιλούσε τη δική της διάλεκτο, παρότι είχαν την ίδια γλώσσα: «Αθηναίους ούτε οι Κρηστωνιάτες μιλούν την ίδια γλώσσα με τους γείτονες, ούτε οι Πλακιανοί, ενώ οι δύο τους μιλούν όμοια γλώσσα. Απόδειξη πως το γλωσσικό ιδίωμα που έφεραν από τη μετανάστευση μαζί τους το διατηρούσαν». Αυτό το παρατηρούμε και στους Δωριείς και τους Ίωνες που ως φυλές, παρότι μιλούσαν την ελληνική γλώσσα, διατηρούσαν η κάθε μια

⁸⁴ Ηρόδοτος, II.51.

τους τη δική της ελληνική διάλεκτο, την αττική, τη δωρική κ.λπ. Ο Ηρόδοτος (I.57) με διάφορες συσχετίσεις της γλώσσας των Πελασγών που κατοικούσαν στην πόλη Κρότωνα, στον Ελλήσποντο και σε άλλες περιοχές αποφαίνεται ότι οι Πελασγοί δεν μιλούσαν ελληνικά, αλλά εξοικειώθηκαν γρήγορα με τους Έλληνες και έμαθαν ελληνικά.

Οι Πελασγοί άφησαν στην περιοχή του Στρυμόνα πολλές λέξεις και ονόματα πόλεων και ποταμών από τη διάλεκτό τους. Η αρχαία ονομασία της πόλεως Σερρών, Σίρις, που σημαίνει ήλιος, είναι πελασγική. Χρησιμοποιήθηκε από τους Πελασγούς και για την ονομασία μιας αρχαίας πόλης της Κάτω Ιταλίας, του Μεταποντίου, όταν μετανάστευσαν εκεί.

Η αρχαία Σκοτούσσα της Σιντικής λεγόταν Κοτούσα. Επιβεβαιώθηκε το όνομά της από τα ευρεθέντα νομίσματά της με την επιγραφή «Κοτουσαίων». Με το ίδιο όνομα Κοτούσα ονόμαζαν οι Πελασγοί και μια άλλη πελασγική πόλη στη Θεσσαλία. Η αρχαία Σκοτούσσα ιδρύθηκε κατά τους προϊστορικούς χρόνους από τους Πελασγούς. Επίσης το όνομα του ποταμού Στρυμόνα θεωρείται από πολλούς ότι είναι Πελασγικό.

3.2. Θράκες

Από τους προϊστορικούς χρόνους κατοίκησαν στην κοιλάδα του Στρυμόνα Πελασγοί και Θράκες. Κατά τον Ηρόδοτο (V.3) οι Θράκες ήταν το μεγαλύτερο και το πολυαριθμότερο έθνος ύστερα από τους Ινδούς. Διαιρούνταν σε μικρές φυλές με ξεχωριστό εθνικό όνομα.

Το επιβεβαιώνει και ο Πausανίας «ότι εξ όλων των εθνών κανένα άλλο έθνος, εκτός από τους Κέλτες, δεν έχει περισσότερους ανθρώπους». Αν κατόρθωναν να ενωθούν οι Θράκες με κοινό αρχηγό και αν διαπνέονταν από το ίδιο εθνικό πνεύμα, θα ήταν το ισχυρότερο και πιο ακαταμάχητο έθνος του κόσμου, θα ήταν δύσκολο να τους νικήσει κανείς.

Έχουν πάρα πολλά ονόματα, διότι κάθε επαρχία φέρει το δικό της. Ήταν χωρισμένοι σε πολλά μικρά βασίλεια και διοικούνταν από ανεξάρτητους φυλάρχους βασιλείς. Είχαν όμως όλοι τα ίδια ήθη και έθιμα⁸⁵. Ήταν πολεμικότατος λαός που διακρίθηκε πολλές φορές στις μάχες ως στρατός των μικρών κρατιδίων και ως μισθοφορικός στρατός των γειτονικών λαών.

Ανέπτυξαν στην αρχή δικό τους πολιτισμό, αλλά αργότερα λόγω της διαιρέσεώς τους σε μικρά κρατίδια και των συνεχών πολέμων κατά των αλληλοδιαδόχων επιδρομικών και κατακτητών παρατηρήθηκε σχετική στασιμότητα.

Η χώρα τους ήταν το πέρασμα όλων των μεταναστευσάντων κατά καιρούς λαών από βορρά προς νότο και από ανατολή προς δύση. Ασχολούνταν συνεχώς με πολέμους και υφίσταντο πολλές καταστροφές και λεηλασίες. Ήταν δυναμικός λαός, αλλά λόγω της διαιρέσεώς του σε μικρά βασίλεια κλονίστηκε

---

⁸⁵ Ηρόδοτος, V.6-7.

και υποτάχθηκε με τη σειρά στους Μακεδόνες Έλληνες και μετά στους Ρωμαίους.

Οι ερευνητες διαφωνούν ως προς τη φυλή στην οποία ανήκαν οι Θράκες. Ήταν αυτόχθονες όπως οι Πελασγοί; Ή προέρχονταν από την Αρία ή την ινδοευρωπαϊκή φυλή; Πολλές θρησκευτικές πεποιθήσεις των αρχαίων Θρακών έχουν σχέση με τη θρησκεία και τα ήθη και έθιμα των Πελασγών.

Δεν γνωρίζουμε τα χαρακτηριστικά των Θρακών κατά την αρχαιότητα, αν ήταν ξανθοί με γαλανά μάτια ή καστανοί. Από τους *Στρωματείς* (5.109, 2) του Κλήμεντος του Αλεξανδρέως πληροφορούμεθα ότι οι Θράκες εικονίζαν τους θεούς τους γλαυκούς και πυρούς, ενώ οι Αιθίοπες μελανούς. Επειδή κάθε λαός εικονίζει συνήθως τους θεούς του με τα χαρακτηριστικά του, πιθανολογείται ότι οι Θράκες ήταν ξανθοί με γαλανά μάτια. Ήταν γεροδεμένη φυλή. Τα χαρακτηριστικά αυτά της θρακικής φυλής, χρώμα ματιών, δέρματος κ.λπ. τους κατατάσσουν στην Αρία φυλή μαζί με τους Έλληνες. Ερευνητέος είναι ο βαθμός της συγγένειας και της επιμειξίας αυτών. Μερικοί τους θεωρούν αυτόχθονες και τους αποδίδουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα των λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Άλλοι τους κατατάσσουν στην ινδοευρωπαϊκή και άλλοι στη σημιτική φυλή.

Απροσδιόριστα ήταν τα σύνορα των πρώτων Θρακών. Αρχίζαν περίπου από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Πηνειό ποταμό και από τα Καρπάθια όρη ως το Αιγαίο πέλαγος ή από την Προποντίδα ως την Ήπειρο και από τον Δούναβη ως τον Πηνειό.

Τις πρώτες γεωγραφικές πληροφορίες για τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά πράγματα των Θρακών μας τις δίδει ο Όμηρος στην *Ιλιάδα*⁸⁶. Αναφέρει ότι οι Θράκες κατοικούσαν από τον Ελλήσποντο μέχρι τον Ολυμπο και τη Χαλκιδική. Η περιοχή της Θράκης, κατά τον Όμηρο, ήταν εύφορη, αλογοτρόφα, και προβατομάννα.

Αναφέρεται ότι η Μακεδονία πρότερον εκαλείτο Ημαθία. Σ' αυτήν κατοικούσαν μερικοί Ηπειρώτες και Ιλλυριοί, αλλά περισσότερο Βοττιαίοι και οι Θράκες. Από τους Θράκες οι Πιέρες ενέμοντο την Πιερία, την περιοχή γύρω από τον Όλυμπο. Αυτοί εκδιώχθηκαν από τους Τιμενίδες βασιλείς της Μακεδονίας και εγκαταστάθηκαν στα ανατολικά από τον Στρυμόνα παράλια στην περιοχή της Κάργιανης που ονομάζεται Πιερία.

3.2.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Κατά τον Στράβωνα (VII.7, 4) «Από δε της αρχής των Μακεδονικών ορέων και των Παιονικών μέχρι Στρυμόνος ποταμού Μακεδόνες οικοῦσι και τινες των ορεινών Θρακών. Τα δε πέραν Στρυμόνος ήδη μέχρι του Ποντικού στο-

⁸⁶ Ομήρου, *Ιλιάδα*, Β.844-849, Κ.434-435, Ε.461-462.

ματος και του Αίμου πάντα Θρακών εστί, πλην της παραλίας. Αύτη δε υπό Ελλήνων οικείται».

Στα δυτικά του Στρυμόνα κατοικούσαν Μακεδόνες και Παίονες και μερικοί ορειβίοι Θράκες και στα ανατολικά μέχρι τον Πόντο και τον Αίμο κατοικούσαν κυρίως Θράκες. Στα παράλια των ως άνω περιοχών κατοικούσαν Έλληνες. Ο πληθυσμός της Μακεδονίας και της Θράκης αποτελούνταν κατά το πλείστον από Μακεδόνες, από Θράκες και από αποίκους της νότιας Ελλάδας.

Οι Παίονες κατοικούσαν γύρω από τον Αξιό ποταμό, αλλά οι παιονικές αυτών φυλές, Ηδωνοί και Βισάλτες, ενέμοντο το υπόλοιπο μέρος της χώρας

Χάρτης των αρχαίων φυλών της Ανατολικής και Κεντρικής Μακεδονίας

μέχρι τον Στρυμόνα. Ο Στράβων αναφέρει ότι ολόκληρη σχεδόν η Ελλάδα κατοικήθηκε από διάφορες αρχαίες φυλές. Τη Μακεδονία και μερικά μέρη της Θεσσαλίας τα κατοικούσαν οι Θράκες⁸⁷. Οι Θράκες κατέλαβαν κάποτε τη Βοιωτία και την Αττική, με αρχηγό τον Εύμολπο και ίδρυσαν τα Ελευσίνια μυστήρια. Οι ξακουστές ιερατικές γενιές των Ευμολπιδών στην Ελευσίνα και των Θρακιδών στους Δελφούς κατάγονταν από τη Θράκη. Επομένως οι Θράκες διασκορπίστηκαν από αρχαιότατων χρόνων παντού, ακόμη και στα

⁸⁷ Στράβων, VII.7, 1 (G.321), Σ.131.

νησιά του Αιγαίου, τη Νάξο, τη Σαμοθράκη, τη Θάσο, τη Λήμνο και την Ίμβρο. Προς βορρά έφθαναν μέχρι τον Αίμο και τον Δούναβη. Μετανάστευαν πιεζόμενοι από τις μεταναστεύσεις άλλων φυλών και λαών⁸⁸.

Κατά τον Θουκυδίδη και τον Απολλόδωρο οι Αβάντες Θράκες κατοικούσαν στη Φωκίδα, στην Εύβοια. Κατά τον Ηρόδοτο (VII.73) στο όρος Βέρμιο κατοικούσαν οι Βρίγες-Φρύγες Θράκες με τον ξακουστό βασιλιά τους Μίδα, που είχε τους περίφημους κήπους με τα αυτοφυή μυρωδάτα εξηντάφυλλα τριαντάφυλλα: «Οι Φρύγες, όπως λένε, ονομάζονταν Βρίγες όσο καιρό μένανε στην Ευρώπη και ήταν σύνοικοι με τους Μακεδόνες. Όταν όμως μετοίκησαν στην Ασία, μαζί με τη χώρα άλλαξαν και το όνομά τους σε Φρύγες». Οι Βρίγες Θράκες κατά την πορεία του Μαρδονίου από την Μακεδονία διά ξηράς επετέθησαν τη νύχτα κατά των Περσών και σκότωσαν πολλούς, τον δε Μαρδόνιο τον τραυμάτισαν. Το πεζικό του Μαρδονίου είχε πάθει πολλές ζημιές από τους Βρίγες Θράκες.

Συγκατοικούσαν στη Μακεδονία με τους Μακεδόνες και μετανάστευσαν στην Ασία. Κατά τον Ιουστίνο⁸⁹ οι Φρύγες διώχθηκαν από τους Τιμενίδες βασιλείς της Μακεδονίας. Συγγένευαν με τους Τρώες και ονόμαζαν την Τροία «Φρυγών άστου». Οι Στρυμόνιοι Θράκες εκπατρίστηκαν ομαδικά από την περιοχή τους στην Ασία. Οι εκπατρισθέντες Θράκες ονομάστηκαν Βρίγες ή Φρύγες, απλώς κατά τη δωρική διάλεκτο μετέβαλαν το -β- σε -φ- και από Βρίγες έγιναν Φρύγες⁹⁰.

Οι πολεμιστές Θράκες φορούσαν δέρματα από αλεπούδες στο κεφάλι και χιτώνες από δέρμα ελαφιού στο σώμα και υποδήματα στα πόδια. Κρατούσαν μικρά ακόντια, μικρές ασπίδες και μικρά εγχειρίδια. Λέγονταν Στρυμόνιοι επειδή κατοικούσαν γύρω από τον Στρυμόνα. Τους έδιωξαν από την περιοχή οι Τεύκροι και οι Μυσοί. Οι Παραστρυμόνιοι Θράκες ονομάστηκαν Βιθυνοί, όταν διαβήκανε στη Βυθυνία της Ασίας.

Οι φυλές της Θράκης, Τεύκροι και Μυσοί, προ του Τρωικού πολέμου πέρασαν από τον Βόσπορο στην Ευρώπη και νίκησαν τους Στρυμόνιους Θράκες και τους ανάγκασαν να μεταναστεύσουν στην Ασία⁹¹. Πραγματοποιήθηκε και αντίστροφη μετανάστευση από τα δυτικά προς τα ανατολικά. Συνηθέστερη μετανάστευση ήταν από τα ανατολικά προς τα δυτικά μέρη. Δικαιολογούν την αντίστροφη μετανάστευσή τους επειδή κατά την άποψη μερικών οι Θράκες ήταν σημιτικής καταγωγής. Πρώτα μετανάστευσαν από την Ασία στην Ευρώπη και μετά ξαναγύρισαν στην Ασία.

⁸⁸ Ευθυμιάδη Απ., *Η συμβολή της Θράκης εις τους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους (από του 1361 μέχρι του 1920)*, Αλεξανδρούπολη 2005, σ. 79-84.

⁸⁹ *Iustini Historiae Philippicae*, VII.1, 7-12.

⁹⁰ Ηρόδοτος, VI.45.

⁹¹ Ηρόδοτος, VII.75.

Προ και μετά του Τρωικού πόλεμου έγιναν πολλές βίαιες μεταναστεύσεις και εγκαταστάσεις νέων κατοίκων στην Ελλάδα. Το 1104 π.Χ. μετανάστευσαν οι Δωριείς από τα βόρεια μέρη στην Πελοπόννησο.

Οι Θράκες ανέπτυξαν τη μουσική με τον ξακουστό Ορφέα, τον Εύμολο και τον Μουσαίο.

3.2.2. Η γλώσσα των Θρακών

Οι Θράκες δεν μας άφησαν γραπτά κείμενα της θρακικής γλώσσας, απλώς μοναχικές λέξεις, κύρια ονόματα και τοπωνύμια. Δεν μπορούμε να εξαγάγουμε συμπεράσματα ποιας κατηγορίας ήταν η γλώσσα των Θρακών. Οι Π. Καρολίδης και Ν. Ανδριώτης παραδέχονται ότι οι Θράκες μιλούσαν ινδοευρωπαϊκή γλώσσα, ενώ ο Απ. Δασκαλάκης το αρνείται. Μιλούσαν θρακικά. Για να συνεννοηθούν οι Έλληνες στρατιώτες στην *Κύρου Ανάβασις* με κάποιο φύλαρχο Σεύθη της Ανατολικής Θράκης χρησιμοποιούσαν διερμηνέα. Η ινδοευρωπαϊκής προελεύσεως θρακική γλώσσα θα ήταν πιθανόν αδελφή της ελληνικής γλώσσας. Δεν είχαν δικό τους αλφάβητο από την αρχή και γι' αυτό οι προηγμένες θρακικές τάξεις δανείστηκαν το ελληνικό αλφάβητο για τις πρακτικές ανάγκες της λατρείας, του εμπορίου, της διπλωματίας κ.λπ.⁹²

Με την ίδρυση ελληνικών αποικιών στα παράλια της Θράκης και τη συγκατοίκησή τους με Έλληνες άρχισαν να εξελληνίζονται. Με την κατάληψη της Θράκης από τους Μακεδόνες κατά τους ελληνιστικούς χρόνους αφομοιώθηκαν εξ ολοκλήρου με τους Έλληνες και μιλούσαν την ελληνική κοινή γλώσσα. Αυτό διαπιστώνεται από τις ενεπίγραφες στα ελληνικά αρχαιολογικές πλάκες από τον 4^ο π.Χ. αιώνα και εξής που αποκαλύφθηκαν και αποκαλύπτονται συνεχώς στη βόρεια Θράκη⁹³.

Οι Θράκες συγχρωτίστηκαν με τους Έλληνες από την εποχή της ιδρύσεως των ελληνικών αποικιών στα παράλια αυτών, αλλά και κατά τη μετανάστευση μερικών εκ των φυλών αυτών στην Ελλάδα. Η μεγάλη επίδραση των Ελλήνων στους Θράκες από την αρχή της εμφανίσεώς τους οφείλεται σε κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους. Ο αποικισμός των Ελλήνων στη Θράκη, η συνεχώς αυξανόμενη εμπορική τους συναλλαγή, οι συμμαχίες εναντίον κοινών εχθρών, η λατρεία πολλών κοινών θεών και οι επιμειξίες χωρίς μεγάλη διάκριση Θρακών και Ελλήνων επέδρασαν αποφασιστικά στον εξελληνισμό των Θρακών⁹⁴.

Πληροφορούμεθα από τους αρχαίους συγγραφείς Δημοσθένη, Θουκυδίδη, Ξενοφώντα και πολλούς άλλους ότι πάρα πολλές φορές συμάχησαν οι Θράκες με τους Έλληνες και ιδιαίτερα με τους Αθηναίους, οι οποίοι τους ονόμαζαν «ημετέρους φίλους και συμάχους». Είχαν τόση εμπιστοσύνη στους

⁹² Ξενοφώντας, *Κύρου ανάβασις*, VII.2, 19.

⁹³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 205, σημ. 1.

⁹⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 198.

Έλληνες, ώστε οι βασιλείς αυτών χρησιμοποιούσαν ως στρατηγούς του στρατεύματός τους Έλληνες. Εμπιστεύονταν πάρα πολύ τον εαυτό τους στους Έλληνες. Κατά τον Ξενοφώντα (*Κύρου Ανάβασις*, VII.2, 31) οι επιμειξίες Θρακών και Ελλήνων της ανωτέρας τάξεως γίνονταν χωρίς ενδοιασμό διαφοράς φυλής, διότι θεωρούνταν στενοί φίλοι και συγγενείς. Πολλοί μεγάλοι άνδρες των Αθηνών, όπως ο Μιλτιάδης, ο Θεμιστοκλής, ο Κίμωνας, ο Θουκυδίδης και πολλοί άλλοι κατάγονταν από Θράκες, από μάνα ή πατέρα. Από την εποχή των κατακτήσεων των βορείων και ανατολικών περιοχών από τον Μ. Αλέξανδρο οι Θράκες αντικατέστησαν τη μητρική τους γλώσσα εξ ολοκλήρου με την κοινή ελληνική. Κατά τον Τσέχο ιστορικό G. Jireček, από τις εκβολές του Γενισού ποταμού της Αδριατικής θάλασσας και νότια του Αίμου μέχρι τον Εύξεινο Πόντο, εκτός από τη Δακία, παντού μιλούσαν μόνο ελληνικά. Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός γράφει στον Γ' λόγο του ότι «οι περί την Θράκην και την Ιωνίαν οικούντες, Ελλάδος εσμέν έγγονοι». Οι Θρακιώτες και οι Ίωνες χαρακτηρίζονταν δηλαδή εγγόνια της Ελλάδας.

Από την εποχή της αναγνωρίσεως της Κωνσταντινουπόλεως ως πρωτεύουσας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η Θράκη έγινε το κέντρο του πολιτισμού όλου του κόσμου και γνώρισε πολλές δόξες και θριάμβους. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος θεωρούσε τη Θράκη ως το καλύτερο και τιμιότερο μέρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αφού ήταν η αρχή της επεκτάσεώς της προς την Ευρώπη. Το γεωγραφικό θέμα της Θράκης στα βυζαντινά χρόνια καταλάμβανε όλο τον Αίμο. Υπαγόταν απ' ευθείας στο βασιλέα της Κωνσταντινουπόλεως.

Οι λαοί της νοτίου Ελλάδος, της Μακεδονίας και της Θράκης συγχωνεύθηκαν κατά τη συμβίωσή τους επί τρεις χιλιάδες χρόνια. Αφομοιώθηκαν μεταξύ τους και συνειδητοποίησαν ότι όλοι μαζί αποτελούν τον ελληνικό λαό της ένδοξης Ελλάδας.

Παρά τις μεταναστεύσεις και τις μεταβολές που υπέστη η Θράκη, και πάλι παρέμειναν μερικές εστίες του θρακικού πολιτισμού στα βόρεια μέρη αυτής. Η Θράκη με την κατάληψή της από τους Τούρκους παρέμεινε σε όλη την Τουρκοκρατία το σπουδαιότερο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Υπήρξε το μήλον της έριδος μεταξύ Τουρκίας και βαλκανικών κρατών. Η από αρχαιοτάτων χρόνων ελληνική Θράκη δυστυχώς διαιρέθηκε σε τρία μέρη: ένα τμήμα της υπήχθη στην Τουρκία, ένα άλλο στην Ελλάδα, ενώ ένα τρίτο αρπάχθηκε από τους Βουλγάρους με την ύπουλη προσάρτηση της Ρωμυλίας.

3.2.3. Έθιμα των Θρακών

Οι Θράκες είχαν παράξενα ήθη και έθιμα. Ο Ηρόδοτος (V.4-8) γράφει ότι, όταν γεννιόταν ο άνθρωπος, θρηνούσαν οι συγγενείς του για τις αθλιότητες και τα βάσανα που τον περίμεναν και όταν πέθαινε τον έθαβαν με αστεία και γέλια απαριθμώντας τα δεινά και τα βάσανα από τα οποία απαλλάχθηκε.

Όταν πέθαινε ένας πλούσιος τον έκλαιγαν για λίγο και μετά τον εξέθεταν τρεις μέρες, κατά τις οποίες εσφαζαν ζώα και γλεντοκοπούσαν. Μετά τον έθαβαν ή τον έκαιγαν και σχημάτιζαν λόφο από χώμα. Γίνονταν συγχρόνως αθλητικοί αγώνες.

Γράφει συγκεκριμένα ο Ηρόδοτος: Οι Θράκες της Κρηστωνίας παντρεύονταν πολλές γυναίκες. Όταν πέθαινε ο άνδρας, μάλωναν οι γυναίκες του ποια θα ταφεί μαζί του. Οι φίλοι του νεκρού προσπαθούσαν με πολλή φροντίδα να εξακριβώσουν ποια απ' όλες αγαπούσε περισσότερο ο νεκρός άνδρας. Εκείνη που διάλεγαν, την επαινούσαν πρώτα άνδρες και γυναίκες μαζί και μετά την έσφαζε ο πλησιέστερος συγγενής της πάνω στον τάφο. Την έθαβαν μαζί με τον άνδρα της. Οι άλλες γυναίκες του θεωρούσαν συμφορά και ντροπή τους που δεν επιλέχθηκαν αυτές για να σφαγούν και να ταφούν μαζί με τον άνδρα τους. Έθιμο ήταν να πουλάνε τα παιδιά τους για να μεταφερθούν έξω από τη χώρα τους. Τα κορίτσια τα άφηναν ελεύθερα να πάνε με όποιον άνδρα ήθελαν για να βρουν γαμβρό. Τις παντρεμένες τις παρακολουθούσαν αυστηρά για να διαφυλάξουν το γάμο τους. Τη γυναίκα που παντρεύονταν την αγόραζαν από τους γονείς της με πολλά χρήματα. Όσες γυναίκες είχαν στίγματα στο σώμα θεωρούνταν ευγενικής καταγωγής. Είχαν ως έθιμο, όπως συμβαίνει και σήμερα, να κάνουν με βελόνα και μελάνη στίξεις στο δέρμα τους στο σχήμα της καρδιάς και αργότερα του σταυρού. Επίσης, να γράφουν τα αρχικά γράμματα του ονοματεπωνύμου τους. Η αργία ήταν κάτι ευγενές και η δουλειά κάτι ταπεινωτικό. Τίμιο ήταν να ζει κανείς από τον πόλεμο και τη ληστεία. Λάτρευαν τον Διόνυσο, τον Άρη και την Άρτεμη. Οι βασιλείς προτιμούσαν τον Ερμή.

Από τον 7^ο αιώνα π.Χ. οι ελληνικές αποικίες που ιδρύθηκαν στα παράλια της Θράκης, του Ευξείνου Πόντου, καθώς και στα παράλια του νομού Σερρών επέδρασαν στη ζωή, στα ήθη και έθιμα, στη γλώσσα και στον εξελληνισμό των Θρακών. Η υποταγή δε αυτών στους Μακεδόνες συμπλήρωσε το έργο της ολοκληρωτικής τους αφομοίωσης. Από τους ελληνοιστικούς χρόνους όλοι οι Θράκες έγιναν ελληνόφωνοι. Τούτο αποδεικνύεται από τις επιγραφές που βρέθηκαν στη Θράκη και διασώζονται σήμερα στα διάφορα μουσεία: είναι όλες γραμμένες στην ελληνική γλώσσα με ελληνικά γράμματα.

Ο Μέγας Κωνσταντίνος διάλεξε τη Θράκη ως το καλύτερο μέρος για να ιδρύσει την πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας του, την Κωνσταντινούπολη.

Η Θράκη υπήρξε το κέντρο του Ελληνισμού και η αρχή της Ευρώπης κατά τον Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο, διότι αποτελούσε το καλύτερο μέρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

3.3. Παίονες

Μεταξύ των φυλών που κατοίκησαν στο νομό Σερρών ήταν και οι Παίονες, οι οποίοι αφομοιώθηκαν σύντομα με τις άλλες φυλές. Τους αναφέρει ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* (B.848-850): «Τοξοφόροι Παίονες με τον Πυραίχων ήλθαν μακρόθεν από τον Αξιό, πλατύροο ποτάμι», και όταν ο Πηλίδης ρώτησε τον Αστεροπαίο από ποια γενιά καταγόταν, απάντησε: «Από την Παιονίαν είμαι την μεγαλόσβολον, την απομεμακρυσμένη και των Παιόνων αρχηγός των μαυρολογχοφόρων» (Φ.154-157).

Ο Ηρόδοτος (V.13) προσδιορίζει την περιοχή της Παιονίας ως εξής: «Είη δε η Παιονίη επί τω Στρυμόνι ποταμῷ πεπολισμένη». Όταν ο βασιλιάς των Περσών Δαρείος ρώτησε στον Πύργη και στον Μαντύη από πού κατάγονταν και σε ποιο μέρος της γης ήταν η χώρα τους, του απάντησαν ότι ήταν από την Παιονία που βρισκόταν στις όχθες του Στρυμόνα ποταμού. Κατάγονταν δε από τους Παίονες που ήταν άποικοι των Τευκρών από την Τροία: «Είησαν δε Τευκρών των εκ Τροίης άποικοι». Ξεχωρίζει τους Παίονες από τους Θράκες όταν ομιλεί για Θρακιώτισσες και Παιονίδες, όταν αναφέρεται στο ιερό άρμα του θεού Ήλιου που το παρέδωσε ο Ξέρξης στους Παίονες και το άρπαξαν οι βόρειοι Θράκες και όταν περιγράφει την εκστρατεία του Σιτάλη. Το ίδιο κάνει και ο Θουκυδίδης⁹⁵.

Ο γεωγράφος Στράβων (VII, αποσπ. 36 και 41, C.331) με τη φράση του «όχι μόνον ο ποταμός Αξιός πηγάζει από την Παιονίαν αλλά και ο Στρυμώνας» μας βεβαιώνει ότι στο λεκανοπέδιο του Στρυμόνα κατοικούσαν Παίονες. Φαίνεται ότι οι Παίονες στους ελληνιστικούς χρόνους κατείχαν το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας. Έφθασαν να πολιορκήσουν την Πέρινθο και να κατακτήσουν την Κρηστωνία, τη Μυγδονία και τη χώρα των Αγριάνων μέχρι το Παγγαίο.

Για την καταγωγή των Παιόνων έχουν γίνει πολλές συζητήσεις μεταξύ των επιστημόνων. Ο Στράβων (VII.38, C.331) αναφέρει ότι «οι Παίονες είναι δι' ορισμένους συγγραφείς απλή αποικία των Φρυγών, δι' άλλους ότι επεκτάθηκαν στην Πελαγονία», την Πιερία. Πολλοί όμως από τους νεότερους ιστορικούς θεωρούν τους Παίονες ότι ήταν ελληνοπελασγική φυλή. Προς στήριξη της άποψής τους επικαλούνται τα νομίσματα των Παιόνων που έχουν παραστάσεις, ονόματα και γράμματα ελληνικά, καθώς και το γεγονός ότι οι Παίονες σχημάτισαν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. «το κοινόν των Παιόνων», που ήταν όμοιο με το κοινό των Δελφών, και έστησαν το άγαλμα του βασιλιά τους Δρωπίωνα στην Ολυμπία. Το δικαίωμα να ιδρύουν κοινά και να στήνουν αγάλματα στην Ολυμπία το είχαν μόνο οι Έλληνες. Εξ αυτού συμπεραίνουν ότι κατά την όψιμη αρχαιότητα οι Παίονες αφομοιώθηκαν πλήρως με τους Έλληνες και αναγνωρίστηκαν από όλους ως Έλληνες.

⁹⁵ Ηρόδοτος, IV.33 και VIII.115. Θουκυδίδης, II.98.

Οι Παίονες που κατοικούσαν στη Μακεδονία αμύνονταν σθεναρά στις επιθέσεις των από βορρά εισβολέων και προστάτευαν τους άλλους Έλληνες που κατοικούσαν νοτιότερα. Υπεράσπιζαν την ελευθερία όχι μόνο της βορείου Ελλάδας αλλά ολόκληρης της ελληνικής χερσονήσου.

Ο Αμπέλ γράφει ότι το γεγονός πως η Μακεδονία και η Ελλάδα δεν διατάραχθηκαν κατά την αρχαιότητα στην ανάπτυξή τους από τις εισβολές των ξένων φυλών για ολόκληρους αιώνες το οφείλουν στους Παίονες που ήταν πολεμικός αμυντικός λαός τόσο όσο χρειαζόταν για να υπερασπίσουν τη χώρα τους και την ελευθερία τους: «Ήταν φιλήσυχος λαός, δεν επιτέθηκαν ποτέ σε κανέναν, ήταν πάντα ειρηνικοί γείτονες και χρησίμευαν σαν γερό αμυντικό τείχος για τους επιδρομείς από τον βορρά»⁹⁶.

Το φιλήσυχο των Παιόνων φαίνεται και εκ του ότι δεν έκαναν επιθετικούς πολέμους, αλλά μόνο αμυντικούς όταν τους επιτίθεντο οι άλλοι. Ήταν πάντοτε φιλειρηνικοί με τους γείτονες. Η εξάπλωσή τους σε πολλά μέρη και η μακρόχρονη κυριαρχία τους καταδεικνύει ότι αποδεικνύονταν ανώτεροι των επιτιθεμένων και κυριαρχούσαν σε όσους τολμούσαν να τους επιτεθούν. Υπέκυψαν όμως στην πολεμική ανωτερότητα των Μακεδόνων και συγκεντρώθηκαν προ της ακμής του μακεδονικού κράτους στην επάνω κοιλάδα του Στρυμόνα και ανάμεσα στον Αξιό και στον Στρυμόνα.

Για τη γλώσσα τους δεν έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία, όπως και για τους ομόφυλους τους Θράκες, διότι δεν διασώθηκε κάποιο ολοκληρωμένο κείμενο, αλλά μόνο μερικές λέξεις εξελληνισμένες από τοπωνύμια και κύρια ονόματα⁹⁷.

Από τις τρεις παραπάνω φυλές, τους Πελασγούς, τους Θράκες και τους Παίονες προέρχονται όλες οι μεταγενέστερες –παρακάτω αναφερόμενες– φυλές που έζησαν και ανέπτυξαν πολιτισμό στην κοιλάδα του Στρυμόνα. Τις φυλές αυτές τις χαρακτηρίζουν προϊστορικές. Διακρίνονται μεταξύ τους, αλλά στο γενεαλογικό τους δένδρο φαίνονται ότι είναι ομόφυλες και συγγενικές, προερχόμενες από μία εκ των τριών παραπάνω αναφερομένων φυλών ή από τους αγνώστους μέχρι τώρα Προέλληνες.

3.4. Σιροπαίονες

Οι Παίονες που κατοικούσαν στην αρχαία πόλη Σίρι (στις Σέρρες) και στην περιφέρειά της λέγονταν Σιροπαίονες. Είναι απόγονοι της προϊστορικής φυλής των Παιόνων. Κατατάσσονται στις ιστορικές φυλές και αναπτύχθηκαν στην κοιλάδα του Στρυμόνα.

⁹⁶ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 197.

⁹⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 196-197.

Ο Ηρόδοτος (V.13) μας πληροφορεί ότι ήλθαν από την Τροία και εγκαταστάθηκαν στο κέντρο της κοιλάδας του Στρυμόνα με πρωτεύουσα την αρχαία πόλη Σίρι. Στα βόρεια του Παγγαίου κατοικούσαν οι Παίοπλοι.

Από τη δράση των Παίωνων του Στρυμόνα αναφέρει ο Ηρόδοτος (V.1-2) την

Ασημένια δίδραχμα Σιροπαιόνων

εκστρατεία που έκαναν οι Παίονες το 550 π.Χ. στην αρχαία θρακική πόλη Πέρινθο, στο σημερινό Ερεγλί της Προποντίδας: Οι Παίονες του Στρυμόνα είχαν πάρει χρησμό από το μαντείο του Διονύσου, που βρισκόταν στο Παγγαίο. Τους συνιστούσε να εκστρατεύσουν εναντίον των Περινθίων. Αν οι Περίνθιοι παρατάσσονταν απέναντί τους και τους προσκαλούσαν με το όνομά τους σε μάχη, να επιτίθεντο, άλλως να ανέβαλαν την επίθεση. Οι Παίονες ακολούθησαν τη συμβολή του χρησμού. Εξεστράτευσαν στην Πέρινθο. Κατά την πορεία της εκστρατείας από τον Στρυμόνα μέχρι την Προποντίδα πέρασαν ανάμεσα από πολλούς λαούς χωρίς να τους αντισταθεί κανείς. Φαίνεται ότι ήταν ισχυρός λαός που επιβαλλόταν στους άλλους.

Οι Περίνθιοι παρατάχθηκαν απέναντί τους μπροστά από την πόλη για μάχη. Τους προκάλεσαν να μονομαχήσουν άνδρας με άνδρα, άλογο με άλογο και σκύλος με σκύλο. Στις δύο πρώτες μονομαχίες νικούσαν οι Περίνθιοι. Έψαλλαν με χαρά «Ιώ Παιάν» ως ευχαριστήριο ύμνο (παιάνα) στους θεούς τους. Οι Παίονες υπέθεσαν ότι με το «Ιώ Παιάν» τους καλούσαν σε μάχη λέγοντες «έλα Παίων». Πίστεψαν ότι πραγματοποιήθηκε ο χρησμός. Επιτέθηκαν αμέσως και τους νίκησαν εξ ολοκλήρου. Ελάχιστους άφησαν ζωντανούς. Είναι η μοναδική εκστρατεία που έκαναν. Ασχολούνταν κυρίως με τα ειρηνικά τους έργα και ήταν πρότυπο εργατικότητας.

Ο βασιλιάς των Περσών Δαρείος μετά από την αποτυχημένη εκστρατεία στη Σκυθία το 514-513 π.Χ. για να κατακτήσει τη Θράκη και τη Μακεδονία, άφησε στην Ευρώπη ένα αξιόλογο μέρος του στρατού του με το στρατηγό Μεγάβαζο⁹⁸. Στον δε Ιστιαίο, που διατήρησε τις γέφυρες του Ίστρου και του

⁹⁸ Ηρόδοτος, V.12-17.

έσωσε τη ζωή, δώρισε τη Μύρκινο πλησίον του Δραβήσκου Σερρών για να την εκμεταλλεύεται.

Το διάστημα που ο Δαρείος αναπαυόταν στις Σάρδεις δύο κάτοικοι της αρχαίας Σίρεως, ο Πύγρης και ο Μαντύης, θέλησαν με τέχνασμα να πάρουν την έγκριση του Δαρείου για να γίνουν κυβερνήτες (τύραννοι) των Παιόνων στην κοιλάδα του Στρυμόνα. Γι' αυτό επινόησαν κατά τη διήγηση του Ηροδότου (V.12-15) το εξής: Την εποχή που ο Δαρείος πέρασε στην Ασία, οι Παίονες Πύγρης και Μαντύης πήραν μαζί τους την ψηλή και πολύ όμορφη αδελφή τους και πήγαν στις Σάρδεις για να αποσπάσουν την έγκριση του Δαρείου να γίνουν τύραννοι των Παιόνων του Στρυμόνα. Καιροφυλάκτησαν την εποχή που ο Δαρείος αναπαυόταν στο ανάκτορο των Λυδών. Στόλισαν την αδελφή τους κατά τον καλύτερο τρόπο και την έστειλαν να φέρει νερό από το ποτάμι και να ποτίσει το άλογο περνώντας μπροστά από το ανάκτορο. Αυτή κρατούσε πάνω στο κεφάλι της το δοχείο, έσερνε το άλογο δεμένο στο μπράτσο του χεριού της και συγχρόνως έγνεθε λινάρι. Έκανε συγχρόνως τρεις δουλειές. Ο Δαρείος την παρατήρησε με προσοχή και πολύ ενδιαφέρον, διότι η γυναίκα αυτή έκανε κάτι που δεν ήταν σύμφωνο με τα ήθη και έθιμα των Περσών, των Λυδών και γενικά των λαών της Ασίας. Την περιεργάστηκε και έστειλε άνδρες της φρουράς του να την παρακολουθήσουν τι θα κάνει. Όταν η γυναίκα έφτασε στον ποταμό, πότισε το άλογο, γέμισε το δοχείο νερό, πέρασε πάλι από τον ίδιο δρόμο κουβαλώντας το δοχείο με το νερό στο κεφάλι της σέρνοντας το άλογο με το καπίστρι που ήταν περασμένο στο μπράτσο της και έγνεθε με το αδράχτι της.

Θαύμασε ο Δαρείος από τα όσα του είπαν οι κατάσκοποί του και από όσα είδε με τα μάτια του και έδωσε διαταγή να φέρουν την ωραία κόρη μπροστά του. Στην παρουσίασή της πήγαν οι δύο αδελφοί της που την παρακολουθούσαν από κοντά. Ο Δαρείος ρώτησε ποια ήταν η κοπέλα. Αδελφή μας από την Παιονία, του απάντησαν. Τους ρώτησε, ποιοι είναι οι Παίονες, σε ποιο μέρος κατοικούν και γιατί ήρθαν στις Σάρδεις. Του απάντησαν ότι οι Παίονες ήταν άποικοι των Τεύκρων από την Τροία και κατοικούσαν στην κοιλάδα του Στρυμόνα. Ήρθαν στις Σάρδεις για να τεθούν στη διάθεσή του. Τους ρώτησε ακόμη αν όλες οι γυναίκες στον τόπο τους ήταν εργατικές όπως αδελφή τους. Του απάντησαν θετικά.

Ο Δαρείος μετά από αυτή την πληροφορία γράφει στο στρατηγό του Μεγάβαζο που βρισκόταν στη Θράκη και τον διατάσσει να μεταφέρει όλους τους Παίονες του Στρυμόνα στην Περσία. Ο Μεγάβαζος εξεστράτευσε αμέσως στην Παιονία. Οι Παίονες του Στρυμόνα το πληροφορήθηκαν και συγκεντρώθηκαν όλοι οι ένοπλοι άνδρες στην παραλία. Βάδισαν προς τη θάλασσα επειδή νόμισαν ότι από εκεί θα επιχειρούσαν την εισβολή οι Πέρσες. Οι Πέρσες όμως ήρθαν από τα βόρεια του Παγγαίου διά ξηράς και επιτέθηκαν στις αφρούρητες πόλεις της Παιονίας και τις κατέλαβαν. Οι αμυνόμενοι στα παράλια Παίονες διαλύθηκαν και κατά την επιστροφή τους στις πόλεις τους

παραδόθηκαν στους Πέρσες, επειδή αυτοί κρατούσαν αιχμάλωτες τις οικογένειές τους. «Έτσι μπόρεσαν οι Πέρσες να μεταφέρουν στην Ασία τους Παίονες, τους Σιροπαίονες, τους Παιόπλους και τους κατοίκους μέχρι την Πρασιάδα λίμνη (Κερκινίτιδα)»⁹⁹.

Οδηγήθηκαν με τη βία στην Ασία 10.000 περίπου Παίονες, εκτός από όσους πέθαναν στο δρόμο από τις κακουχίες. Μεταφέρθηκαν για να γίνουν παράδειγμα εργατικότητας στους Ασιάτες. Εκεί έμειναν μέχρι της ανακηρύξεως της ιωνικής επανάστασης το 500 π.Χ. Κατά τον Ηρόδοτο (V.98) ο Αρισταγόρας, ο κυβερνήτης της Μιλήτου, προέτρεψε τους μεταφερθέντες διά της βίας Σιροπαίονες να δραπετεύσουν και να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Με τη βοήθεια των Ελλήνων που συναντούσαν στο δρόμο τους προχώρησαν στα μικρασιατικά παράλια και μεταφέρθηκαν με πλοία της Χίου στη Λέσβο και μετά στον Δορίσκο. Από εκεί πεζοπορώντας έφτασαν στη Σίρι την παιονική, που κατελήφθη κατά την απουσία τους από τους Οδόμαντες. Επανήλθαν στα μέρη τους και συνέχισαν το ειρηνικό τους έργο.

Αργότερα όλοι οι Παίονες υποτάχθηκαν στο μακεδονικό κράτος. Στην εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου οι Παίονες αναδείχθηκαν γενναίοι πολεμιστές. Με αρχηγό τον Αμύντα Αραβαίο πολέμησαν με το ιππικό τους ως πρωτοπόροι του μακεδονικού ιππικού. Στη μάχη του Γρανικού ποταμού υπό βροχή περσικών βελών έφτασαν πρώτοι στην απέναντι όχθη. Διακρίθηκαν ως πολεμιστές και στη μάχη των Αρβήλων. Βρίσκονταν στο δεξιό άκρο της παράταξης του στρατού του Μ. Αλεξάνδρου με αρχηγό τον Αρίστωνα. Στην κρίσιμη στιγμή της μάχης επιτέθηκαν πρώτοι εναντίον των Σκυθών και τους έτρεψαν σε φυγή. Οι Βάκτριοι τους αντεπιτέθηκαν αμέσως και τους πίεσαν υπερβολικά. Δεν λύγισαν από το πλήθος του εχθρού, τους απέκρουσαν και τους έσπρωξαν έξω από τις γραμμές της μάχης. Έπεσαν όμως στο πεδίο της μάχης ηρωικά μαχόμενοι πολλοί Παίονες¹⁰⁰.

3.5. Παιόπλοι

Από την ίδια αρχέγονη παιονική φυλή ήταν και οι Παιόπλοι. Κατά τη γνώμη του Ν. Σβορώνου αρχικά κατοικούσαν στην περιοχή της αρχαίας Πελαγονίας κοντά στη λίμνη της Πρέσπας, όπου άφησαν το όνομά τους στην κωμόπολη Πόπλη και στο βουνό Πέπελος. Αργότερα διώχθηκαν από τους Μακεδόνες και εγκαταστάθηκαν στο νομό Σερρών, στις περιοχές από την αρχαία Ηράκλεια μέχρι τη Μύρκινο του Παγγαίου¹⁰¹.

⁹⁹ Ηρόδοτος, V.15.

¹⁰⁰ Αρριανός, III.13.

¹⁰¹ Barclay H.V., *Ιστορία των νομισμάτων ήτοι Εγχειρίδιον Ελληνικής Νομισματικής*, μτφρ. Ι. Σβορώνου, 1898, σ. 68. Σαμσάρη, ό.π., σ. 58.

Σ' αυτά τα μέρη τους βρήκε ο στρατηγός των Περσών Μεγάβαζος. Σύμφωνα με την ιστορία του Ηρόδοτου (V.15) «έτσι μπόρεσαν οι Πέρσες να ξεσηκώσουν για την Ασία όλους τους Παίονες, τους Σιροπαίονες, τους Παιόπλους και όσους κατοικούσαν ως την Πρασιάδα λίμνη», δηλαδή την Κερκινίτιδα.

Σ' αυτούς αποδίδονται τα μικρά ασημένια νομίσματα με την παράσταση αγριόπαπιας και σαύρας.

Για τελευταία φορά αναφέρεται το όνομά τους από τον Ηρόδοτο (VII.113) στην εκστρατεία του Ξέρξη το 480 π.Χ.: «Αφού περασε κοντά κι απ' τους Παίονες, τους Δόβηρες και τους Παιόπλους που κατοικούσαν προς τα βόρεια του Παγγαίου, προχώρησε προς δυσμάς, μέχρι που έφθασε στον ποταμό Στρυμόνα». Αργότερα χάνεται το όνομά τους διότι αφομοιώθηκαν εξ ολοκλήρου με τους γείτονές τους. Γειτόνευαν με τους Δόβηρες και τους Σιροπαίονες που κατοικούσαν και στα ανατολικά μέρη του νομού Σερρών. Κατά τον αείμνηστο Γ. Καφταντζή κατοικούσαν στα υψώματα μεταξύ Νέου Σουλίου και Ζίχνης¹⁰².

3.6. Δόβηρες

Στη φυλή των Παιόνων ανήκουν και οι Δόβηρες που κατοικούσαν στην περιοχή μεταξύ Ζίχνης και Αλιστράτης και μερικοί απ' αυτούς ΝΔ της λίμνης Δοϊράνης, όπως μας πληροφορεί ο Θουκυδίδης (II.98) στην περιγραφή της εκστρατείας του βασιλιά των Θρακών Σιτάλκη, που εξεστράτευσε κατά του Περδίκκα στη Μακεδονία. Γράφει ότι αφού ο Σιτάλκης πέρασε το όρος Μπέλες έφτασε στην παιονική πόλη Δόβηρο¹⁰³.

Ο Ηρόδοτος (V.16) τους τοποθετεί στο Παγγαίο όρος γράφοντας: «Οι κάτοικοι του Παγγαίου όρους, οι Δόβηρες, οι Αγριάνες και οι Οδομαντοί ποτέ δεν υποτάχτηκαν στον Μεγάβαζο. Ήταν συγγενική φυλή των Σιροπαιόνων και των Παιόπλων. Εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Σίρεως μετά από τον Τρωικό πόλεμο, στα χρόνια της προελάσεως της μεγάλης φυλής των Παιόνων».

Οι φυλές αυτές ήταν μικρές, συγγενικές και συγχωνεύτηκαν πολύ γρήγορα με τις άλλες μεγαλύτερες φυλές των Παιόνων.

3.7. Αγριάνες

Κατά τον Θουκυδίδη (II.96), οι Αγριάνες ήταν Παίονες και κατοικούσαν μεταξύ Στρυμόνα και Ροδόπης. Αρχικά κατοικούσαν στην επάνω λωρίδα κοντά στις πηγές του Στρυμόνα ποταμού και αργότερα εξαπλώθηκαν στο Μενοίκιο όρος. Ήλθαν μετά από τον Τρωικό πόλεμο. Ο γεωγράφος Στράβων στην περιγραφή της διαδρομής της κοίτης του Στρυμόνα γράφει: «Ο Στρυμόνας πηγάζει

¹⁰² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 218.

¹⁰³ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 59.

από τους Αγριάνες, περνάει το έδαφος των Μαίδων και Σιντών και χύνεται μεταξύ Βισαλτών και Οδομαντών». Τους τοποθετεί στις πηγές του Στρυμόνα¹⁰⁴.

Κατοίκησαν σε διάφορα μέρη εντός και εκτός της περιοχής του σημερινού νομού Σερρών. Άφησαν το όνομά τους σε χωριά και τοπωνύμια της περιοχής, π.χ. στο χωριό Αγριανή και στο τοπωνύμιο Αγριάνιστα του Νέου Σουλίου. Ένας λόφος έξω από το Νέο Σούλι ονομάζεται εκ παραδόσεως Αγριάνιστα όπου αποκαλύφθηκε αρχαίος προϊστορικός οικισμός της εποχής που κατοικούσαν Αγριάνες. Μεγαλύτερες πόλεις των Αγριάνων ήταν η Ορθόπολη και η Παρορβηλία.

Ήταν μία ισχυρή πολεμική φυλή. Εξαπλώθηκε σε μεγάλο μέρος των ορέων Ορβήλου και Μενοικίου, από το Μελένικο μέχρι την Αλιστράτη. Ο Στράβων (VII.36) γράφει: «Την πέραν του Στρυμόνα παράλιον χώραν την περιοχὴν του Δάτου την κατοικούν Οδόμαντες, Ηδωνοί και Βισάλτες, που είτε είναι αυτόχθονες, είτε έχουν έρθει από τη Μακεδονία. Σε αυτούς βασιλεύει ο Ρήσος, θρακικός ήρωας, ο οποίος πολέμησε στο πλευρό των Τρώων στον Τρωικό πόλεμο αλλά δολοφονήθηκε κατ' εντολή της θεάς Αθηνάς από τον Οδησέα και τον Διομήδη».

Οι Αγριάνες είχαν αυτονομία μέχρι την εποχή του Περσέα, του βασιλιά των Μακεδόνων. Διακρίνονταν στην αρχή ως προς τη γλώσσα από τις άλλες παιονικές φυλές, αλλά πολύ νωρίς αφομοιώθηκαν με αυτές. Φημίζονταν ως οι καλύτεροι τοξότες του κόσμου.

Ο στρατηγός των Περσών Μεγάβαζος κατά την εκστρατεία του στη Μακεδονία δεν μπόρεσε να υποτάξει τους Αγριάνες, τους Δόβηρες και τους Οδομαντούς¹⁰⁵. Κάποτε όμως οι Παίονες κατέκτησαν την Κρηστωνία, όλη τη Μυγδονία και τη χώρα των Αγριάνων, που εκτεινόταν από τη Μυγδονία μέχρι το Παγγαίο. Ήταν σύμμαχοι με τους Σάτρες και κατατάσσονταν ως εθελοντές στον μακεδονικό στρατό. Αναφέρεται από τον Αρριανό (II.1, 7, 5): «Λάγγαρος ο των Αγριάνων βασιλεύς, ότι μεν και Φιλίππου ζώντος, ασπαζόμενος Αλέξανδρον, δήλος ην και ιδίαν επρέσβεβε παρ' αυτώ ων». Έγινε πρόταση να παντρεύουν το βασιλιά Λάγγαρο με την αδελφή του Μ. Αλεξάνδρου, αλλά δεν πρόλαβε, διότι πέθανε απρόοπτα. Οι Αγριάνες υποτάχθηκαν στους Μακεδόνες και αφομοιώθηκαν εξ ολοκλήρου με αυτούς¹⁰⁶.

Ο Αρριανός (II.9, 2) και ο Πολύβιος (V.79) τους ξεχωρίζουν στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου από τους Θράκες και τους Παίονες. Στην εκστρατεία στην Ασία έλαβαν μέρος 1.000 Αγριάνες τοξότες. Διακρίθηκαν για την ανδρεία τους και στην τοξοβολία. Αποτέλεσαν το καλύτερο μέρος του μακεδονικού στρατού και αναδείχθηκαν οι γενναϊότεροι και οι μαχητικότεροι σε όλες τις μάχες κατά των Περσών. Ο Μ. Αλέξανδρος τους αναφέρει ως παράδειγμα ευρωστίας και

¹⁰⁴ Στράβων, VII.36.

¹⁰⁵ Ηρόδοτος, V.16.

¹⁰⁶ Αρριανός, I.5, 2-4 και II.7, 5.

μαχητικότητας: «Αγριάνας τους ευρωστοτάτους τε των κατά την Ευρώπην και μαχιμώτατους, προς τα απονώτατα τε και μαλακώτατα της Ασίας γένη αντιτάξασθαι»¹⁰⁷.

Στη μάχη του Γρανικού ποταμού οι Αγριάνες έδρασαν ως πρωτοπόροι (πρόδρομοι) του ιππικού όπως και οι Σιροπαίονες, με αρχηγό τον Αμύντα Αραβαίο. Οι Πέρσες για να τους αποκρούσουν εξαπέλυσαν τα δρεπανοφόρα άρματα τους, στα οποία προεξείχαν μεγάλα μαχαίρια από όλες τις πλευρές και θέριζαν όποιον συναντούσαν στο δρόμο. Κατά την εξόρμηση των αρμάτων χωρίστηκε το στράτευμα του Μ. Αλεξάνδρου στα δύο και άφησε διάδρομο για να περάσουν τα άρματα μέσα από την φάλαγγα χωρίς να βλάψουν τους στρατιώτες¹⁰⁸.

Οι Αγριάνες με αρχηγό τον Βάλακρον, που ήταν παρατεταγμένοι μπροστά από το ιππικό των εταίρων, άρπαξαν από τα χαλινάρια τα αλόγα των δρεπανοφόρων αρμάτων και φόνευσαν τους αναβάτες. Εξόντωσαν επίσης πολλούς από τους αναβάτες με τα ακόντιά τους.

3.8. Λιαίοι

Ήταν γείτονες των Αγριάνων. Κατά τον Θουκυδίδη (II.96) και τον Στέφανο Βυζάντιο οι «Λιαίοι, έθνος Παιονικόν» κατοικούσε κοντά στις πηγές του Στρυμόνα. Τους επιστράτευσε ο Σιτάλκης μαζί με τους Αγριάνες. Ο ποταμός Στρυμόνας διέσχιζε πρώτα τη χώρα των Αγριάνων και μετά των Λιαίων. Ελάχιστες εθνολογικές και γεωγραφικές πληροφορίες έχουμε γι' αυτούς. Έλαβαν μέρος στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου. Σώθηκαν μερικά νομίσματα αυτών με την επιγραφή ΛΑΙΑΙΩΝ.

3.9. Οδόμαντες

Στην επαρχία της Σίρειως της Παιονικής κατοίκησαν και οι Οδόμαντες. Από αυτούς μετονομάστηκε η αρχαία παιονική Σίρις Οδομαντική Σίρις. Στα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια της ιστορίας κατοικούσαν στη χερσόνησο της Σιθωνίας της Χαλκιδικής. Μια παράδοση αναφέρει ότι ο Σιδώνας, ο πατέρας της Παλλήνης, ήταν βασιλιάς των Οδομαντών¹⁰⁹.

Ο Στράβων (VII, απόσπ. 36) αναφέρει ότι η χώρα η μετά τον Στρυμόνα, δηλαδή η παραθαλάσσια και κοντά στο Δάτο, είναι κατοικημένη από Οδόμαντες, Ηδωνούς και Βισάλτες, που είτε είναι αυτόχθονες είτε έχουν έλθει από τη Μακεδονία.

---

¹⁰⁷ Αρριανός, I.14-15.

¹⁰⁸ Αρριανός, III.13.

¹⁰⁹ Σαμσάρη, ό.π., σ. 61.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (VII.112), οι Οδόμαντες μαζί με τους Πιέρες και τους Σάτρεις εκμεταλλεύονταν τα μεταλλεία του Παγγαίου όρους. Αργότερα διασκορπίστηκαν από το Μενοίκιο όρος ως το Άγγιστρο και μέχρι την παλαιά Σκοτούσσα, το Σιδηρόκαστρο. Στην αρχή κατοικούσαν στα ορεινά, ανατολικά μέρη της πεδιάδας των Σερρών στην περιοχή του Παγγαίου. Κατά την προέλαση του Μεγάβαζου δεν υποτάχθηκαν οι κάτοικοι της περιοχής του Παγγαίου, Δόβηρες, Αγγιάνες και Οδόμαντες και όσοι κατοικούσαν γύρω από την Πρασιάδα λίμνη¹¹⁰. Όταν αιχμαλωτίστηκαν οι Παίονες από τη Σίρι (τις Σέρρες) και οδηγήθηκαν βίαια στην Ασία, οι Οδόμαντες βρήκαν ευκαιρία και εγκαταστάθηκαν στην πόλη και στη γύρω περιφέρεια των Σερρών. Από τότε η Σίρις η Παιονική μετονομάστηκε σε Σίρις η Οδομαντική. Ο Ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος (XLV.112) την αναφέρει ως Σίρις Οδομαντική: «ad Sirus terrae Odomanticae». Η προέλευσή τους συζητιέται μεταξύ των επιστημόνων.

Ο Στράβων (VII, απόσπ. 36) τους θεωρεί αυτόχθονες ή ότι έχουν έλθει από τη Μακεδονία, ενώ ο Θουκυδίδης (II.101) τους θεωρεί όλους θρακικής καταγωγής: «Επίσης εφοβήθησαν και οι Θράκες που ήσαν πέρα από τον Στρυμόνα προς τα βόρεια δηλαδή οι Παναίοι, οι Οδόμαντοι, οι Δρώοι και οι Δερσαίοι, όλοι αυτοί ήσαν ανεξάρτητοι». Ο Ηρόδοτος τους κατατάσσει μεν στους Παίονες, θεωρεί όμως ότι ήταν αναμειγμένοι με τους αυτόχθονες Πελασγούς. Από την περιτομή που συνήθιζαν να κάνουν οι Οδόμαντες διατύπωσαν μερικοί τη γνώμη ότι ήταν σημιτικής καταγωγής, Ιουδαίοι, Αιγύπτιοι ή Φοίνικες¹¹¹.

Το όνομα Οδόμαντες μας θυμίζει ακόμη τον Οδόμαντα, το γιο του Παίονα και αδελφό του Ηδωνού. Σύμφωνα με τη μυθολογία, Παίονες, Οδόμαντες και όλοι οι Θράκες είναι συγγενείς, από την ίδια ινδοευρωπαϊκή φυλή, από την οποία προέρχονται και οι Έλληνες.

Ήταν διαιρεμένοι σε πολλά μικρά ανεξάρτητα κρατίδια με δικό τους βασιλιά το καθένα. Εύκολα και σύντομα τους υπέταξε ο Φίλιππος Β΄ των Μακεδόνων. Ευκολότερα όμως συγχωνεύθηκαν στο μακεδονικό κράτος¹¹².

Ο Αριστοφάνης στην κωμωδία του *Αχαρνής* (στίχ. 156 και επ.) σατιρίζει τους Οδόμαντες ως έθνος μαχιμότερο που περιτεμνόταν. Τους χαρακτηρίζει ως σκορδοφάγους, γράφοντας: «Οι Οδομάντες τα σκόρδα μου έχουν αφανίσει».

3.10. Δέρρωνες

Άλλες συγγενείς φυλές των Παιόνων ήταν οι Δέρρωνες, οι Ζαιελαίοι και οι Ορέσκιοι. Σε σχέση μ' αυτούς δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβώς το

¹¹⁰ Ηρόδοτος, V.16.

¹¹¹ Σουίδα, *Λεξικόν*, λήμμα αποτεθρίακεν.

¹¹² Ηρόδοτος, V.3 και 7. Θουκυδίδης, II.101. Δήμιτσα, *ό.π.*, σ. 569-575.

μέρος στο οποίο κατοικούσαν. Από τον τόπο της ευρέσεως νομισμάτων και από τα διασωθέντα συνώνυμα τοπωνύμια πιθανολογείται ότι κατοικούσαν γύρω από τον Στρυμόνα.

Τους αναγνωρίζουμε μόνο από τα ασημένια νομίσματα που άφησαν με τα ονόματά τους, ΔΕΡΡΩΝΙΚΟΝ, ΖΑΙΕΛΑΙΩΝ και ΟΡΕΣΚΕΙΟΝ. Έχουν τις παραστάσεις: α) ζεύγους βοδιών που τα οδηγεί κάποιος, β) κενταύρου που κλέβει μια νύφη, γ) σφαιριδίου που εικονίζει τον ήλιο, το οποίο ήταν σύμβολο της λατρείας των φυλών των Παίωνων. Από την άλλη πλευρά φέρουν την παράσταση τετράγωνου διαιρεμένου στα τέσσερα. Όλα είναι από το 528 έως το 480 π.Χ.

Το όνομα Δέρρωνες κατά τον Ι. Σβορώνο μας θυμίζει το όνομα της λίμνης της Δοϊράνης. Συσχετίζει τη ρίζα της λέξεως Δέρρωνες με το δέριον, δέρας δέρμα και συμπεραίνει ότι οι Δέρρωνες φορούσαν δέρματα λόγω του επικρατούντος ψύχους. Ο Γ. Καφταντζής αποφαίνεται ότι το Δέρρωνες σημαίνει ψηλούς, ορεινούς ανθρώπους¹¹³.

Ένας θεός Δάρρων ή Θάρρων, που έδινε θάρρος, ταυτιζόταν με το θεό Δερρωναίο ή Παιήωνα Απόλλωνα. Από τα δύο ονόματα του θεού Απόλλωνα θεωρούν τους Δέρρωνες και τους Παίονες συνώνυμους λαούς.

Άλλοι πάλι τους ταυτίζουν με τους Δερσαίους του Ηροδότου (VII.110) που κατοικούσαν στην περιοχή των Κρινίδων Δράμας. Από το ακρωτήριο Δέρρις ή Δέρρα της Σιθωνίας Χαλκιδικής συνήγαγαν κάποιοι ότι οι Δέρρωνες κατοικούσαν εκεί.

Πολλές εικασίες από συνώνυμες λέξεις διατυπώθηκαν για το όνομα και τον τόπο διαμονής των Δερρώνων. Μερικοί απέρριψαν την ύπαρξη αυτής της φυλής και απέδωσαν το αναγραφόμενο στα νομίσματα όνομα ΔΕΡΡΩΝΙΚΟΝ σε κάποιο βασιλέα Δερρόνικο. Όλα είναι υποθέσεις, επειδή μέχρι στιγμής δεν έχουμε άλλες ιστορικές πηγές εκτός από τα νομίσματα.

3.11. Ζαιελέοι

Οι Ζαιελέοι άφησαν το όνομά τους σε διάφορα τοπωνύμια. Αναφέρεται μια αρχαία πόλη Ζέλεια, η οποία κατά τον Ι. Σβορώνο είναι η Παλαιά Ζηλιάχοβα, δίπλα από τη Νέα Ζίχνη¹¹⁴.

Επίσης τρία χιλιόμετρα νότια του χωριού Άγιο Πνεύμα Σερρών δύο λόφοι φέρουν το τοπωνύμιο Ζελί. Στους λόφους αυτούς μέχρι το 1913 υπήρχαν δύο χωριά με το ίδιο όνομα. Το τοπωνύμιο αυτό έχει σχέση με τη φυλή των Ζαιελαίων.

Βρέθηκαν τρία μοναδικά παιονικά νομίσματα των ΖΑΙΕΛΕΩΝ χωρίς να προσδιορίζουν τον τόπο προελεύσεώς τους. Το ένα φέρει την παράσταση του Κενταύρου που κλέβει μια νύμφη. Ένας γονατισμένος γενειοφόρος Κένταυρος

¹¹³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 237.

¹¹⁴ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 60.

με αυτιά αλόγου και δυο μακριές κοτσίδες αγκαλιάζει μια γυναίκα που του αντιστέκεται και προσπαθεί να την απαγάγει. Η γυναίκα με δυο κοκκιδωτές κοτσίδες φορά μακρύ κοντομάνικο χιτώνα και αντιδρά στην απαγωγή. Στην άλλη πλευρά εικονίζεται ένα έγκοιλο τετράγωνο, χωρισμένο σε τέσσερα ισομετρικά τετράγωνα. Φέρνει την επιγραφή ΖΑΙΕΛΕΩΝ. Η παράσταση μοιάζει με την παράσταση των νομισμάτων των Ορεσκίων και των Λιαίων. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι ήταν συγγενικές φυλές και όπως φαίνεται το όνομα της φυλής Ζαιελέοι και της πόλεως Ζέλεια έχουν σχέση ετυμολογικώς με τη λέξη ήλιος, αιέλιος, αέλιος.

Οι ορεινές παιονικές φυλές, ως γνωστόν, λάτρευαν τον ήλιο στο όρος Παγγαίο. Εκεί ήταν το μεγάλο παιονικό κέντρο λατρείας του Ήλιου. Προς τιμήν του θεού Ήλιου ονόμασαν τη φυλή τους Ζαιελέοι και την πόλη τους Ζέλεια¹¹⁵: «Παίονες σέβουσιν μεν Ήλιον, άγαλμα δε Ηλίου Παιονικόν δίσκος βραχύς υπέρ μακρού ξύλου»¹¹⁶.

3.12. Ορέσκιοι

Οι Ορέσκιοι μας είναι γνωστοί μόνο από τα άφθονα νομίσματα των Ορεσκείων από τα οποία όσα έχουν τον τύπο του βοδιού συνδέονται πολύ στενά με τα νομίσματα των Δερρωναίων, Λιαίων, Ιχναίων και Ηδωνών. Όσα πάλι έχουν τον τύπο του πολεμιστή που δαμάζει άλογο συνδέονται με τα νομίσματα των Ιχναίων και των Τιντηνών. Τα έχοντα τον τύπο του Κενταύρου που κλέβει νύμφη συνδέονται στενότερα με τα νομίσματα των Ζαιελέων, Περναίων και Διονυσίων που κατοικούσαν στην περιφέρεια του Παγγαίου. Στα νομίσματά τους γράφουν Ωρεσκίου, Ωρεσκίων, Ουρησκίων και Ορέσκιον. Το όνομά τους έχει σχέση με την αρχαία παιονική Ορεστιάδα που κατήχθη από τους Μακεδόνες¹¹⁷.

3.13. Βισάλτες

Οι Βισάλτες κατοικούσαν δυτικά του ποταμού Στρυμόνα, από τα Κερδύλια μέχρι την Ηράκλεια, και προς νότο μέχρι το όρος Βερτίσκοκ. Ζούσαν και πάνω από την Αμφίπολη έως την πόλη Ηράκλεια στην εύφορη κοιλάδα που τη διαρρέει ο Στρυμόνας. Το όνομά τους προέρχεται από τον Βισάλτη της μυθολογίας, γιο του Ήλιου και της Γης¹¹⁸.

Ο Στράβων (VII.36) γράφει: «Πέραν δε της Αμφιπόλεως και μέχρι της πόλεως Ηρακλείας είναι οι Βισάλτες, κατέχοντες όλην την πλουσίαν πεδιάδα, την

¹¹⁵ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 448, κατάλογος νομισμάτων αρ. 45.

¹¹⁶ Μάξιμος Τύριος, VII.8.

¹¹⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 237.

¹¹⁸ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 231-234. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 54-56.

διαβρεχόμενην υπό του Στρυμόνος». Συγκατοικούσαν στη Βισαλτία κυρίως με τους Παίονες, τους Ηδωνούς και τους παλαιούς Πελασγούς κατοίκους. Η Βισαλτία καταλάμβανε τη σημερινή επαρχία της Βισαλτίας και κάτι περισσότερο, χωρίς να είναι σταθερά πάντοτε τα όρια γιατί, όπως αναφέρεται στη μυθολογία, οι Βισάλτες στην προσπάθεια του εποικισμού επεκτάθηκαν από τους προϊστορικούς χρόνους νοτιότερα μέχρι τη Σιθωνία και την Παλλήνη της Χαλκιδικής, αλλά τους έδιωξαν αργότερα από εκεί βιαίως. Παρέμειναν αρκετοί μέχρι τον καιρό του Θουκυδίδη (IV.109). Κατοικούσαν ως πρόσφυγες και ανατολικά του Στρυμόνα στα βορειοανατολικά της λίμνης Αχινού στην Αμφίπολη και στην Ηιόνα μέχρι την περιοχή του Δάτου κοντά στον ποταμό Νέστο.

Ο Στράβων στο ίδιο γράφει: «Την πέραν του Στρυμόνα παράλιον χώραν την περιοχὴν του Δάτου την κατοικούν Οδόμαντες, Ηδωνοί και Βισάλτες, που είτε είναι αυτόχθονες, είτε έχουν έρθει από τη Μακεδονία. Σε αυτούς βασιλεύει ο Ρήσος, θρακικός ήρωας ο οποίος πολέμησε στο πλευρό των Τρώων στον Τρωικό πόλεμο αλλά δολοφωνήθηκε κατ' εντολή της θεάς Αθηνάς από τον Οδησέα και τον Διομήδη».

Ο Χάρων ο Λαμψακηνός γράφει στον *Αθηναίο* (XII.52) για την προϊστορική εκστρατεία των Βισαλτών, με βασιλιά τον Ονάρη, κατά της Καρδιάς της Θράκης. Ο Ονάρης ή Νάρης πουλήθηκε μικρός ως δούλος στην πόλη Καρδιά της θρακικής χερσονήσου. Έμαθε την τέχνη του κουρέα. Δύο κάτοικοι της Καρδιάς, χωρίς να ξέρουν την καταγωγή του, συζητούσαν στο κουρείο του για μια παλαιά προφητεία, που έλεγε ότι οι Βισάλτες θα εξεστράτευαν κάποτε εναντίον τους. Κράτησε στη μνήμη του την προφητεία και θέλησε να την πραγματοποιήσει το συντομότερο.

Γνώριζε τις συνήθειες των κατοίκων της πόλεως Καρδιάς και τις εκμεταλλεύθηκε. Συνήθιζαν με τον ήχο του αυλού να βάζουν τα άλογά τους να χορεύουν στα συμπόσια. Μόλις άκουγαν ήχους αυλού πατούσαν στα πισινά πόδια και στέκονταν όρθια. Χόρευαν όπως χορεύουν και σήμερα τα άλογα στο τσίρκο. Ο Ονάρης δραπέτευσε από την Καρδιά και ήλθε στη Βισαλτία. Είπε στους Βισάλτες το μυστικό της προφητείας και τους έμαθε να παίζουν αυλό. Όταν έμαθαν να παίζουν καλά αυλό διοργάνωσε ως αρχηγός τους εκστρατεία εναντίον των Καρδιανών. Το ιππικό των Καρδιανών παρατάχθηκε αμέσως για μάχη έξω από τα τείχη. Ο Ονάρης διέταξε τους Βισάλτες αντί να επιτεθούν να παίζουν όλοι μαζί αυλό. Τα άλογα των Καρδιανών συνηθισμένα να χορεύουν με τον ήχο του αυλού σηκώθηκαν όρθια και έριξαν κάτω τους ιππείς Καρδιανούς. Οι Βισάλτες επιτέθηκαν τη στιγμή εκείνη με το δικό τους ιππικό και τους νίκησαν εύκολα. Ο Ονάρης ανακηρύχθηκε βασιλιάς τους. Αποτελούσαν αυτόνομο βασίλειο με απόλυτο κυρίαρχο το βασιλέα. Στους Περσικούς πολέμους η Βισαλτία και η Κρηστωνία διοικούνταν από κοινό βασίλειο.

Γράφει ο Ηρόδοτος (VIII.116): «Ο βασιλιάς των Βισαλτών και της Κρηστωνικής χώρας, που ήταν θρακικής καταγωγής [το 481 π.Χ.] έκανε κάτι το υπερ-

φυσικό. Δήλωσε ότι ποτέ δεν θα γίνει θεληματικά δούλος του Ξέρξη. Ανέβηκε πάνω στο βουνό Ροδόπη και διέταξε στους έξι γιους του να μην ακολουθήσουν τον Ξέρξη στην εκστρατεία του. Αυτοί για να δουν τον πόλεμο αφήφησαν τα λόγια του πατέρα τους και ακολούθησαν τους Πέρσες. Όταν γύρισαν σώοι, ο πατέρας τους τους έβγαλε τα μάτια για την παρακοή τους. Τέτοια πληρωμή πήραν». Αυστηρή η τιμωρία, αλλά παραδειγματική για εθνικά θέματα. Ήταν φιλελεύθερος ανδρείος λαός.

Από αρχαιοτάτων χρόνων η γονιμότητα της περιοχής προσείλκυε πολλούς αποίκους μετανάστες. Ήταν πλούσια σε μεταλλεύματα, ξυλεία και κτηνοτροφία, ενώ είχε επίσης μεγάλη παραγωγή από αμπέλια, ελιές, σύκα, δημητριακά και λινάρι. Από τον 7^ο αιώνα π.Χ. ιδρύθηκαν ελληνικές αποικίες στα παράλια αυτής. Πολύ νωρίς μοιράστηκαν οι Βισάλτες τον πολιτισμό τους με τους γύρω λαούς.

Ασημένια εξάδραχμα Βισαλτών

Ο Στέφανος Βυζάντιος στη λέξη Βισαλτία αναφέρει: «Βισαλτία, πόλης και χώρα Μακεδονίας από Βισάλτου του υιού Ηλίου και Γη, έστι και Βισάλτης ποταμός». Υπήρχε και ποταμός Βισάλτης. Ποιος έδωσε το όνομα, η φυλή στην πόλη και στον ποταμό ή ο ποταμός στη φυλή και στην πόλη, δεν γνωρίζουμε. Δεν σώζεται στη Βισαλτία ποταμός με το όνομα Βισάλτης. Οι δύο χείμαρροι, που μπορούν να θεωρηθούν ως ποταμοί, στην περιοχή της Βισαλτίας είναι το Μεγάλο ρέμα που περνάει από τα Θερμά Λουτρά της Νιγρίτας και ο χείμαρρος της Δάφνης που λέγεται Καστρινός ή Έξοβας. Από τον εντοπισμό της πόλης Βισαλτίας ίσως μπορούσαμε να εξακριβώσουμε ποιος ήταν ο ποταμός Βισάλτης.

Ήταν πολύ εύφορη περιοχή. Πολλοί πρόσεξαν τον πλούτο της και ίδρυσαν από τον 7^ο αιώνα π.Χ. αποικίες. Οι Αθηναίοι ίδρυσαν τη Βρέα, την Άργιλο και την Αμφίπολη με την Ηιόνα στα παράλια και στις εκβολές του Στρυμόνα. Ήταν

ξακουστή η ναυπηγήσιμη ξυλεία και τα πολλά δημητριακά. Από τα πολλά αμπέλια παρήγαγαν το καλύτερο κρασί. Το έπιναν ανέρωτο στη γιορτή του Διονύσου, άνδρες και γυναίκες και μεθούσαν. «Οι Βισάλτες κατείχαν όλη την πλούσιαν, την διαβρεχόμενην υπό του Στρυμόνος περιοχή»¹¹⁹.

Παρήγαγε πολλά σύκα στο νότιο τμήμα αυτής, στα μέρη της λίμνης Βόλβης στην πόλη Συκίνη και πολλές ελιές (Θεόπομπος Αθην., III.77). Εκτός από τον υπέργειο πλούτο είχε και υπόγειο. Ο Ηρόδοτος και ο Τίτος Λίβιος αναφέρουν τα μεταλλεύματα αργύρου του όρους Δύσωρου με τα οποία έκοψαν αργυρά νομίσματα με την επιγραφή «ΒΙΣΑΛΤΕΩΝ» ή «ΒΙΣΑΛΤΙΚΟΝ». Εικονίζουν γυμνό άνδρα με πέτασο ο οποίος κρατάει άλογο και δύο λόγχες.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα της Βισαλτίας μας βεβαιώνουν ότι ήταν πυκνοκατοικημένη περιοχή. Υπήρχαν πολλές αρχαίες πόλεις που χάθηκαν και δεν ξέρουμε πού ακριβώς ήταν. Ιδρύθηκαν αποικίες στα παράλια και στο εσωτερικό της Βισαλτίας. Σε αυτές εγκαταστάθηκαν κληρούχοι Αθηναίοι. Είχαν στενή επικοινωνία οι Βισάλτες με τους Αθηναίους από τον 8^ο αιώνα π.Χ.

Κατά τον δεύτερο αποικισμό οι Αθηναίοι πρόσεξαν τα εύφορα παράλια της Βισαλτίας, ίδρυσαν πόλεις και εγκατέστησαν κληρούχους. Αυτό επέφερε ανταλλαγή πολιτισμών και δοξασιών, αλληλοεπίδραση των ηθών και εθίμων και επικράτηση του ελληνικού πολιτισμού στη Βισαλτία. Από τους αρχαίους συγγραφείς γνωρίζουμε μόνο δέκα αρχαίες πόλεις: Άργιλος, Βρέα, Όσσα, Καλλίτερες, Βισαλτία, Ορέσκεια, Τίντος, Ευπορία, Βέργη και Άρωλος.

Η Βισαλτία έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην αρχαία ιστορία. Η ολοκληρωτική καταστροφή των δέκα πόλεων εκ θεμελίων, σε σημείο να μην γνωρίζουμε ούτε και τη θέση τους, αποδεικνύει ότι υπέστη πολλές επιδρομές και κατάστροφές¹²⁰.

Οι Βισάλτες ήταν ξακουστός λαός για την ελευθερία και την ανδρεία του. Γι' αυτό και ο Μέγας Αλέξανδρος διάλεξε την περιοχή αυτή για να συγκεντρώσει το στρατό του στη λίμνη Κερκινίτιδα κοντά στην Αμφίπολη.

Τη Βισαλτία και την Κρηστωνία τις κατέλαβε κατόπιν μάχης ο Αλέξανδρος Α' των Μακεδόνων, ο φιλέλλην. Σε ανάμνηση της καταλήψεώς της λέγεται ότι έκτισε την πόλη Ευπορία. Οι Βισάλτες ενώθηκαν με τους Μακεδόνες και απέκτησαν μακεδονική συνείδηση. Ακολούθησαν οικειοθελώς όλες τις εκπολιτιστικές εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και απέδειξαν τα μεγάλα προσόντα τους. Στη μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ. τάχθηκαν με το βασιλέα Περσέα και πολέμησαν με απεριγραπτη ανδρεία στο πλευρό του εναντίον των Ρωμαίων. Ο Τίτος Λίβιος (XLV.30) τους χαρακτηρίζει ως «*viros fortisimos*», άνδρες ανδρειώτατους. Στη ρωμαϊκή εποχή, κατά το χωρισμό της Μακεδονίας σε τέσσερις επαρχίες, η Βισαλτία υπήχθη στην πρώτη, αυτή των Μακεδόνων, με πρωτεύουσα την Αμφίπολη.

¹¹⁹ Στράβων, VII.36. Θουκυδίδης, IV.108. Βυζαντίου Στ., *Λεξικόν*, λήμμα Βιβλίνη.

¹²⁰ Πλουτάρχου, *Βίοι παράλληλοι*, Περικλής, παρ. 5.

3.14. Κρηστωναίοι

Οι Κρηστωναίοι ήταν απόγονοι των Πελασγών που κατοικούσαν στη Θεσσαλία. Μετακόμισαν και εγκαταστάθηκαν ΝΔ του όρους Δύσωρο στον Λαχανά με προέκταση δυτικά μέχρι τις πηγές του Εχέδωρου (Γαλλικού) ποταμού και ανατολικά μέχρι τη Χαλκιδική. Κυρίως κατοικούσαν νότια του Στρυμόνα στην περιοχή του Δυσώρου. Κατά τον Θουκυδίδη (IV.109) ήταν Πελασγοί μετανάστες από τη Θεσσαλία Λήμνο, με το όνομα Τυρρηνοί. Πρωτεύουσά τους ήταν η Κρηστώνα. Αυτήν άλλοι την τοποθετούν στην Ξηλούπολη, άλλοι στα υψώματα του Λαχανά και μερικοί στο Κιλκίς. Καταλήφθηκε από τους Παιόνες. Το όνομα Κρηστονία, Κρηστονική και Γρηστωνία αποδίδεται σε κάποιο γενάρχη τους Γράστο, κατά τους προϊστορικούς χρόνους.

Στους Περσικούς πολέμους αποτελούσαν ένα κράτος με τους Βισάλτες με κοινό βασιλέα, χωρίς να προέρχονται από την ίδια φυλή. Στην εκστρατεία των Περσών το πεζικό του Ξέρξη προχωρούσε διά της Παιονικής και της Κρηστωνικής χώρας προς τον Γαλλικό ποταμό. Κρηστωναίοι κατοικούσαν και στον Άθω της Χαλκιδικής¹²¹.

Την Κρηστωνία, όπως και τη Βισαλτία, τις κατέλαβε κατόπιν μάχης ο Αλέξανδρος Α΄ των Μακεδόνων, ο φιλέλληνας. Οι κάτοικοί τους αφομοιώθηκαν στο μακεδονικό κράτος. Λάτρευαν το θεό Μάμερτον που ταυτίζονταν με το θεό Άρη των Θρακών.

Ασημένιο νόμισμα Κρηστωναίων

Στη ρωμαϊκή εποχή η Κρηστωνία συγγεόνταν με τη Μυγδονία. Από την πόλη Κορτώνη, που βρισκόταν βόρεια των Τυρρηνών της Ιταλίας, αναζήτησαν μερικοί εκεί και την πόλη Κρηστώνα. Είναι λάθος και σύγχυση από τους Τυρρηνοί (Πελασγούς), που ζούσαν συγχρόνως ως μετανάστες και στις δύο χώρες. Όλοι οι ιστορικοί

εντοπίζουν την Κρηστώνα από τη χερσόνησο του Άθω και άνω στο όρος Δύσωρο μέχρι τον Γαλλικό ποταμό. Έκοψαν δικό τους ασημένιο νόμισμα με πολεμιστή και πήγασο.

Οι Κρηστωναίοι, για να σωθούν κατά την προέλαση διαφόρων φυλών, κατέφυγαν στα βουνά. Για να συντηρηθούν επιδίδονταν σε ληστρικές επιδρομές. Μιλούσαν ιδιόρρυθμη στην προφορά γλώσσα και ντύνονταν με μία ιδιαίτερη δική τους εθνική ενδυμασία.

¹²¹ Ηρόδοτος, VIII.116 και VII.124.

3.15. Ηδωνοί

Το όνομά τους, Ηδωνοί, Ηδώνες, Ώδωνες και Ηδωνείς, προέρχεται από το γενάρχη τους Ηδωνό, ο οποίος κατά τη μυθολογία ήταν γιος του Παίονα και αδελφός του Μύγδονος. Από τον Μύγδονα πήρε το όνομα η Μυγδονία. Οι Ηδωνοί με τους Μύγδονες ήταν συγγενείς, διότι κατά τη μυθολογία ο πρόγονος των Ηδωνών, Ηδωνός, και των Μυγδόνων, Μύγδονας, ήταν αδέρφια. «Ηδωνοί, έθνος Θράκης από του Ηδωνού του Μύγδονος αδελφού», μας επιβεβαιώνει ο Στέφανος Βυζάντιος. Γράφει ακόμη ότι «γενάρχης των Ηδωνών θεωρούνταν ο Ηδωνός, αδελφός του Οδόμαντα και Βίστωνα, γιος του Άρη και της νύμφης Καλλιρόης, θυγατέρας του Νέστου».

Οι Ηδωνοί κατοικούσαν στην επαρχία της Φυλλίδος. Ήταν από τις διακεκριμένες αρχαίες θρακικές φυλές που κατοικούσαν μαζί με τους Σάτρες, Βύσσους και Πιέρες και άλλες μικρότερες θρακικές φυλές στην περιοχή της Φυλλίδος και του Παγγαίου.

Οι Ηδωνοί κατοικούσαν από τον Στρυμόνα μέχρι τον Νέστο και από τις πηγές του Αγγίτη ποταμού μέχρι τα παράλια του Στρυμονικού κόλπου¹²². Κατοικούσαν στο Παγγαίο και στις περιοχές Φιλίππων και Καβάλας.

Ο Στράβων γράφει τα εξής για τις περιοχές όπου κατοίκησαν οι Παίονες, οι Ηδωνοί και οι Βισάλτες: «Παίονες δε περί τον Αξιόν ποταμόν και την καλουμένην διά τούτο Αμφοξίτην. Ηδωνοί δε Βισάλται την λοιπήν μέχρι Στρυμόνος». Οι βασιλείς της Μακεδονίας Τημενίδες, Αλέξανδρος Α΄ κ.ά. κατέκτησαν πάντως μια λωρίδα της Παιονίας κοντά στον Αξιό, μέχρι τον Στρυμόνα ποταμό διώχνοντας τους Ηδωνούς. Το επιβεβαιώνει και ο Θουκυδίδης (II.99): «Και πέραν Αξιού μέχρι Στρυμόνος την Μυγδονίαν καλουμένην Ηδώνος εξέλσαντες νέμοντες».

Ένα άλλο τμήμα κατοίκησε στη Σιθωνία της Χαλκιδικής και ονομάστηκαν Σίθωνες, καθώς και στη Θάσο, η οποία παλαιότερα σύμφωνα με τον Ησύχιο ονομαζόταν Ηδωνία: «Ηδωνές η Θάσος το πάλαι», επειδή παλαιότερα κατοικούσαν Ηδωνοί, αλλά διώχθηκαν τον 7^ο αιώνα π.Χ. από τους Παρίους αποίκους.

Οι Ηδωνοί μέχρι την εποχή της υποταγής τους στους Μακεδόνες ήταν διαιρεμένοι σε μικρά αυτόνομα κρατίδια, όπως όλοι οι Θράκες, με δικούς τους βασιλείς, από τους οποίους αναφέρουμε:

α) Ο Λυκούργος, γιος του Δρύαντος, που φιλονίκησε με τους θεούς, ήταν βασιλιάς των Ηδωνών της περιοχής του Παγγαίου και κατεφέρθη εναντίον της λατρείας του Διονύσου, αλλά τιμωρήθηκε αυστηρά. Τον έπιασε τρέλα και έκοψε τα πόδια και τα χέρια του παιδιού του, νομίζοντας ότι κλάδευε κλήμα

¹²² Σαμσάρη, ό.π., σ. 63-65.

αμπελιού. Ο Δίας τον τύφλωσε και οι Μαινάδες τον καταδίωξαν. Κατασπαράχθηκε από τα σαρκοβόρα άλογα του Παγγαίου όρους¹²³.

β) Ο Γέτας ήταν βασιλιάς των Ηδωνών προ του 500 π.Χ. Βρέθηκαν αργυρά εξάδραχμα και δεκάδραχμα νομίσματα του 520 ως 480 π.Χ., με την επιγραφή «ΓΕΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΗΔΟΝΕΩΝ». Εικονίζεται στο νόμισμα ένας όρθιος γυμνός γενειοφόρος με πέτασο άνδρας ανάμεσα σε δύο βόδια που βαδίζουν¹²⁴.

Ασημένιο εξάδραχμο Ηδωνών

γ) Ο Πιττακός ήταν βασιλιάς των Ηδωνών της περιοχής Φυλλίδος με πρωτεύουσα τη Μύρκινο. Ήταν φίλος των Αθηναίων όταν οχύρωσαν την Ηιόνα με αρχηγό τον Θουκυδίδη. Οι αντίπαλοί του ήταν φίλοι των Σπαρτιατών. Οι Σπαρτιάτες οχύρωσαν την Αμφίπολη με αρχηγό τον Βρασίδα και οργάνωσαν με το γιο του Πιττακού

Γοάξιο και τη γυναίκα του Βραυρώ συνωμοσία. Τον δολοφόνησαν το 424 π.Χ. Η Μύρκινο προσχώρησε στους Σπαρτιάτες¹²⁵.

3.16. Μύγδονες

Η Μυγδονία ήταν μια λωρίδα γης από τον Αξιό ποταμό μέχρι τον Στρυμόνα. Οι Μύγδονες κατοικούσαν στη Μυγδονία και στη Βισαλτία. Ταυτίζονταν με τους Βρίγες ή Φρύγες της Δυτικής Μακεδονίας που διώχθηκαν από τους βασιλείς Τιμενίδες των Μακεδόνων και μετανάστευσαν στη Φρυγία της Ασίας. Κατά τον Ηρόδοτο (VII.123), οι Μύγδονες κατοικούσαν ανάμεσα στον Γαλλικό και τον Αξιό ποταμό, γύρω από τη λίμνη Βόλβη.

Ως προς τα όρια της Μυγδονίας και της Ηδωνίδας διαφωνούν μεταξύ τους οι αρχαίοι συγγραφείς, επειδή οι Ηδωνοί κυρίευσαν μέρη της Μυγδονίας και δεν παρέμειναν ποτέ τα σύνορα σταθερά μεταξύ τους.

Ο Στράβων (VII.36) θεωρούσε Μύγδονες και αυτούς που κατοικούσαν γύρω από τη λίμνη Βόλβη. Μύγδονες όμως κατοικούσαν και στη Ροδόπη. Υπάρχει ένα παρακλάδι βουνού στην οροσειρά του Αίμου με το όνομα Μυγδονία. Συγκρούονται οι απόψεις αν το βουνό πήρε το όνομα από τους Μύγδονες ή οι Μύγδονες από το βουνό. Κατά την παράδοση λέγεται ότι ήταν εκεί η αρχική κοιτίδα των Μυγδόνων. Αργότερα διασκορπίστηκαν και έδωσαν το όνομά τους σε πολλές περιοχές. Μυγδονία ονομαζόταν πρότερον και η Πέρινθος, επειδή κατοίκησαν Μύγδονες.

¹²³ Ομήρου, *Ιλιάδα*, Ζ.130.

¹²⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 448.

¹²⁵ Θουκυδίδη, IV.107, 3.

3.17. Σάτρες

Οι Σάτρες και οι Βύσσοι κατοικούσαν στην κορυφή της περιοχής του Παγγαίου. Ήταν θρακική φυλή. Ήταν σκορπισμένοι στις χιονοσκεπασμένες κορυφές των βουνών του Παγγαίου, του Μενοικίου, της Ροδόπης και έφταναν μέχρι και πέραν του Αίμου. Σώζεται από το όνομά τους το χωριό Σάτρες.

Η προέλευση του ονόματός τους έχει πολλές εκδοχές: α) από τους Σάτυρους (Σάτρες), επειδή λάτρευαν φανατικά τον θεό Διόνυσο που είχε πιστούς ακολούθους τους Σάτυρους· β) από τη αλβανική λέξη *satr*=μάχαιρα, επειδή όλοι τους ήταν μαχαιροφόροι· γ) από την περσική λέξη *satra*=χρυσός, επειδή κυρίως ασχολούνταν με τη εξόρυξη χρυσού από τα όρη στα οποία κατοικούσαν¹²⁶.

Ο Ηρόδοτος (VII.111) γράφει για τους Σάτρες ότι δεν έγιναν υπήκοοι κανενός ποτέ. Από όλους τους Θράκες μόνον αυτοί εξακολούθησαν να μένουν ελεύθεροι, γιατί κατοικούσαν σε ψηλά, σκεπασμένα με δάση και χιόνια βουνά και ήταν άριστοι στις πολεμικές τέχνες. Αυτοί είχαν υπό την επίβλεψή τους και το μαντείο του Διονύσου, που βρισκόταν πάνω στα ψηλά βουνά: «Εισί τα πολεμικά άκροι. Σάτραι ουδενός των ανθρώπων υπήκοοι εγένοντο, αεί εόντες ελεύθεροι μούνοι Θρακών». Ήταν φιλελεύθερος λαός. Ποτέ δεν προσκύνησαν τους Πέρσες και δεν υποτάχθηκαν σ' αυτούς. Δεν παραχώρησαν ποτέ γη και ύδωρ στους Πέρσες και ούτε προετοίμασαν τρόφιμα για το στρατό του Ξέρξη. Αναφέρει ακόμη ότι οι Σάτρες στο όρος Παγγαίο υπηρετούσαν στο μαντείο του Διονύσου: «Το δε μαντήιον τούτο έστι επί των ορέων των υψηλοτάτων, Βύσσοι δε των Σάτρεων εισί οι προφητεύοντες του ιερού, προμάντις δε η χρέωσα καθ' άπερ εν Δελφοίσι και ουδέν ποικιλότερον».

Κατά τη διάβαση του περσικού στρατού από τη Μακεδονία, ο Ξέρξης προσπέρασε από τα δεξιά του ψηλού μεγάλου βουνού Παγγαίου, όπου «οικέουσι τε γαρ όρεα υψηλά, εν τω χρύσεά τε και αργύρεα ένι μέταλλα, τα νέμονται Πιέρες τε και Οδόμαντοι και μάλιστα Σάτραι»¹²⁷. Στην εκμετάλλευση των μεταλλείων του χρυσού και αργύρου του Παγγαίου πρωτοστατούσαν οι Σάτρες.

Ο Θουκυδίδης (II.96) τους αποκαλεί ορεινούς μαχαιροφόρους, αυτονόμους Θράκες. Από την απομόνωση και τη διαβίωσή τους στα δασωμένα χιονισμένα βουνά οι Σάτρες έγιναν άγριος και ληστρικός λαός. Διακρίνονταν όμως στην πολεμικότητά τους. Κατατάσσονταν πολλές φορές ως μισθοφόροι ή εθελοντές στο στρατό των άλλων θρακικών φυλών και είχαν τα καλύτερα αποτελέσματα σε αποφασιστικές μάχες. Ήταν πολύ εξοικειωμένοι από τη φύση και τη ζωή τους με τον πόλεμο και τις επιδρομές εναντίον κάθε εχθρού. Ήταν πολεμικό-

¹²⁶ Ηρόδοτος, VII.111-112.

¹²⁷ Ηρόδοτος, VII.112.

τατος αδούλωτος ορεσίβιος λαός. Είχαν αγαθές σχέσεις με τους Αγριάνες και τους Μακεδόνες¹²⁸.

3.18. Βύσσοι

Ανάμεσα στους Σάτρες ζούσαν και οι Βύσσοι που επιμελούνταν αποκλειστικά τη λατρεία του Διονύσου. Όπως στο μαντείο των Δελφών, έτσι και στο μαντείο του Διονύσου μια προμάντισσα έδινε διφορούμενους χρησμούς. Οι Βύσσοι με τον καιρό αποτέλεσαν χωριστή θρακική φυλή και διασκορπίστηκαν από τον Στρυμόνα ως τον Νέστο με το όνομα Διοβέσσοι¹²⁹.

Φημίζονταν για την παρομοιώδη αγριότητά τους. Αντιστάθηκαν τόσο κατά του βασιλιά της Μακεδονίας Δημήτριου, όταν επιτέθηκε εναντίον τους το 239 π.Χ., όσο και κατά του Φιλίππου Ε΄ το 183 π.Χ. Πολέμησαν σκληρά και εναντίον των Ρωμαίων το 72 π.Χ. και μετά από 61 χρόνια αγώνα υποτάχθηκαν, το 11 π.Χ., από τον Λ. Πίσωνα.

Ο Στράβων (VII.5, 12) γράφει: «Οι Βύσσοι που κατοικούν το μεγαλύτερο μέρος του Αίμου χαρακτηρίζονται ληστές από τις πολλές ληστείες τους. Ζούσανε φτωχική ζωή σε καλύβες, γειτόνευαν με τη Ροδόπη και τους Παίονες, και τους Ιλλυριούς και με τους Δαρδανίους». Χαρακτηρίζονται ως κατ' εσοχήν αγριότερος ληστρικός λαός απ' όλους τους γύρω λαούς. Αφομοιώθηκαν αργότερα με τους άλλους λαούς και συγχωνεύθηκαν με τους Δαρδάνιους. Έγιναν χριστιανοί το 400 μ.Χ.

3.19. Παναίοι

Εκτός από τους Ηδωνούς στην περιοχή της Αμφιπόλεως κατοικούσαν και οι Παναίοι. Ήταν θρακική φυλή, στενή συγγενής με τους Δρώους και τους Δερσαίους, αλλά άγνωστοι στην εποχή του Ηρόδοτου.

Οι Παναίοι φαίνεται ότι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Αμφιπόλεως μετά από τους Περσικούς πολέμους, διότι ο Ηρόδοτος δεν τους αναφέρει στην απαρίθμηση των θρακικών φυλών. Για πρώτη φορά τους αναφέρει ο Θουκυδίδης (II.98, 101), όταν απαριθμεί τους λαούς που φοβήθηκαν από την εκστρατεία του βασιλέα των Οδρυσών Σιτάλκη και έλαβαν τα μέτρα τους. Γράφει: «Επίσης φοβήθηκαν και οι Θράκες που ήταν πέρα από το Στρυμόνα προς τα βόρεια δηλαδή οι Παναίοι, οι Οδομάντοι, οι Δρώοι και οι Δαρσαίοι». Όλες αυτές οι φυλές ήταν ανεξάρτητες συγγενικές θρακικές φυλές, χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τις περιοχές που κατοικούσαν. Αν λοιπόν λάβουμε υπόψη τη σειρά με την οποία τους αναφέρει ο Θουκυδίδης, οι Παναίοι πρέπει να κατοικούσαν κοντά στην Αμφίπολη και στις εκβολές του Αγγίτη.

¹²⁸ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 225-227. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 66-67.

¹²⁹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 225-226. Σαμσάρη, *ό.π.*

Ο Στέφανος Βυζάντιος στο *Λεξικόν* καθορίζει ως εξής την περιοχή τους: «Παναίοι, ἔθνος Ἡδωνικόν ου πόρρω Ἀμφιπόλεως». Κατοικούσαν γύρω από την Αμφίπολη στο κάτω μέρος του Αγγίτη ποταμού που λεγόταν και Πάνακας. Λάτρευαν τον θεό Πάνα, τον προσάτη των βοσκών και των γεωργών. Βρέθηκε ένα αναθηματικό ανάγλυφο του θεού Πάνα με την επιγραφή: «Θωδός Κουξίλορες ευξάμενοι ανέθητο τω Πάνα». Μεταφέρθηκε από τον Γάζωρο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών (στο Μπεζεστένι). Εικονίζεται σε ανάγλυφη μαρμαρίνη πλάκα ο θεός Πάνας με μορφή διαβόλου με κέρατα στο κεφάλι, ουρά στα πισινά τραγίσια πόδια του. Μεταφέρθηκε τελευταία στο μουσείο της Αμφιπόλεως διότι προέρχεται από την περιοχή της επαρχίας της Φυλλίδος¹³⁰.

Λατρευόταν στην Αττική, επειδή οι Αθηναίοι πίστευαν ότι ο θεός Πάνας εμφανίστηκε στη μάχη του Μαραθώνα και με τη μορφή του προκάλεσε τον πανικό στους Πέρσες. Οι άποικοι Αθηναίοι της Αμφιπόλεως μετέφεραν την λατρεία του Πάνα και τη μετέδωσαν στους γηγενείς κατοίκους της περιοχής Φυλλίδος. Επομένως, δύο εκδοχές υπάρχουν για το όνομά τους: πρώτον, επειδή λάτρευαν το θεό Πάνα και δεύτερον, επειδή κατοικούσαν πλησίον του ποταμού Πάνακα, του Αγγίτη. Ο θεός Πάνας ως ακόλουθος της συνοδείας του θεού Διονύσου ήταν γνωστός στην περιοχή από τους προϊστορικούς χρόνους. Στην αρχή τον λάτρευαν στην Αρκαδία ως ηλιακή θεότητα αλλά, όπως φαίνεται, είχε ξεχωριστή σημασία στην ορφική λατρεία.

Στα χρόνια του Ηροδότου οι Παναίοι κατοικούσαν στη Μυγδονία, μεταξύ Γαλλικού και Αξιού ποταμού, αλλά εκδιώχθηκαν από τους Μακεδόνες την εποχή του βασιλέα Αλεξάνδρου Α΄ και μετανάστευσαν στην επαρχία της Φυλλίδος. Την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου, έχοντας απωθημένα κατά των Μακεδόνων, συμάχησαν με τους Αθηναίους εναντίον του Περδίκκα Β΄ της Μακεδονίας. Αργότερα προσαρτήθηκαν στη Μακεδονία και συγχωνεύθηκαν με τους Μακεδόνες σε βαθμό που έπαψε έκτοτε να αναφέρεται και το όνομά τους ακόμη.

3.20. Δρώοι

Οι Δρώοι και οι Δαρσαίοι ήταν θρακικές φυλές. Ο Ηρόδοτος (VII.110-112,) στην περιγραφή της πορείας της εκστρατείας του Ξέρξη γράφει: «Τα Θρακικά ἔθνη από τα οποία πέρασε ο Ξέρξης είναι τα εξής: Παίτιοι, Κίκονες, Βίστονες, Σαπαίοι, Δαρσαίοι, Ἡδωνοί και Σάτρες». Όλες αυτές ήταν ανεξάρτητες συγγενικές θρακικές φυλές, χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τις περιοχές που κατοικούσαν. Από χωρίο του Θουκυδίδη (II.101) φαίνεται ότι κατοικούσαν στα βορειοανατολικά του Παγγαίου. Συσχετίζοντας το όνομα της πόλεως Τρώλιον και της φυλής Δρώοι (Τρώλιον-Δρώλιον) τοποθετεί τους

¹³⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 327-328, αρ. 550.

Δρώους στους ΒΑ πρόποδες του Παγγαίου όρους στο μέσον του Αγγίτη ποταμού¹³¹.

3.21. Δαρσαίοι

Οι Δαρσαίοι σύμφωνα με τη σειρά που τους αναφέρει ο Ηρόδοτος κατοικούσαν ανάμεσα στους Σαπαίους και τους Ηδωνούς, μεταξύ των ποταμών Νέστου και Στρυμόνα. Σε συσχέτιση με τους Δέρρωνες μερικοί τους τοποθετούν στην περιφέρεια των Φιλίππων.

Η λατρεία τους ήταν τα Διονυσιακά μυστήρια. Όλες αυτές οι φυλές ήταν αυτόνομα κρατίδια με ανεξάρτητους στην αρχή δικούς τους βασιλείς, αλλά πολύ γρήγορα υποτάχτηκαν στους Μακεδόνες και συγχωνεύθηκαν μαζί με όλες τις άλλες φυλές, παίρνοντας το όνομα Έλληνες της Μακεδονίας.

3.22. Πιέρες

Ήταν απόγονοι Θρακικής φυλής. Στην αρχή εγκαταστάθηκαν στα βόρεια του Ολύμπου, αλλά τελικά μετανάστευσαν κοντά στους ομοφύλους Θρακιώτες στα ανατολικά του Παγγαίου, κατά μήκος της σημερινής παραλίας Οφρυνίου (Τούζλα) και Κάριανης, στα παράλια του Στρυμονικού κόλπου. Είναι γνωστοί από την *Ιλιάδα*, όπου αναφέρεται (Ξ.226) ότι «η Ήρα από τον Όλυμπο εχύθη της Πιερίας». Ο Στρυμονικός κόλπος ονομαζόταν Πιερίκος, επειδή κατοικούσαν εκεί οι αρχαίοι Πιέρες¹³².

Ο Ηρόδοτος (VII.112) τους αναφέρει κατά την περιγραφή της πορείας του Ξέρξη: «Αφού προσπέρασε ο Ξέρξης τις χώρες [που αναφέραμε παραπάνω] διάβηκε κατόπιν κοντά από τα τείχη των Πιέρων, απ' τα οποία ένα καλείται Φάγρης και το άλλο Πέργαμος. Κοντά σ' αυτά τα τείχη προσπέρασε αφήνοντας προς τα δεξιά το Παγγαίο βουνό μεγάλο και ψηλό, που έχει μεταλλεία χρυσού και αργύρου και τα εκμεταλλεύονται οι Πιέρες, οι Οδόμαντοι και ιδιαιτέρως οι Σάτριοι». Οι Πιέρες ασχολούνταν και με την εκμετάλλευση των μεταλλείων του Παγγαίου¹³³. Κυκλοφόρησαν χρυσά και ασημένια νομίσματα με ηλιακά σύμβολα με ρόδα με κάπρο και προτομή θεού.

Μας το επιβεβαιώνει αυτό και ο Θουκυδίδης (II.99, 101), ότι δηλαδή οι Πιέρες κατοικούσαν πρώτα στην προς βορράν του Ολύμπου περιοχή (στο σημερινό νομό Πιερίας), αλλά «την παραθαλάσσια Μακεδονία [εννοείται του νομού Πιερίας] την κατέκτησαν πρώτοι ο πατέρας του Περδίκκα, Αλέξανδρος και οι πρόγονοί του Τημενίδες, που η αρχαία τους καταγωγή ήταν από το Άργος. Εκείνοι βασίλευσαν στη Μακεδονία, αφού με πόλεμο έδιωξαν τους

¹³¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 227. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 68.

¹³² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 230. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 65.

¹³³ Καφταντζή, *ό.π.*

Πιέρες από την Πιερία και κατοίκησαν ύστερα στην πόλη Φάγρηνα και άλλους τόπους στους πρόποδες του Παγγαίου πέρα από το Στρυμόνα (ακόμα και σήμερα η χώρα που είναι μεταξύ του Παγγαίου και της θάλασσας ονομάζεται Πιερίκος κόλπος».

Απ' αυτό το χωρίο μαθαίνουμε ότι οι Πιέρες προ του 7^{ου} αιώνα π.Χ. κατοικούσαν από τον Αλιάκμονα ως τον Όλυμπο. Από τους Πιέρες πήρε το όνομά του ο νομός Πιερίας. Την εποχή της βασιλείας του Αλεξάνδρου Α΄ διωχθέντες από τους Μακεδόνες μετανάστευσαν και εγκαταστάθηκαν στον Φάγρη και στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του Παγγαίου όρους στα ανατολικά παράλια από τις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα.

Ο Στράβων (VII.11) περιλαμβάνει και την Πιερία στη Θράκη: «Πιερία γαρ και Όλυμπος και Πίμπλαι και Λείβηθρον (Ροδολείβος) το παλαιόν ην θράκια χωρία και όρη. Θρακιώτες Πιέρες ενέμοντο την Πιερίαν και τα περί τον Όλυμπον».

Κατά τον Πλούταρχο στην περιοχή της Πιερίας του Παγγαίου ίδρυσαν αποικίες τον 7^ο αιώνα π.Χ. οι Ερετριείς και οι Θάσιοι. Διεξήγαγαν συστηματικό εμπόριο. Οι Θάσιοι εκμεταλλεύονταν και μερικά από τα μεταλλεία του Παγγαίου.

Την ίδια προσπάθεια έκαναν και οι Αθηναίοι με τον στρατηγό Κίμωνα το 475 π.Χ. Κατέλαβαν την Ηιόνα στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα και διεξήγαγαν πολεμικές επιχειρήσεις για την κατάληψη ολόκληρης της περιοχής.

Στη περιοχή της Φυλλίδος ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν σπουδαίες πόλεις στην αρχαιότητα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία.

3.23. Σιντοί

Το όνομά τους, Σιντοί ή Σίντοι, δεν έχει σχέση με ρίζα ελληνικής λέξεως, αλλά πιθανόν να είναι θρακικό ή πελασγικό. Σύγκριση των λέξεων Σιντοί και Ινδοί με δασεία, που την μετατρέπει σε «σ», δημιουργεί το ερώτημα μήπως είναι ινδική λέξη. Ο Όττο Άμπελ κατατάσσει τους Σιντούς του Ομήρου στους Πελασγούς¹³⁴.

Οι Σιντοί ή οι Σίντοι κατοικούσαν στην επαρχία Σιντικής. Από τους Σιντούς πήρε το όνομα η επαρχία. Ήταν Θράκες και κατοικούσαν ανάμεσα στον ποταμό Πόντο (Στρούμνιτσα) και νοτιοανατολικά του όρους Μπέλες. Κατοικούσαν στην επαρχία Σιντικής μέχρι τους πρόποδες του όρους Δύσωρο¹³⁵.

Ο Θουκυδίδης (II.98) μας πληροφορεί στην εκστρατεία του Σιτάληκ ότι το όρος Κερκίνη (Μπέλες) ήταν το σύνορο Παιόνων και Θρακών. Κατά την πορεία του ο Σιτάληκς είχε δεξιά τους Παίονες και αριστερά τους Σιντούς και τους Μαίδους.

¹³⁴ Σαμσάρη Δ., *Το κάστρο των Σερρών*, Σέρρες 1968, σ. 13-14.

¹³⁵ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 215-216. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 56.

Ο Στράβων στα *Γεωγραφικά* μας πληροφορεί για την καταγωγή και το όνομα των Σιντών ως εξής: «Σίντιες γαρ εκαλούντο τινές των Θρακών, είτε Σίντοι, είτε Σάϊοι. Οι δ' αυτοί ούτοι Σάπαι νυν ονομάζοντα».

Ο Ηρόδοτος γράφει: «Αλλά και ο Στρυμών εξ Αγριάνων γαρ διά Μαίδων και Σιντών εις τα μεταξύ Βισαλτών και Οδομαντών εκπίπτει». Άρα οι Σιντοί βρίσκονταν μεταξύ των Αγριάνων από βορρά και των Βισαλτών από νότο. Ήταν γείτονες με τους Μαίδους.

Κατά τον Στέφανο Βυζάντιο μερικοί Σιντοί εγκαταστάθηκαν αργότερα νοτιότερα. Η αρχαία αυτή θρακική φυλή διασκορπίστηκε σε πολλά μέρη. Η Σιντική χώρα επεκτεινόταν από την Πρασιάδα λίμνη μέχρι τον Όρβηλο και μέχρι τα Σαρλίγγια όρη. Γειτόνευε με τους Μαίδους, τους Δόβηρες, τους Παίονες και τους Βισάλτες.

Οι Σιντοί κατοικούσαν στη Σιντική στο Άνω και Κάτω Πετρίτσι, δεξιά και αριστερά του Στρυμόνα, ανάμεσα στις άλλες παιονικές παραστρυμόνιες φυλές, τους Αγριάνες και τους Λιαίους. Μετανάστευσαν στα μέρη αυτά το 14^ο περίπου αιώνα π.Χ. στην εποχή της μεγάλης μεταναστεύσεως των λαών. Ζούσαν στα βουνά του Ορβήλου και του Σκόμιου. Ο Στράβων (VII.5, 12) τους τοποθετεί βορειότερα στη Ροδόπη, από τον Αίμο μέχρι τον Πόντο. Ο Πλίνιος (IV.11) τους περιορίζει στα δυτικά του Στρυμόνα μέχρι τη Βισαλία.

Ο Ηρόδοτος μας αναφέρει την πληροφορία του Ομήρου (*Οδύσσεια*, Θ.294) για τους αγριόφωνους Σιντούς στη Λήμνο γράφοντας ότι «Σιντοί έθνος Θρακικόν κατώκει την Λήμνον νήσον». Απ' αυτό ορμώμενοι μερικοί θεωρούν τους Σιντούς της Σιντικής μετανάστες από τη Λήμνο. Ο ίδιος ιστορικός αναφέρει Σιντούς και στα νοτιοανατολικά παράλια της Αζοφικής θάλασσας. Ο Στέφανος Βυζάντιος στο *Λεξικόν* τους συγχέει με τους Μύγδονες και τους μεταναστεύσαντας στην Ασία Βιθυνούς και τους αποκαλεί Μυγδοβιθυνούς.

Στην αρχή ασχολούνταν με το κυνήγι, την κτηνοτροφία και το ψάρεμα. Αργότερα άρχισαν να καλλιεργούν τη γη. Έκτισαν πόλεις και οικισμούς στους πρόποδες των βουνών. Επειδή η περιοχή τους ήταν λιμνώδης αναγκάστηκαν για λόγους ασφαλείας να κτίζουν τα σπίτια τους μέσα στην Πρασιάδα λίμνη. Τά έστηναν πάνω σε δρύνιους πασσάλους που τους έφερναν από το όρος Όρβηλος. Εντυπωσιάστηκε ο Ηρόδοτος από τον λιμναίο οικισμό με τα πολλά ψάρια και τον δυνατό αέρα. Το πλήθος των ιχθύων ήταν τόσο μεγάλο που όταν έριχναν ένα κοφίνι στη λίμνη γέμιζε αμέσως από ψάρια. Με τα ψάρια τάζαν και τα άλογά τους ακόμη. Ο δε Στρυμόνιος αέρας ήταν πολύ δυνατός: «πνέοντα δε μιν στρυμονίειν υποβάλλειν μέγα και κυματίειν»¹³⁶.

Οι Σιντοί μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και είχαν ελληνικά ήθη και έθιμα. Λάτρευαν τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου και ιδιαίτερα τον Ήφαιστο.

Οι γειτονικές βόρειες φυλές πολλές φορές επιδίωξαν να καταλάβουν την εύφορη γη της Σιντικής, αλλά αποκρούστηκαν από τους Σιντούς. Οι Σιντοί

¹³⁶ Ηρόδοτος, V.16.

ήταν πολεμικός λαός και διατήρησαν την αυτονομία τους μέχρι την εποχή του Φιλίππου Β΄, τον 4^ο αιώνα π.Χ. Υποτάχθηκαν στους Μακεδόνες και αφομοιώθηκαν με όλες τις άλλες φυλές στο μακεδονικό κράτος¹³⁷.

Στη μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ. οι Σιντοί διακρίθηκαν εναντίον των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι προς εκδίκηση λεηλάτησαν τη χώρα τους. Όταν διαιρέθηκε η Μακεδονία σε τέσσερα τμήματα από τους Ρωμαίους, η Σιντία κατετάγη στο πρώτο, αυτό των Μακεδόνων με πρωτεύουσα την Αμφίπολη. Η Σιντική κηρύχθηκε ελεύθερη το 42 π.Χ. με πρωτεύουσα την Ηράκλεια. Βρέθηκαν ασημένια νομίσματα των Σιντών που εικονίζουν το κεφάλι του Ηρακλή με περικεφαλαία ένα κεφάλι λεονταριού¹³⁸.

3.24. Μαΐδοι

Άλλη θρακική φυλή ήταν οι Μαΐδοι, γείτονες των Σιντών, που κατοικούσαν στο Άνω και Κάτω Πετρίτσι. Απλώνονταν ανάμεσα στις παραστρυμόνιες χώρες της Σιντικής και της Αγριανής. Εγκαταστάθηκαν στην περιοχή αυτή από τον 14 αιώνα π.Χ. Συνόρευαν με τη Σιντική, την Αγριανή, την Παιονία και με τα όρη Όρβηλος και Σκόμιο. Ο Πλίνιος στη *Φυσική Ιστορία* (IV.11) τους περιορίζει μόνο δυτικά του Στρυμόνα, ενώ ο Στράβων τους τοποθετεί βορειότερα μέχρι τη Ροδόπη. Πρωτεύουσά τους ήταν η Ιαμφορίνα.

Ο Στέφανος Βυζάντιος μας πληροφορεί ότι ήταν λαός άγριος και πολεμοχαρής: «Μαΐδων τα άγρια φύλλα». Ζούσαν με ληστρικές επιδρομές σε βάρος των γύρω λαών. Όταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας ήταν απασχολημένος σε πόλεμο και έμενε το κράτος χωρίς φρουρά, πραγματοποιούσαν τακτικές ληστρικές επιδρομές στη Μακεδονία. Ήταν κατ' εξοχήν πολεμικός και ελεύθερος λαός. Δεν υποτάσσονταν εύκολα.

Υποτάχθηκαν μόνο στο βασιλιά των Μακεδόνων Φίλιππο Β΄, το 356 π.Χ. Επαναστάτησαν όμως όταν αυτός απουσίαζε στο Βυζάντιο για πολεμικό σκοπό, το 340 π.Χ. Το διάστημα εκείνο ο Φίλιππος είχε αναθέσει την εξουσία στον δεκαεξαετή γιό του Αλέξανδρο. Ο Μ. Αλέξανδρος εξεστράτευσε εναντίον τους και τους νίκησε. Πολιόρκησε την πρωτεύουσά τους Ιαμφορίνα, το σημερινό χωριό Γιαμπόρανα της Βουλγαρίας. Την κατέστρεψε και έδιωξε τους παλαιούς κατοίκους. Μάζεψε νέο μικτό πληθυσμό στην επανακτηθείσα πόλη με το όνομα Αλεξανδρούπολη. «Φιλίππου δε στρατεύσαντος επί Βυζαντίοις ην μεν εξ και δεκαέτις Αλέξανδρος αποληφθείς δε κύριος Μακεδονίας πραγμάτων και της σφραγίδος, Μαΐδων δε, εφεστώτας καταστρέψατο και πόλιν ελών αυτών τους μεν βαρβάρους εξήλασε, συμμείκτους δε μετοικήσας, Αλεξανδρούπολιν προσηγόρευσε»¹³⁹.

¹³⁷ Τολούδη Άν., *Σιντική. Ιστορία και παραδόσεις*, Σέρρες 1983, σ. 18-19.

¹³⁸ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 215-216.

¹³⁹ Πλουτάρχου, *Βίοι παράλληλοι*, Αλέξανδρος, 9, σ. 912.

Ο Φίλιππος Γ΄ πολιορκήσε την πόλη των Μαίδων Πέτρα, στο σημερινό Πετρίτσι της Βουλγαρίας, το 211 π.Χ. Οι Μαίδοι συνεργάστηκαν επί ρωμαιοκρατίας το 119 π.Χ. με τους Γαλάτες ιππείς και λεηλάτησαν τη Μακεδονία. Συμμετείχαν στον Μιθριδατικό πόλεμο κατά των Ρωμαίων, αλλά τελικά υποτάχθηκαν. Επειδή έλαβαν μέρος στον πόλεμο ο Σύλλας τους εκδικήθηκε σκληρά με τις λεγεώνες του. Λεηλάτησε όλη τη χώρα τους και τους περιόρισε στα βουνα του Αίμου και του Όρβηλου.

3.25. Ωδόνες

Ήταν Θράκες και γειτόνευαν με τους Μαίδους στο Άνω και Κάτω Πετρίτσι. Κατοικούσαν δεξιά και αριστερά του Στρυμόνα. Ήταν άγριος λαός, όπως και οι Μαίδοι. Το όνομά τους είναι συνώνυμο με τους Ηδωνούς με μια μετατροπή του Η σε Ω. Ήταν ο αρχικός πυρήνας της θρακικής φυλής των Ηδωνών. Το όνομά τους έχει σχέση με τη λέξη κλώδωνες, που σημαίνει τις Βάκχες-Μαινάδες του θεού Διονύσου, τον οποίο λάτρευαν οι Ηδωνοί στη Μακεδονία.

3.26. Συμπέρασμα από τη διαμονή των φυλών και την αφομοίωση αυτών

Από τις ιστορικές πηγές προκύπτει ότι στην επαρχία της Βισαλτίας κατοικούσαν οι Βισάλτες και νοτιότερα οι Κρηστωναίοι, οι Ορέσκιοι και οι Τοντινοί, από τους οποίους πιθανόν να σώθηκε και το όνομα του χωριού Τζίντζιος.

Στην επαρχία Σιντικής κατοικούσαν οι Σιντοί, οι Μαίδοι και ένα μέρος από τους Δόβηρες και Δέρρωνες στην περιοχή της Δοϊράνης.

Στην επαρχία Φυλλίδος κατοικούσαν οι Ηδωνοί, οι Σάτρες, οι Βύσσοι, οι Παναίοι, οι Δρώοι, οι Δαρσαίοι και οι Πιέρες.

Στην επαρχία Σερρών κατοικούσαν οι Σιροπαίονες και ένα μέρος των Οδομαντών και των Ζαιελέων, οι οποίοι κατοικούσαν και στην επαρχία Φυλλίδος. Επίσης στην επαρχία Σερρών κατοικούσε και ένα τμήμα των Δερρώνων και των Αγριάνων, οι περισσότεροι από τους οποίους κατοικούσαν όμως στη Ροδόπη. Οι περισσότερες από τις φυλές αυτές ήταν συγγενικές, από κοινό προπάτορα.

Η μυθολογία θεωρεί τις περισσότερες από αυτές τις φυλές ότι προέρχονται από μία οικογένεια με γενάρχη τον Παίονα, παιδί της Σελήνης και του Ενδυμίωνα ή του Ποσειδώνα κατά τον Αππιανό (*Ιλλυρικό*, Β.373). Από αυτόν γεννήθηκαν οι γενάρχες των φυλών αυτών, ο Οδόμαντας, ο Ηδωνός και οι άλλοι. Από αυτή την προϊστορική φυλή του νομού Σερρών προέρχονται οι επί μέρους φυλές Σιροπαίονες, Παίοπλοι, Δόβηρες, Οδόμαντες, Αγριάνες, Ηδωνοί, Πιέρες. Στην όψιμη αρχαιότητα, η πολιτική, οικονομική και πολιτιστική διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού αφομοίωσε όλες τις παραπάνω φυλές που κατοικούσαν στην ελληνική χερσόνησο σε μια φυλή, την ελληνική.

Κατά τον Απόστολο Παύλο (*Πράξεις*, 17, 26), ο Θεός έκανε από έναν άνθρωπο όλα τα έθνη για να κατοικούν πάνω σ' όλη τη γη και όρισε πόσο καιρό θα υπάρχουν και σε ποια σύνορα θα κατοικούν. Τον ίδιο άνθρωπο έχουμε ως πρόγονο όλοι μας. Την άποψη αυτή τη συναντούμε και στην προϊστορία των Πελασγών. Ο γενάρχης των Πελασγών ήταν αυτόχθονας άνθρωπος, διότι κατά τη μυθολογία πρόβαλε από τη γη. Κατά τον Ησίοδο «τον Πελασγόν αυτόχθονα φυσί είναι» (*Απολλοδώρου βιβλιοθήκη*, 1.2) και κατά τον Ωριγένη ο Πελασγός ήταν ο «αρχάνθρωπος Αδάμας ή Αδάμ».

Τα σύνορα των φυλών δεν ήταν ποτέ μόνιμα, αλλά καθορίζονται για ορισμένο χρόνο από το Θεό. Στη κοιλάδα του Στρυμόνα κατοίκησαν συγχρόνως και διαδοχικά πολλές φυλές αλλόφυλες και ομόφυλες, φιλικές και εχθρικές, με διάφορα ήθη και έθιμα. Η γεωγραφική και γεωπολιτική θέση της κοιλάδας του Στρυμόνα, που ήταν το πέρασμα πολλών λαών από το βορρά προς το νότο και από την ανατολή προς τη δύση, συνετέλεσε ώστε να διέλθουν από εκεί πολλές φυλές κατά διαστήματα. Κατά την εποχή της μετακινήσεως των διαφόρων φυλών από τον 20ό αιώνα π.Χ. μέχρι το 1200 π.Χ. πολλοί λαοί μετακινήθηκαν εκουσίως για την ανεύρεση καλύτερης ζωής και αναγκαστικά επειδή καταδιώκονταν από τους ισχυρότερους λαούς. Άλλες φυλές εγκαταστάθηκαν και άλλες προχώρησαν νοτιότερα, δυτικότερα αλλά και ανατολικότερα από αυτή¹⁴⁰. Μερικές, πιεζόμενες ασφυκτικά κατά την κάθοδο δυνατοτέρων φυλών, μετανάστευσαν σε άλλα μέρη. Άλλες υποτάχθηκαν στις ισχυρότερες ελληνικές φυλές και με την πάροδο του χρόνου αφομοιώθηκαν, συγχωρεύθηκαν με τους Έλληνες και έπαψαν να υπάρχουν ως ιδιαίτερη ξεχωριστή φυλή. Έμεινε απλώς το όνομα της φυλής τους στην ιστορία.

Με βάση τα διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα στην κοιλάδα του Στρυμόνα και τις ιστορικές πηγές πιθανολογείται ότι εκτός από τις παραπάνω είκοσι πέντε ιστορικές γνωστές φυλές έζησαν κατά την αρχαιότητα και άλλες άγνωστες σ' εμάς φυλές.

Και αυτές ακόμη αναφέρονται μεν ως ξεχωριστές φυλές, αλλά οι κοινές συνθήκες διαβίωσης, οι εμπορικές συναλλαγές, ο πολιτικός κατά καιρούς συγχρωτισμός υπό τον ίδιο κατακτητή και οι συχνές επιμειξίες δεν τις άφησαν κατά το πέρασμα των αιώνων να παραμείνουν αμιγείς. Δεν είχαν στεγανά σύνορα φυλετικού προσδιορισμού για να κρατηθούν οι φυλές ανέπαφες μεταξύ τους και αμιγείς. Δεν βρίσκεται απολύτως αμιγής φυλή από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα ανάμεσα σε φυλές που είχαν εμπορικές και κοινωνικές δοσοληψίες και γάμους μεταξύ τους.

Οι φυλές στη Μακεδονία και τη Θράκη, επειδή ήταν ομόφυλες και συγγενικές, αναμείχθηκαν και δεν διατήρησαν τα τοπογραφικά τους όρια. Έγιναν

---

¹⁴⁰ Σαμσάρη, *Ιστορική γεωγραφία*, σ. 54.

ένα ψαθωτό μωσαϊκό, ανταλλάσσοντας ήθη και έθιμα καθώς και τη γλώσσα, αφού έρχονταν σε επιμειξίες χωρίς περιορισμούς¹⁴¹.

Οριστικά συγχωνεύθηκαν σε ένα λαό και ένα έθνος, το ελληνικό. Απέκτησαν όλοι κοινή συνείδηση ως ελληνικό έθνος που έπρεπε από κοινού να αντιμετωπίσει τους κοινούς εχθρούς.

4. Αρχαίες πόλεις στο νομό Σερρών

Ο Ηρόδοτος (V.13) αναφέρει ότι η περιοχή του νομού Σερρών κατά την αρχαιότητα ήταν πυκνοκατοικημένη, έχοντας πολλές πόλεις: «Είη δε η Παιονίη επί τω Στρυμόνι ποταμώ πεπολισμένη».

Μέχρι στιγμής αποκαλύφθηκαν στο νομό Σερρών σαράντα εννιά αρχαιολογικοί οικισμοί, εκ των οποίων οι είκοσι πέντε είναι της κλασσικής και ελληνιστικής εποχής και οι είκοσι τέσσερις της ρωμαϊκής. Από τους ιστορικούς αναφέρονται στο νομό Σερρών και άλλες τριάντα τέσσερις αρχαίες πόλεις, με κορυφαία μεταξύ αυτών στην αρχαιότητα την Αμφίπολη. Απ' αυτές μερικές χάθηκαν εντελώς και δεν γνωρίζουμε ούτε καν πού βρίσκονταν. Στη θέση μερικών κτίστηκαν νέες πόλεις με νέα ονόματα, ενώ οι περισσότερες έμειναν ερείπια, καταχώθηκαν με το πέρασμα των αιώνων και μόνο με αρχαιολογικές ανασκαφές μπορούν να αποκαλυφθούν.

Όλες σχεδόν οι πόλεις και τα πολίσματα ήταν κτισμένες σε πρόποδες βουνών ή στα παράλια. Οι περισσότερες ήταν κτισμένες πάνω σε λόφους με φυσική οχύρωση. Οι κάτοικοί τους με λίγα οχυρωματικά αμυντικά έργα εξασφάλιζαν ικανή οχύρωση. Καθιστούσαν ισχυρές τις πόλεις τους απέναντι σε κάθε επιδρομέα. Διάλεγαν λόφους με στρατηγική σημασία κοντά σε πεδιάδα και δίπλα από ένα βουνό, ώστε να είναι κοντά στην πεδιάδα για να καλλιεργούν τα κτήματά τους, αλλά και κοντά στο βουνό σε περίπτωση κινδύνου. Όταν κινδύνευαν οι πόλεις τους να καταληφθούν από κάποιον εχθρό, μπορούσαν έτσι να καταφεύγουν στο βουνό.

Στην περιοχή του νομού Σερρών δεν είχαμε αρχαίες πόλεις σε βουνοκορφές, εκτός βεβαίως από τα αρχαία πολίσματα του Παγγαίου, οι κάτοικοι των οποίων ασχολούνταν με την εκμετάλλευση των μεταλλίων. Τα πολίσματά τους κτίστηκαν στις βόρειες και νότιες πλαγιές του βουνού. Στην περιοχή του νομού Σερρών οι κάτοικοι ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Στα παραθάλασσια μέρη έκτιζαν τις πόλεις κοντά στη θάλασσα πάνω σε κάποιον φυσικά οχυρωμένο λόφο και δίπλα σε λιμάνι για να μπορούν να επικοινωνούν διά θαλάσσης με τις άλλες πόλεις.

Αρχαίες παραθαλάσσιες πόλεις στο νομό Σερρών ήταν η Ηιόνα, η Αμφίπολη και η Άργιλος. Οι άλλες πόλεις ήταν στο εσωτερικό της περιοχής του

---

¹⁴¹ Πέννας Π., *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων, 1383-1913*, Αθήναι 1966, σ. 16.

νομού. Επικοινωνούσαν διά ξηράς με τις άλλες πόλεις. Υπήρχε κατάλληλο δίκτυο δρόμων για την εξυπηρέτηση αυτών.

Α) Στην επαρχία *Φυλλίδος* υπήρχαν οι πόλεις: α) Αμφίπολη, β) Ηιόνα, γ) Μύρκινος και δ) Δραβήσκος.

Β) Στην επαρχία *Βισαλτίας* υπήρχαν οι πόλεις: α) Άργιλος, β) Βρέα, γ) Όσσα, δ) Καλλίτερες, ε) Ορέσκεια, στ) Τίντος, ζ) Τράγιλος, η) Ευπορεία, θ) Άρωλος, ι) Κερδύλιον, ια) Ιμέριον, ιβ) Βενδύδια και ιγ) Βισαλία.

Γ) Στην επαρχία *Σιντικής* βρίσκονταν οι πόλεις: α) Ηράκλεια, β) Σιντία, γ) Παρθικόπολης, δ) Τρίστηλος και ε) Γαρισκός.

Δ) Στην επαρχία της *Παιονίας*, τέλος, υπήρχαν οι πόλεις: α) Σίρις η Παιονική και αργότερα Οδομαντική, β) Σκοτούσσα, γ) Γάζωρος, δ) Ίχναι και ε) Ζέλεια και στ) Βέργη.

4.1. Επαρχία Ηδωνίδας

4.1.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η επαρχία Φυλλίδος εκτείνεται στη βορειοδυτική πλευρά του Παγγαίου, ανάμεσα στον Αγγίτη και τον Στρυμόνα. Ονομαζόταν από αρχαιοτάτων χρόνων Φυλλίδα. Το όνομά της το οφείλει στο βασίλισσα Φυλλίδα, που σύμφωνα με το μύθο παντρεύτηκε τον πρίγκιπα των Αθηνών Δημοφώντα. Τούτος μετά από το γάμο τους κατέβηκε μόνος στην Αθήνα για να αναλάβει το θρόνο των Αθηνών με την υπόσχεση ότι θα επέστρεφε το γρηγορότερο για να την πάρει μαζί του. Δεν μπόρεσε να γυρίσει την ημέρα που υποσχέθηκε. Η Φυλλίδα κατέβηκε εννιά φορές στο μέρος του αποχωρισμού περιμένοντας με υπομονή την επιστροφή του συζύγου της. Πάνω στην απελπισία της καταράστηκε τους Αθηναίους που της κράτησαν τον αγαπημένο της Δημοφώντα να πάθουν στον τόπο εκείνο τόσα δυστυχήματα όσες φορές πήγε εκείνη και περίμενε τον άνδρα της. Στην κατάρα αυτή αποδίδουν την αποτυχία της αποβάσεως των Αθηναίων στην περιοχή των Εννέα οδών, τη μετέπειτα Αμφίπολη, για να καταλάβουν την περιοχή των Ηδωνών. Ο Σχολιαστής στον Αισχύνη περιγράφει το μύθο¹⁴².

Απελπισμένη η ανυπόμονη και ευαίσθητη ερωτευμένη με τον άνδρα της Φυλλίδα ξεκίνησε από τις Εννέα Οδούς για ένατη φορά να επιστρέψει στο παλάτι της. Ενώ βιάδιζε συνάντησε μια ανθισμένη αμυγδαλιά και εκεί της ήλθε η σκέψη να αυτοκτονήσει. Έριξε ένα σχοινί σ' ένα κλαδί, έκανε θηλιά και περνώντας το λαιμό της μέσα κρεμάστηκε. Με το τίναγμα του σώματός της τραντάχτηκε το δέντρο και τα άνθη της αμυγδαλιάς έβγαιναν το κεφάλι της πριν ξεψυχήσει. Την άλλη μέρα στην κηδεία της μεταξύ αυτών που θρηνούσαν απαρηγόρητα το χαμό της εικοσάχρονης βασίλισσας ήταν και ο Δημοφών, ο βασιλιάς των Αθηναίων, που έφτασε λίγη μόλις ώρα μετά την αυτοκτονία της. Ήταν όμως αργά να την επαναφέρει στη ζωή.

¹⁴² Βλ. παραπάνω, ενότητα 2.11.

Η περιοχή ονομαζόταν και Κιάσα. Τα ονόματα Φυλλίδα και Κιάσα σημαίνουν χώρα πράσινη, δενδροφυτεμένη αλλά και πετρώδης, λουλουδιασμένη, ευωδιαστή, τόπος αμπελιών και τελέσεως βακχικών οργίων. Το όνομα Φυλλίδα ανταποκρίνεται στη βλάστηση της περιοχής με τα εκατοντάφυλλα τριαντάφυλλα του Ροδολείβους και τη βλάστηση στο φαράγγι του Αγγίτη.

Μια άλλη περιοχή των Ηδωνών λέγονταν Μυρκινία από την πόλη Μύρκινο, την οποία ως γνωστό ο Δαρείος τη δώρισε στον Ιστιαίο, τον τύραννο της Μιλήτου, διότι εμπόδισε να καταστρέψουν τη γέφυρα του Ίστρου προ της επιστροφής του περσικού στρατού από την αποτυχημένη εκστρατεία στη Σκυθία. Ο Ιστιαίος οχύρωσε τη Μύρκινο.

Μια τρίτη περιοχή κατά μήκος της παραλίας, στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του Παγγαίου μέχρι τη θάλασσα, είναι η περιοχή της Πιερίας. Κατοικούσαν από τους Ηδωνούς που άλλοτε κατοικούσαν στο νομό Πιερίας, αλλά καταδιώχθηκαν από τους Μακεδόνες και μετανάστευσαν σ' αυτή την περιοχή.

Στην επαρχία της Φυλλίδος αναφέρονται τακτικά στην ιστορία οι πόλεις Αμφίπολη, Ηιόνα, Μύρκινος, Δραβήσκος.

Η επαρχία της Φυλλίδος και του Παγγαίου αρδευόταν από τον Αγγίτη ποταμό. Ήταν πολύ εύφορη κατά την αρχαιότητα με μεγάλο πλούτο φυσικών αγαθών (σιτηρά, ξυλεία, μεταλλεία χρυσού). Για την κατάκτησή της έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον πολλοί αρχαίοι Έλληνες, όπως ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος, οι Αθηναίοι, οι Σπαρτιάτες και μετά οι Μακεδόνες.

Οι Αθηναίοι, το 475 π.Χ. κατόρθωσαν να καταλάβουν την Ηιόνα, το λιμάνι της Αμφίπολεως, που ήταν στον Στρυμονικό κόλπο. Τη χρησιμοποίησαν ως βάση για να καταλάβουν το εσωτερικό της χώρας του Παγγαίου, όπου βρίσκονταν τα αρχαία χρυσορυχεία και η ναυπηγήσιμος ξυλεία. Γι' αυτό το σκοπό οι Αθηναίοι έχασαν πολλούς άνδρες.

Ο Θουκυδίδης (IV.102) εξιστορεί ως εξής την παραπάνω προσπάθεια των Αθηναίων να εδραιωθούν στη περιοχή της Φυλλίδος: «Στο ίδιο μέρος που τώρα είναι η πόλη Αμφίπολη προσπάθησε κάποτε να κτίση πόλη ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος, ο καταδικωμένος από τον βασιλιά Δαρείο, αλλά δεν τον άφησαν οι Ηδώνες»¹⁴³.

Δέκα χρόνια αργότερα, το 465 π.Χ., αποπειράθηκαν οι Αθηναίοι να εγκαταστήσουν εποικισμούς στα παράλια της Ανατολικής Μακεδονίας. Έστειλαν δέκα χιλιάδες δικούς τους αποίκους και όποιον άλλο ξένο ήθελε, να συμμετέχει στον εποικισμό. Όλους αυτούς τους εξόντωσαν οι Θράκες στον Δραβήσκο.

Στην προσπάθεια καταλήψεως της επαρχίας Φυλλίδος σκοτώθηκε και ο ήρωας Σωφάνης, που σκότωσε σε μονομαχία τον Αργείτη Ευρυβάτη, νικητή στο πένταθλο. Ο Σωφάνης, που φάνηκε τόσο ικανός μονομάχος, σκοτώθηκε αργότερα από τους Ηδωνούς στη Δάτο (στους Φιλίππους), την εποχή που δι-

¹⁴³ Θουκυδίδης, IV.102. Ηρόδοτος, V.126.

οικούσε τους Αθηναίους μαζί με τον Λέαγρο του Γλάνωνος και προσπαθούσαν να καταλάβουν τα μεταλλεία του χρυσού (Παυσανίας, *Ι. Αττικά*, 29, 13).

Είκοσι εννέα χρόνια αργότερα, το 436 π.Χ., οι Αθηναίοι ξαναήρθαν στην περιοχή της Φυλλίδος με αρχηγό της αποικίας τον Άγωνα, γιο του Νικία. Έδιωξαν τους Ηδωνούς και έχτισαν την πόλη που πρωτύτερα λεγόταν Εννέα Οδοί, δηλαδή την Αμφίπολη. Από το συναφές χωρίο του Θουκυδίδη κατάλαβαίνουμε πόσους αγώνες και θυσίες έκαναν οι Ηδωνοί για να διατηρήσουν δική τους τη χώρα τους και να μείνουν ανεξάρτητοι. Στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, μετά από την επανάσταση και δολοφονία του βασιλιά τους Πιπτακού, προσχώρησαν στους Σπαρτιάτες, το 424 π.Χ. Την εποχή του Φιλίππου Β΄, το 357 π.Χ., υποτάχθηκαν στους Μακεδόνες και συγχωνεύθηκαν με αυτούς σε ένα κράτος με την ίδια εθνική συνείδηση.

4.1.2. Αμφίπολη

4.1.2.1. Τα πλεονεκτήματα της Αμφιπόλεως

Σπάνια συναντά κανείς πόλη με τόσα πολλά φυσικά πλεονεκτήματα από άποψη φυσικής οχυρώσεως και στρατηγικής θέσεως. Βρίσκεται πάνω σ' έναν πανοραμιακό λόφο με υψόμετρο 155 μέτρα, από όπου αντικρίζει κανείς όλο το βόρειο Αιγαίο πέλαγος με τον Άθω και όλο τον κάμπο των Σερρών και τα γύρω βουνά του. Βρίσκεται σε ένα μεγάλο σταυροδρόμι οδικών αρτηριών και επικοινωνιών, που ενώνει τη Μακεδονία με τη Θράκη, το Αιγαίο με το εσωτερικό της Ευρώπης. Από την Αμφίπολη περνούσε η Εγνατία οδός και πολλοί άλλοι δρόμοι της ρωμαϊκής εποχής. Βρίσκεται ανάμεσα στον Στρυμονικό κόλπο και τη λίμνη Αχινού, αλλά και δίπλα από έναν μεγάλο πλωτό κατά την αρχαιότητα ποταμό, που την περιβάλλει από τα τρία σχεδόν μέρη.

Υπήρξε εστία του εξελληνισμού των Θρακών από τα μέσα περίπου του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Διαδραμάτισε το σπουδαιότερο οικονομικό, εμπορικό και πολιτιστικό ρόλο ανάμεσα σε όλες τις πόλεις της Μακεδονίας. Από το λιμάνι της Ηϊόνας συνδεόταν με όλη την περιοχή του Αιγαίου. Κανείς δεν αμφισβήτησε ποτέ την αξιόλογη θέση της αρχαίας Αμφιπόλεως.

Η εξαιρετική γεωγραφική και στρατιωτική της θέση και τα πολλά προσόντα της ήταν γνωστά διεθνώς από τα αρχαία χρόνια. Φημιζόταν για τα μεταλλεία του Παγγαίου, για τη ναυπηγήσιμη ξυλεία της περιοχής και για την ευφορία της κοιλάδας του Στρυμόνα. Δάση μεγάλα κάλυπταν την περιοχή με κατάλληλη ναυπηγήσιμη ξυλεία για κατασκευή τριήρων και κουπιών. Στα δάση της ζούσαν λιοντάρια, που κατασπάραξαν τις καμήλες των Περσών στο πέρασμα του Ξέρξη με το στρατό του¹⁴⁴. Οι Αθηναίοι από την περιοχή της Αμφιπόλεως προμηθεύονταν, με τη μορφή φόρου, ξυλεία για τα ναυπηγεία τους.

---

¹⁴⁴ Ηρόδοτος, VII.26.

Ο Βρασίδης μετά από τη νίκη του το 422 π.Χ. εγκατέστησε ναυπηγεία στον Στρυμόνα για τη ναυπήγηση τριήρων¹⁴⁵. Η καλλιέργεια της ελιάς, της συκής και ιδιαίτερα του αμπελιού ευδοκίμωσε πολύ.

Η οικονομία στηριζόταν στη γεωργία της, στον «εύκαρπο πυλώνα», όπως χαρακτηρίζει ο Στράβων (II.7, 36) τον κάμπο της με τον διαρρέοντα αυτόν Στρυμόνα. Ήταν η γνωστότερη από όλες τις πόλεις της περιοχής της Μακεδονίας στα μακεδονικά και τα ρωμαϊκά χρόνια. Ήταν η εστία του Ελληνισμού στην περιοχή αυτή για πολλούς αιώνες.

Διάγραμμα (χάρτης) της αρχαίας Αμφιπόλεως

4.1.2.2. Το κλίμα της Αμφιπόλεως

Η Αμφίπολη είχε διαφορετικό κλίμα στην αρχαιότητα, εξ αιτίας της μεγάλης λίμνης Κερκινίτιδας (Αχινός) και των συχνών πλημμυρών του Στρυμόνα. Όλος ο κάμπος των Σερρών κατακλυζόταν από στάσιμα νερά. Είχε πολλά έλη, που αύξαιναν την υγρασία στην ατμόσφαιρα. Προκαλούσαν το φθινόπωρο και την άνοιξη πυκνές ομίχλες σ' όλη την περιοχή. Κάλυπταν πολ-

¹⁴⁵ Θουκυδίδης, IV.108.

λές φορές και τα υψώματα της Αμφιπόλεως. Τους χειμώνες προσβαλλόταν από ισχυρούς και ψυχρούς βορείους ανέμους. Η θερμοκρασία από τους ισχυρούς ανέμους και από τα χιόνια των γύρω βουνοκορυφών κατέβαινε αρκετά χαμηλά παρότι είναι παραθαλάσσιο το τοπίο.

Ο Αισχύλος στους *Πέρσες* (στίχ. 495) γράφει ότι κατά τη φυγή των Περσών από την Ελλάδα ο Στρυμόνας πάγωσε μια νύκτα: «Νυκτί δε ταύτη θεός / χειμών άωρον ώρσε, πύγνυσι παν / ρέεθρον αγνού Στρυμόνος». Οι Πέρσες πέρασαν πάνω από τους πάγους πριν ανατείλει ο ήλιος.

Ο Θουκυδίδης (IV.103) αναφέρει ότι κατά τη νύκτα της αιφνιδιαστικής εμφανίσεως του στρατηγού Βρασίδα μπροστά στα τείχη της Αμφιπόλεως, το 424 π.Χ., επικρατούσε κακοκαιρία και χιόνιζε. Το κλίμα στην Αμφίπολη είναι υγρό, με ψυχρούς βόρειους ανέμους το χειμώνα, παγετούς και χιονοπτώσεις. Τα καλοκαίρια στους λόφους φυσάει αεράκι και επικρατεί δροσιά, ενώ στα χαμηλά μέρη κάνει ζέστη.

4.1.2.3. Παραγωγή της περιοχής Αμφιπόλεως

Δεν υστερούσε σε πανίδα η περιοχή της Αμφιπόλεως. Είχε μεγάλη εξαγωγή ναυπηγήσιμης ξυλείας και τοπικών προϊόντων της πεδιάδας. Οι κλιματολογικές συνθήκες, με τις αλληπάλληλες πλημμύρες του Στρυμόνα, βοηθούσαν στην αρχαϊκή και στην κλασσική εποχή στην ανάπτυξη μεγάλων δένδρων για ναυπηγήσιμη ξυλεία κατασκευής τριήρων και κουπιών.

Η μεταφορά της ναυπηγήσιμης ξυλείας γινόταν διά του ποταμού Στρυμόνα. Το λιμάνι της Ηϊόνας διευκόλυνε τα ναυπηγεία πολλών παραθαλασσιών πόλεων να προμηθεύονται από την Αμφίπολη την ξυλεία για την κατασκευή εμπορικού και πολεμικού στόλου.

Στα χρόνια της παραμονής των Σπαρτιατών στην Αμφίπολη (424-422 π.Χ.) ο Βρασίδης εγκατέστησε ναυπηγείο στον Στρυμόνα και κατασκεύαζε τριήρεις. Οι Αθηναίοι θλίβονταν που έχασαν την Αμφίπολη. Τους ήταν εξαιρετικά ωφέλιμη η ξυλεία που τους έστελνε η Αμφίπολη κάθε χρόνο ως φόρο.

Στον κάμπο και στα δάση της περιοχής της Αμφιπόλεως έτρεφαν κατάλληλα άλογα για το πολεμικό ιππικό. Αξέχαστη έμεινε η ίλη του ιππικού της Αμφιπόλεως στη μεγάλη εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία. Ήταν πρότυπη ίλη ιππικού στο στρατό των Ελλήνων. Στα βοσκοτόπια της Αμφιπόλεως τρέφονταν ταύροι και τράγοι. Πλούσια αλιεύματα υπήρχαν στη θάλασσα, στη λίμνη Αχινό και στον ποταμό Στρυμόνα με μεγάλα και παχιά χέλια. Το κυνήγι στην ξηρά ήταν μέτριο (λαγοί, πέρδικες, τρυγόνια, χήνες, ορτύκια, άγρια περιστέρια, ασβόι, κουνάβια).

4.1.2.4. Ο προϊστορικός οικισμός των Εννέα Οδών

Από πολλές απόψεις ήταν αξιόλογη η περιοχή της Αμφιπόλεως. Από τη νεολιθική εποχή προκάλεσε την προσοχή του ανθρώπου. Στην κορυφή του λόφου (133 μ.), δύο περίπου χιλιόμετρα ΒΑ της Αμφιπόλεως, αποκαλύφθηκε αξιόλογος προϊστορικός οικισμός. Άγνωστη μας είναι η φυλή που κατοίκησε αρχικά σ' αυτόν. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα των οστράκων, αγγείων και λίθινων εργαλείων της ανασκαφής του 1964-1965 διαπιστώθηκε ότι ο οικισμός ήκμασε στη νεολιθική και στην πρώιμη εποχή του χαλκού και του σιδήρου. Από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ. με την ίδρυση των ελληνικών πόλεων στις εκβολές του Στρυμόνα αρχίζει η διείσδυση του ελληνικού πολιτισμού στην ενδοχώρα.

Αποκαλύφθηκαν όστρακα αγγείων, σφονδύλια με γεωμετρική διακόσμηση ομοκέντρων κύκλων, ημικυκλίων ή καθέτων γραμμών. Αποκαλύφθηκαν χάλκινα αγγεία, οικιακά σκεύη και κοσμήματα της πρώιμης εποχής του σιδήρου, που μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Βιέννης.

Δεν βρέθηκαν κτίσματα με θεμέλια αλλά αποτμήματα από ξύλα, καλάμια, πηλό και άψητα πλιθιά, που φανερώνουν ότι κατοικούσαν σε καλύβες. Το δάπεδο της καλύβας ήταν από πατημένο πηλό με ορισμένες οπές για τη στήριξη της στέγης με πασσάλους. Η αποκάλυψη χαυλιοδόντων αγριόχοιρου και οστών διαφόρων ζώων και πτηνών καθώς και οστράκων της θαλάσσης μας πληροφορούν ότι οι κάτοικοι του οικισμού ζούσαν από το κυνήγι, το ψάρεμα, την κτηνοτροφία και τη γεωργία¹⁴⁶.

4.1.2.5. Η Αμφίπολη, το μήλον της έριδος λαών και πόλεων

Στην περιοχή της Αμφιπόλεως ζούσαν θρακικές φυλές και ιδιαίτερα οι Ηδωνοί. Οι Πάριοι, μετά από την ίδρυση της αποικίας της Θάσου, ενδιαφέρθηκαν και για τα παράλια του Στρυμονικού κόλπου. Ίδρυσαν τις αποικίες της Γαληψού και της Αργίλου. Επέδρασαν σ' όλη την περιοχή της Βισαλτίας και της Ηδωνίδας. Μετέδωσαν τον πολιτισμό τους στους κατοίκους των πόλεων και δανείστηκαν πολλά στοιχεία απ' αυτούς. Εκμεταλλεύθηκαν τα μεταλλεία του Παγγαίου και κυκλοφόρησαν δικά τους νομίσματα («ΘΑΣΙΩΝ ΗΠΕΙΡΟ»).

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (VI, 46 και 132), οι Θάσιοι είχαν το 500 π.Χ. μεγάλα εισοδήματα από τις αποικίες τους απέναντι από τη Θάσο.

Οι πόλεις της Βισαλτίας μιμήθηκαν τους Θασίους στις παραστάσεις των νομισμάτων τους και έγραψαν τις επιγραφές τους σε πάριο αλφάβητο.

Οι Αθηναίοι αντέδρασαν στην αποικιακή δράση των Παρίων της Θάσου, στα παράλια της Πιερίας. Μετά τη μάχη του Μαραθώνα το 490 π.Χ. επιδίωξαν

¹⁴⁶ Λαζαρίδη Δ., *Αμφίπολη (Τουριστικός οδηγός)*, Αθήνα 1993, σ. 72-3. Του ιδίου, *Αμφίπολις-Άργιλος*, ανέκδοτη εργασία, σ. 10-11.

να υποτάξουν τη Θάσο για να εκμεταλλεύονται μόνοι τους τα μεταλλεία του Παγγαίου και τη ναυπηγήσιμη ξυλεία του Στρυμόνα. Οι Σπαρτιάτες μετέφεραν τον Πελοποννησιακό Πόλεμο στην περιοχή της Αμφιπόλεως για να επωφεληθούν από τον πλούτο της περιοχής αυτής. Κατόπιν σκληρών αγώνων κυριάρχησαν οι Μακεδόνες ανατολικά του Στρυμόνα και αξιοποίησαν περισσότερο από όλους τον πλούτο της περιοχής. Κατασκεύασαν στόλο από τη ναυπηγήσιμη ξυλεία της περιοχής και με το χρυσό του Παγγαίου ετοίμασαν τη μεγάλη εκπολιτιστική εκστρατεία στην Ασία. Παγκόσμια ήταν η επίδραση της περιοχής της Αμφιπόλεως στην ιστορία της αρχαιότητας.

4.1.2.6. Αγώνες για την κατάληψη της περιοχής Αμφιπόλεως

Πολλοί επιχειρήσαν να καταλάβουν τον αξιόλογο αυτό προϊστορικό οικισμό. Πρώτος απ' όλους προσπάθησε το 498-7 π.Χ. ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος¹⁴⁷. Διωγμένος από το βασιλιά των Περσών Δαρείο, πήρε εθελοντές από την επαναστατημένη Μίλητο και πλέοντας στα παράλια της Θράκης κατάλαβε τη Μύρκινο. Κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας του 498-97 π.Χ. για να καταλάβει τις Εννέα Οδούς φονεύθηκε αυτός και ο στρατός του από τους Θράκες και τους Ηδωνούς¹⁴⁸.

Ο Αλέξανδρος Α' των Μακεδόνων επιδίωξε να καταλάβει την περιοχή των Εννέα οδών, αλλά απέτυχε¹⁴⁹. Οι Αθηναίοι γνώριζαν την πλούσια σε αγαθά περιοχή της Φυλλίδος από την εποχή του Τρωικού πολέμου. Ο διάδοχος του βασιλιά των Αθηνών, ο Δημοφών, κατά την επιστροφή του από τον Τρωικό πόλεμο, πέρασε από τα μέρη του Παγγαίου και αγάπησε την βασιλοπούλα Φυλλίδα. Την παντρεύτηκε και πήρε τη χώρα της ως προίκα. Κατά τη μυθολογία η περιοχή της Φυλλίδος ανήκε ως προικία γη στους Αθηναίους από την εποχή του βασιλέα Δημοφώντα.

Οι Αθηναίοι γνώρισαν την περιοχή του Παγγαίου και από τον τύραννο Πεισίστρατο (605-527 π.Χ.), ο οποίος, για να επανακτήσει την εξουσία στην Αθήνα, ήλθε στο Παγγαίο για να συγκεντρώσει χρήματα και μισθοφόρους¹⁵⁰.

Δεν δόθηκε κατάλληλη ευκαιρία στους Αθηναίους να κατακτήσουν δικαιωματικά την περιοχή των Εννέα Οδών προ των Περσικών πολέμων. Ο Μιλτιάδης επιχειρήσε το 490 π.Χ. να καταλάβει την Πάρο, τη μητρόπολη της Θάσου, που εκμεταλλευόταν τα χρυσορυχεία του Παγγαίου, αλλά δεν το κατόρθωσε. Ο γιος του ο Κίμωνας το 470-469 π.Χ. εξόντωσε με το στόλο του την περσική φρουρά και κατέκτησε την Ηιόνα. Ο Πλούταρχος γράφει ότι ο Κίμωνας «παρέδωσε στους Αθηναίους να κατοικήσουν μια χώρα που ήταν πάρα πολύ

¹⁴⁷ Θουκυδίδης, IV.102.

¹⁴⁸ Ηρόδοτος, V.126.

¹⁴⁹ Δημοσθένης, XII.2.

¹⁵⁰ Αριστοτέλους, *Αθηναίων πολιτεία*, 15.2.

εύφορη και ωραία»¹⁵¹. Στη συνέχεια συγκρούστηκε με τους Θασίους για τα εμπορικά λιμάνια Στρώμης, Δάτου, Οισύμης και Γαληψού, καθώς και για τα περίφημα χρυσωρυχεία της Σκαπτής Ύλης, από τα οποία οι Θάσιοι είχαν εισόδημα ογδόντα τάλαντα το χρόνο. Σε ναυμαχία που έγινε νίκησαν οι Αθηναίοι τους Θασίους και αποβιβάστηκαν στη Θάσο.

Οι Αθηναίοι έστειλαν το 466 π.Χ. άλλες δέκα χιλιάδες Αθηναίους και συμμάχους στην περιοχή του Στρυμόνα για να ιδρύσουν αποικία στις Εννέα Οδούς. Έγιναν μεν κύριοι των Εννέα οδών, τις οποίες είχαν οι Ηδωνοί, αλλά όταν προχώρησαν στο εσωτερικό της Θράκης στο Δραβήσκο, τη χώρα των Ηδωνών, εξοντώθηκαν εκ μέρους όλων των ενωμένων Θρακών, διότι αν κυριεύονταν οι Εννέα Οδοί από τους Αθηναίους και γινόταν αποικία τους θα γινόταν εχθρική πόλη γι' αυτούς¹⁵². Οι στρατηγοί της μάχης, Σωφάνης και Λέαγρος, δεν αναφέρονται από τον Θουκυδίδη αλλά μόνο από τον Ηρόδοτο ως εξής: «Ο Σωφάνης, αυτός που δείχτηκε τόσο γενναίος, σκοτώθηκε αργότερα από τους Ηδωνούς στη Δάτο, όταν διοικώντας τους Αθηναίους μαζί με τον Λέαγρο του Γλαύκωνος πολεμούσε για τα μεταλλεία του χρυσού». Τα ονόματά τους τα διάβασε και ο Πausanίας (A.29, 13) στις στήλες των κενотаφίων της οδού Ακαδημίας Αθηνών στην εξής επιγραφή: «Ετάφησαν ους εν Θράκη ποτέ επικρατούντες μέχρι Δραβήσκου της χώρας Ηδωνοί φονεύουσι ανέλπιστοι επιθέμενοι. Λέγεται δε και ως κεραυνοί πέσοιεν ες αυτούς. Στρατηγοί δε άλλοι ήσαν και Λέαγρος και Δεκελεύς Σωφάνης». Σφοδρή καταιγίδα, με αστραπές, βροντές και κεραυνούς έπιασε την ώρα της μάχης. Σκοτώθηκαν δέκα χιλιάδες άνδρες Αθηναίοι και σύμμαχοι¹⁵³.

Δύο εκστρατείες έγιναν από τους Αθηναίους για τον αποικισμό της Αμφιπόλεως. Η πρώτη απέτυχε, αλλά μετά από 29 χρόνια, το 437 π.Χ. κατά τον Θουκυδίδη (IV.102) και πάλι «με ορμητήριο την Ηιόνα, που ήταν παραθαλάσσιο εμπορικό λιμάνι των Αθηναίων στο στόμιο του ποταμού Στρυμόνα, ο γιος του Νικίου, στρατηγός των Αθηναίων Άγνωνας, κατόρθωσε να αποσπάσει από τους Θράκες τις Εννέα Οδούς».

Η Αμφίπολη και σήμερα προκαλεί το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων ταξιδιωτών. Πολλοί ιστορικοί και αρχαιολόγοι από το 1850 και εξής επισκέπτονται με πολύ ενδιαφέρον τα ερείπια της Αμφιπόλεως, μελετούν με προσοχή κάθε ιστορική λεπτομέρεια και συγκεντρώνουν υλικό για τη μυθολογία, την ιστορία και την τοπογραφία της.

4.1.2.7. Το όνομα της νέας αποικίας

Αμφίπολη ονόμασε τη νέα αποικία στις Εννέα Οδούς ο Άγνων επειδή τη χώρισε από τα δύο παρακλάδια του ποταμού Στρυμόνα με το μακρύ τείχος

¹⁵¹ Πλουτάρχου, *Βίοι παράλληλοι, Κίμων, 7.8.*

¹⁵² Θουκυδίδης, I.100 και IV.102.

¹⁵³ Δημοσθένης, VII.24.

που ανήγειρε γύρω της. Ο Στρυμόνας περιέβρεχε την πόλη από τρία μέρη με την κυκλική στροφή που έπαιρνε γύρω από το λόφο της Αμφιπόλεως: «Ότι επ' αμφότερα περιρρέοντος του Στρυμόνος, διά το περιέχειν αυτήν, τείχει μακρῶν απολαβών εκ ποταμού εις ποταμόν περιφανή ες θάλασσαν τε και την Ἡπειρον ὠκισεν», γράφει ο Θουκυδίδης στην ιστορία του¹⁵⁴. Γι' αυτό και τα λεξικά του Σουίδα και του Στεφάνου Βυζαντίου αποδίδουν το όνομα Αμφίπολη στην «περίρροιαν του Στρυμόνος».

Ονομαζόταν «Εννέα Οδοί» η Αμφίπολη από τις εννέα οδούς που ξεκινούσαν δυτικά και ανατολικά του Στρυμόνα προς τις διάφορες πόλεις. Δυτικά ήταν οι πόλεις: α) Ἄργιλος, β) Τράγηλος και γ) Ευπορία και ανατολικά οι πόλεις δ) Ηιόνα, ε) Απολλωνία, ε) Γαληψός, στ) Φάγρητας, ζ) Γάζωρος, η) Μύρκινος και θ) Δραβήσκος. Δεν ευσταθεί βέβαια απόλυτα η άποψη αυτή, διότι ο ίδιος δρόμος πήγαινε συγχρόνως σε δύο και τρεις πόλεις. Πιθανό να υπήρχαν και άλλοι δρόμοι προς άλλα πολιίσματα.

Στη μακρόχρονη ιστορία της η Αμφίπολη άλλαξε πολλά ονόματα. Στο Λεξικόν του Στεφάνου Βυζαντίου η Αμφίπολη αναφέρεται με τα ονόματα: Εννέα Οδοί, Μυρίκη, Ηιόνα, Αμφίπολις, Ανάδραμος, Κράδεμνα, Ἄρως, Ἄκρα και Στρυμονίδα. Το κύριο όνομά της είναι Αμφίπολη, τα άλλα ονόματα έχουν κάποια εξεζητημένη εξήγηση.

Η Αμφίπολη καταστράφηκε και ξανακτίστηκε πολλές φορές. Κατά τις ανοικοδομήσεις αυτής της έδιδαν νέο όνομα, ενίοτε ταυτιζόμενο με τα ονόματα γειτονικών πόλεων, π.χ. τη Χρυσόπολη, την Ηιόνα, την Ανακτορούπολη, το Ορφάνι και την Καισαρούπολη¹⁵⁵. Ο σχολιαστής του Πτολεμαίου γράφει: «Αμφίπολις η νυν Χρυσόπολης» και «Οισίμα η νυν Ανακτορούπολις».

Η Χρυσόπολη ιδρύθηκε πλησίον της θέσης της αρχαίας Ηιόνας τον 8^ο με 9^ο αιώνα μ.Χ. μετά από τις καταστροφικές επιδρομές των Σλάβων. Ο Καντακουζηνός ονομάζει την Καβάλα Χρυσόπολη και την Ηιόνα Ανακτορούπολη.

Η Χρυσόπολη συγχέεται και με τη Χριστόπολη, την Καβάλα. Ο Κόλλαρ εκτιμά ότι υπήρξε παραφθορά του ονόματος Χρυσόπολις σε Καισαρόπολις. Ο Σ. Κυριακίδης τοποθετεί την Καισαρόπολη ανάμεσα στη Μύρκινο και στην εκβολή του Αγγίτη στον Στρυμόνα. Λόγω της ολοκληρωτικής καταστροφής των γύρω πόλεων της περιοχής επήλθε σύγχυση στα ονόματα και στις τοποθεσίες των πόλεων της περιοχής των εκβολών του Στρυμόνα στη βυζαντινή εποχή. Το Ορφάνι ονομαζόταν Κοντέσα ή Κομήτισσα.

Χρονογράφος του ΙΑ' αιώνα μ.Χ. της Ιεράς Μονής Εικοσιφοινίσσης γράφει: «Εύρομεν την Αμφίπολιν αναφερομένη ως Ποπολίαν». Στη βυζαντινή εποχή η Αμφίπολη ονομαζόταν Ποπολία. Στον μητροπολιτικό κώδικα Σερρών αναφέρεται ότι ο μητροπολίτης Σερρών Θεόδωρος επισκέφθηκε το 1178 μ.Χ. την

¹⁵⁴ Θουκυδίδης, IV.102. Λαζαρίδη Δ., *Αμφίπολη (Τουριστικός οδηγός)*, Αθήνα 1993, σ. 21.

¹⁵⁵ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 171.

Ποπολίαν και Λαοδίκην (την Αμφίπολη και τα Λακκοβίκια). Λόγω της αποδόσεως πολλών ονομάτων στην Αμφίπολη παρατηρείται σύγχυση και στα ονόματα των επισκοπών των υπαγομένων στις μητροπόλεις Φιλίππων και Σερρών.

4.1.2.8. Ο πληθυσμός της Αμφιπόλεως

Τον ακριβή πληθυσμό των αποίκων Αθηναίων που ίδρυσαν την Αμφίπολη δεν τον αναφέρει ο Θουκυδίδης. Φαίνεται ότι συμπληρώθηκε η Αμφίπολη και από τα πλησίον φρούρια των Αθηναίων καθώς και από μερικούς εκ των χιλίων αποίκων της νεοϊδρυθείσης στη Βισαλτία το 446-444 π.Χ. αποικίας των Αθηναίων Βρέας. Κατά την εκστρατεία του Βρασίδα στην Αμφίπολη γράφει ο Θουκυδίδης (IV.106) ότι «οι Αθηναίοι μέσα στην πόλη ήταν λίγοι, ο περισσότερος πληθυσμός ήταν ανάμεικτος» από Ηδωνούς, Θράκες, Αργιλίους, Χαλκιδείς και άλλους.

Ο πληθυσμός της πόλης ήταν ετερόκλητος, ανομοιογενής από πολλές περιοχές και φυλές, επειδή κτίστηκε σε μια περιοχή που κατοικούσαν επί αιώνες οι Ηδωνοί και οι Θράκες. Κατά τους Περσικούς πολέμους στην περιοχή της Ηιόνας εγκαταστάθηκαν Πέρσες, Ίωνες και μετά οι Αθηναίοι με τους συμμάχους τους. Τον 5^ο αιώνα π.Χ. εγκαταστάθηκαν στην Αμφίπολη εύποροι έμποροι, μικροί επαγγελματίες, γαιοκτήμονες, πτωχοί γεωργοί, αλλά και κτηνοτρόφοι. Ο Αριστοτέλης αναφέρει στα *Πολιτικά* (1303β, 1306α) ότι το 364 π.Χ. οι Χαλκιδείς έποικοι προκάλεσαν κοινωνικές αναταραχές. Αργότερα εγκαταστάθηκαν στην πόλη στρατιωτικοί και πολίτες Μακεδόνες. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα πολλά μακεδονικά ονόματα που συναντούμε στις επιγραφές της Αμφιπόλεως.

Η ανομοιογένεια των κατοίκων ήταν μακροχρόνια πληγή στις σχέσεις των Αμφιπολιτών με την Αθηναϊκή συμμαχία. Οι μη Αθηναίοι Αμφιπολίτες αντέδρασαν πολλές φορές κατά των Αθηναίων και τους πρόδωσαν στο στρατηγό της Σπάρτης Βρασίδα, όταν πολιορκούσαν την Αμφίπολη οι Σπαρτιάτες, το 424 π.Χ., και στο βασιλιά των Μακεδόνων Φίλιππο Β' κατά την πολιορκία των Μακεδόνων το 356 π.Χ.

Αντέδρασαν επίσης στην απόφαση της Νικίειου Ειρήνης να επανέλθουν στην Αθηναϊκή συμμαχία. Από τα νομίσματά τους και από το εθνικό τους όνομα «Αμφιπολιτών πόλις» φαίνεται καθαρά ότι επικράτησε το ιωνικό στοιχείο κατά τα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Οι κάτοικοι της χωρίζονταν σε δύο παρατάξεις, στην τάξη των εύπορων, αποτελούμενη από τους έμπόρους και τους γαιοκτήμονες, και στην τάξη των πτωχών, που αποτελούνταν από τους επαγγελματίες, γεωργούς και κτηνοτρόφους. Δημιουργήθηκαν μεταξύ τους κοινωνικές αναταραχές το 364 π.Χ. Πρωτοστάτησαν οι άποικοι Χαλκιδείς.

Η Αμφίπολη έγινε πολυάνθρωπος μεγαλούπολη σε σύντομο χρόνο. Δεν επαρκούσαν τα κτίσματα για όλους τους κατοίκους εντός των τειχών της

πόλεως, παρ' όλη την τεράστια έκτασή της. Πολλοί Αμφιπολίτες κατοικούσαν έξω από τα τείχη. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει ο Θουκυδίδης (IV.103-104), όταν ο Βρασίδης με το στρατό του έδωξε τη μικρή φρουρά της Αμφιπόλεως από τη γέφυρα του Στρυμόνα και κατέλαβε τα έξω της πόλεως μέρη αυτής, βρήκε πολλούς Αμφιπολίτες που διέμεναν μόνιμα εκτός των τειχών. Υπήρχε μεγάλο προάστιο με πολλούς κατοίκους βορειοδυτικά της Αμφιπόλεως έξω από τα τείχη. Αιχμαλωτίστηκαν πολλοί εξ αυτών και οι άλλοι κατέφυγαν μέσα στα τείχη.

Ως πόλη-κράτος ανήκε στη δικαιοδοσία της Αμφίπολεως μεγάλη περιοχή και έξω από τα τείχη της. Τα όριά της δεν ήταν καθορισμένα απόλυτα. Άλλαζαν κατά καιρούς. Δυτικό σύνορό της ήταν η λίμνη Αχινού. Βόρειο η Παλαιοκώμη. Ανατολικό ήταν οι πλαγιές του Παγγαίου, νοτιοανατολικό το χωριό Ορφάνι και νότιο σύνορο ήταν η θάλασσα του Αιγαίου, αλλά αργότερα επεκτάθηκε και στην περιοχή της Αργίλου. Στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή απλώθηκε η δικαιοδοσία της σε μεγάλη έκταση¹⁵⁶.

Οι κάτοικοι ασχολούνταν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, το εμπόριο, την εξόρυξη χρυσού και αργύρου, τη χρυσοχοΐα και τη γλυπτική. Στο επάγγελμα ήταν συνήθως τεχνίτες οικοδόμοι, λατόμοι, μεταλλωρύχοι, ναυπηγοί, ναυτικοί, βιοτέχνες και στρατιώτες. Στις επιτύμβιες ρωμαϊκές πλάκες γράφονται ως επαγγέλματα των Αμφιπολιτών: έμπορος ή έμπορος δούλων, ιατρός, χαλκεύς και άλλα. Ήταν πολύ πλούσια περιοχή. Το επιβεβαίωσε ο Μαγάβαζος στον Δαρείο, όταν εγκατέστησε τον Ιστιαίο το Μιλήσιο στην περιοχή της Ηδωνίδας. Του είπε ότι θα γίνει επικίνδυνος, γιατί τον εγκατέστησε σε πολύ πλούσια χώρα. Η ευμάρεια των πλούσιων Αμφιπολιτών προκύπτει και από τους μεγαλοπρεπείς τάφους τους με τα πολλά χρυσά κτερίσματα που βρίσκουμε σ' αυτούς¹⁵⁷.

Σε μικρές αποστάσεις από την Αμφίπολη βρίσκονταν βορειοδυτικά η Τράγγιλος, δυτικά η Άργιλος με το Κερδύλλιο, βορειοανατολικά η Μύρκινος και ο Δραβήσκος και νοτιοδυτικά η Ηιόνα, το λιμάνι της Αμφιπόλεως. Ο Στρυμόνας κατά την αρχαιότητα ήταν πλωτός μέχρι ενός σημείου της ενδοχώρας και οι ομαλές όχθες του χρησιμοποιούνταν σε αρκετή έκταση ως λιμάνι της Αμφιπόλεως.

4.1.2.9. Τα τείχη της Αμφιπόλεως

Η Αμφίπολη βρισκόταν 4,5 χιλιόμετρα μακριά από τη θάλασσα σε έναν ψηλό και οχυρό λόφο. Ο ποταμός Στρυμόνας σχημάτιζε ένα υδάτινο τόξο γύρω από το λόφο και την αγκάλιαζε. Περιβαλλόταν σχεδόν από τις τρεις πλευρές (βόρεια, δυτικά και νότια) από την όχθη του Στρυμόνα.

¹⁵⁶ Λαζαρίδη, ό.π., σ. 5.

¹⁵⁷ Ηρόδοτος, V.23.

Στην πλατιά κορυφή του λόφου η ακρόπολη καταλάμβανε μεγάλη έκταση. Περιβαλλόταν από ιδιαίτερο τείχος. Η ανατολική πλευρά του λόφου στερούνταν φυσικής οχύρωσης. Αναγέρθηκε σ' αυτή ένα μακρύ τοξωτό τείχος, του οποίου τα άκρα κατέληγαν στον Στρυμόνα ποταμό. Από την πλευρά του Στρυμόνα η πόλη προστατευόταν στην αρχή από το υδάτινο τείχος του Στρυμόνα, αλλά επειδή ήταν ευκολοδιάβατος ο Βρασίδας κατασκεύασε δύο νέα παράλληλα τείχη που συμπεριέλαβαν το προάστιο μαζί με τη γέφυρα του Στρυμόνα. Το χρονικό της οχυρώσεως του τείχους έχει ως εξής:

Το βόρειο τείχος της Αμφιπόλεως

Η πρώτη οχύρωση έγινε από τον ιδρυτή της αποικίας Άγνωννα, ο οποίος έκτισε το μακρύ τείχος. Με αυτό χώρισε την πόλη από τον ποταμό Στρυμόνα που την περιέβρεχε¹⁵⁸. Το μακρύ αυτό τείχος, «εκ του ποταμού εις ποταμόν», είχε σχήμα τόξου μήκους περίπου 2,5 χιλιόμετρα. Ξεκινούσε από τα βόρεια της πόλεως από το ποτάμι και κατέληγε στα νότια της πόλεως και πάλι στο ποτάμι, χρησιμοποιώντας κατά την πορεία του τα φυσικά χαρακτηριστικά του εδάφους. Δεν ήταν ευθύγραμμο, αλλά είχε πολλές καμπύλες, πολλές εσοχές και προεξοχές. Δεν συμπερι-

λάμβανε τη γέφυρα του Στρυμόνα. Επεκτάθηκε μετά από το 424 π.Χ. εντός δεκαοκτάμηνου μέχρι το 422 π.Χ. επί της κυριαρχίας των Σπαρτιατών.

Τα αρχαιότερα τείχη της είναι ασύγκριτα τελειότερα και ωραιότερα από τα μεταγενέστερα νεότερα. Καταστράφηκαν πολλές φορές και ανοικοδομήθηκαν με προχειρότητα πάνω στα παλαιά εναπομείναντα τείχη με τα παλαιά οικοδομήσιμα υλικά των τειχών και των οικιών. Ήταν αδύνατο να διασώζονταν τα αρχικά τείχη της Αμφιπόλεως μετά από τις πολλές και αλλεπάλληλες ερημώσεις της πόλεως. Λόγω δε του κεκλιμένου εδάφους του περιβάλ-

¹⁵⁸ Θουκυδίδης, IV.103. Λαζαρίδη, ό.π., σ. 12, 24-48.

λοντος χώρου καταχώθηκαν σε μεγάλο βάθος. Η αρχαιολογική ανασκαφική προσπάθεια του αιμνήστου αρχαιολόγου Δημητρίου Λαζαρίδη έφερε στην επιφάνεια ορισμένα τμήματα του τείχους.

Το αρκετά καλώς διατηρημένο βόρειο τείχος έχει ύψος 7,25 μέτρα, φάρδος 1,60 και μήκος 167 μέτρα. Το αρχαιότερο κάτω μέρος αυτού είναι καλλιτέχνημα από καλοδουλεμένους τετραγωνισμένους λιθόπλινθους πωρόλιθου, ενώ το επάνω, το επιδιορθωμένο, είναι από πρόχειρα υλικά, από ασύμμετρες στο σχήμα και στο μέγεθος πέτρες.

Σώζεται στο μέρος αυτό το αποχετευτικό έργο των όμβριων υδάτων μήκους 8,05 μ. Αποτελείται από επτά οχετούς και έξι τριγωνικής τομής πεσσούς από λιθόπλινθους, με άνοιγμα 20 εκατοστά και σιδερένιο οβελίσκο στη μέση για να διέρχονται μεν τα όμβρια ύδατα στις βροχερές μέρες, αλλά να μη μπορεί να εισδύσει ο εχθρός από τα ανοίγματα. Παρόμοιο αποχετευτικό αγωγό με δύο πεσσούς και τρεις αγωγούς μήκους 4,07 μ. συναντούμε και δυτικότερα.

Η πόλη ήταν κτισμένη στο λόφο και τα όμβρια νερά κατέληγαν όλα στο τείχος. Θα πλημμύριζαν εσωτερικά τα τείχη αν δεν υπήρχαν διέξοδοι. Έπρεπε να απομακρύνονται τα νερά από τα ανοίγματα μέσα από το τείχος χωρίς να επιτρέπουν την διείσδυση του εχθρού στην πόλη.

Στο μέρος αυτό αποκαλύφθηκαν δύο πύλες. Η παλαιότερη ήταν της κλασικής εποχής, βρισκόταν στο αρχικό επίπεδο του εδάφους τής εξόδου από την πόλη, αλλά καταχώθηκε από τις προσχώσεις και γι' αυτό κατά την ελληνιστική εποχή ανοίχτηκε δυτικότερα νέα πύλη κατά δύο μέτρα ψηλότερα από το αρχικό δάπεδό της. Αναφέρονται στην ιστορία του Θουκυδίδη (V.10) ως «θρακίας πύλας», διότι ήταν πύλες εξόδου προς τη Θράκη. Πριν τη μάχη των Σπαρτιατών με τους Αθηναίους το 422 π.Χ. τις αναφέρει ο Θουκυδίδης ως εξής: «φαίνονταν απ' έξω μέσα στην πόλη όλος ο στρατός των εχθρών [Σπαρτιατών] και κάτω απ' αυτές τις πόρτες φαίνονταν τα πόδια των αλόγων και των ανθρώπων που κινούνταν σαν να επρόκειτο να βγουν από το τείχος».

Ένα άλλο τμήμα τείχους μήκους 108 μέτρων αποκαλύφθηκε δυτικότερα στη βόρεια πλευρά της πόλεως. Το μεγαλύτερο μέρος είναι της κλασικής ή της πρώιμης ελληνιστικής εποχής και το υπόλοιπο είναι πρόχειρης κατασκευής. Σ' αυτό το τείχος αποκαλύφθηκε ένα ενσωματωμένο κλασικό οικοδόμημα ανεξακρίβωτης χρήσεως.

Προχωρώντας στα νότια της πόλεως συναντούμε σποραδικά ίχνη του τείχους και έναν πύργο. Καταστράφηκαν όταν κατασκεύαζαν τα οχυρωματικά έργα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Εκεί αποκαλύφθηκε και η σημαντικότερη πύλη της πόλεως, η πύλη του αυτοκράτορα Αυγούστου. Ανήκει στο κλασικό τείχος, αλλά επισκευάστηκε πολλές φορές. Η στάθμη του δαπέδου της ανέβηκε τρία μέτρα. Προ της πύλης αποκαλύφθηκαν δύο μαρμάρινα βάθρα στα οποία, όπως φαίνεται από τις επιγραφές, ήταν τοποθετημένοι οι ανδριάντες, αριστερά του θεοποιημένου

και αποκαλούμενου σωτήρα και κτίστη αυτοκράτορα Αυγούστου και δεξιά του ανθυπάτου Λεύκιου Καλπόρνιου Πείσωνα. Εκεί ήταν η κεντρική είσοδος της πόλης, απέναντι από το σταυροδρόμι που οδηγούσε προς την Ηιόνα και προς άλλα πολίσματα. Από αυτές τις πύλες βγήκε ο Βρασιδάς στη μάχη το 422 π.Χ.¹⁵⁹

Ήταν από τις πρώτες πύλες του μεγάλου τείχους της Αμφιπόλεως κοντά στο χαράκωμα. Η πύλη αυτή συνδεόταν στη ρωμαϊκή εποχή με την Εγνατία οδό.

Το νότιο τείχος με τη δυτική πύλη και τα βάθρα ανδριάντων του αυτοκράτορα Αυγούστου και του Καλπόρνιου Πείσωνα

Το παράλληλα του δημοσίου δρόμου ανατολικό τείχος είναι κατεστραμμένο. Διασώζονται ελάχιστα τμήματά του και ένας πύργος σε μικρό ύψος στο λόφο κοντά στη διασταύρωση του δρόμου. Τα οχυρωματικά έργα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ισοπέδωσαν και αυτό το τείχος σε πολλά μέρη. Βορειότερα συναντούμε ένα τμήμα κλασσικού τείχους, μια μικρή πύλη και το αρχαίο γυμνάσιο. Το τείχος της ανατολικής πλευράς επισκευάστηκε στη ρωμαϊκή εποχή με παλαιά υλικά. Ενδιαφέρον έχει, στη

θέση Κούκλες, ένας πύργος με αλληπάλληλες επιδιορθώσεις σ' όλες τις εποχές. Σ' αυτόν βρέθηκαν διάφορα ειδώλια που απεικονίζουν τους θεούς Άττι και Κυβέλη. Βρέθηκαν εκεί επίσης καλλιτεχνικά διακοσμημένες γραπτές επιτύμβιες στήλες. Μία φέρει την επιγραφή: «Χαίρετε ω παριόνες».

Γίνεται λόγος στον Θουκυδίδη (V.10) για κάποιο «σταύρωμα» ως οχύρωση της πόλεως. Μερικοί το χαρακτηρίζουν ως χαράκωμα από την πλευρά του δημοσίου δρόμου, έξω από το μακρό τείχος και άλλοι ως συμπλήρωμα του μακρού τείχους. Υπήρχε και εσωτερικό τείχος επάνω στην ακρόπολη όπου ήταν τα δημόσια κτήρια και οι ναοί.

¹⁵⁹ Θουκυδίδης, V.10. Λαζαρίδη, *ό.π.*, σ. 34-38 και 42-52.

Αποκαλύφθηκε το 1983 εσωτερικά των κλασικών τειχών στη δυτική πλευρά της ακρόπολης ένα μεγάλο τμήμα τείχους της ρωμαϊκής εποχής που προστάτευε την πόλη από τα δυτικά. Μας δείχνει τα όρια της πόλεως στη ρωμαιοκρατία. Το μήκος του είναι 82,50 μέτρα, το πλάτος του 1,82 και το ύψος του 2,70 μέτρα. Αποκαλύφθηκαν επίσης δύο πύργοι σε απόσταση 45 μέτρων. Το τείχος είναι κτισμένο από υλικά παλαιών κτιρίων, από σπονδύλους κίωνων, κιονόκρανα, γείσα, μετόπες και πολλά άλλα τμήματα αυτών.

Ο αείμνηστος Λαζαρίδης διατυπώνει τη γνώμη ότι υπήρχε το εκ ποταμού εις ποταμόν μακρό τείχος, αλλά και ιδιαίτερος περίβολος που περιέκλειε τον κύριο χώρο της πόλης από τα νότια, δυτικά και βόρεια. Τα άκρα αυτού του περιβάλλου κατέληγαν στο μακρό τείχος, που τμήμα του περικλείει τον οικισμό από τα ανατολικά.

Η έκταση της Αμφιπόλεως εσωτερικά και εξωτερικά ήταν πολύ μεγάλη. Ήταν πυκνοκατοικημένη πόλη. Δε χωρούσε όλους τους κατοίκους εντός των τειχών. Έξω από τα τείχη της πόλεως υπήρχε μεγάλο προάστιο από τα πρώτα χρόνια της ιδρύσεώς της¹⁶⁰. Η επέκταση των νεκροταφείων των ελληνιστικών και ρωμαϊκών τάφων φανερώνουν πόσο μεγάλη ήταν η Αμφίπολη τότε από άποψη εκτάσεως και πληθυσμού.

Τα οικοδομικά υλικά των τειχών, των δημοσίων οικοδομών, των τάφων, των στηλών, των αγαλμάτων και των αρχιτεκτονικών κτιρίων προέρχονται από κάποιο λατομείο. Οι κυβόλιθοι στα τείχη κατά το πλείστον είναι πωρόλιθος καλής ποιότητας από κρυσταλλικό, γρανιτώδες ή ασβεστώδες πέτρωμα από κάποιο πολύ κοντινό λατομείο της περιοχής. Η ασήκωτη αυτή ογκώδης μάζα ήταν αδύνατο να μεταφέρεται από μακριά. Τέτοια παρόμοια πετρώματα πωρόλιθου υπάρχουν στην τοποθεσία Καστρί, που βρίσκεται βορειοδυτικά στην απέναντι όχθη του Στρυμόνα. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε την ακριβή τοποθεσία του αρχαίου λατομείου λόγω των προσχώσεων των πολλών αιώνων. Όλα στην Αμφίπολη, τάφοι, στήλες, αγάλματα και κτήρια κατασκευάστηκαν από ένα χονδρόκοκκο ή λεπτόκοκκο λευκό ή υποφαιό μάρμαρο, όπως περίπου είναι ο σκληρός ασβεστόλιθος¹⁶¹.

4.1.2.10. Οι γέφυρες του Στρυμόνα στην Αμφίπολη

Για να περάσει ο περσικός στρατός το 480 π.Χ. τον ποταμό Στρυμόνα κοντά στην Αμφίπολη διέταξε ο Ξέρξης να τον γεφυρώσουν. Θα υπήρχαν γεφύρια στον Στρυμόνα από αρχαιοτάτων χρόνων. Στον *Ρήσο* (στίχ. 422) του Ευριπίδη αναφέρεται ότι ο Στρυμόνας ποταμός ήταν καλλιγέφυρος. Είχε παλαιές όμορφες γέφυρες με πελεκητή πέτρα και με ψηλά τόξα για να διέρχονται από κάτω

¹⁶⁰ Θουκυδίδης, IV.103, 104, 106. Διόδωρος Σικελιώτης, XII.3, 68.

¹⁶¹ Λαζαρίδη, *ό.π.*, σ. 37-41.

τα πλοία. Τις κατέστρεψαν οι Έλληνες για να εμποδίσουν την προέλαση του Ξέρξη.

Ο Ξέρξης δεν βρήκε γέφυρα στον Στρυμόνα. Οι μάγοι του πριν φθάσουν στον ποταμό τέλεσαν μαγικές ιεροπραξίες. Έσφαξαν προς τιμήν του Στρυμόνα λευκά άλογα. Ζητούσαν με τις θυσίες καλούς οιωνούς. Προχώρησαν προς τις γέφυρες στο μέρος των Εννέα οδών που είναι η χώρα των Ηδωνών και βρήκαν τον ποταμό ζευγμένο. Φαίνεται ότι ο Ξέρξης έστειλε συνεργεία και «προσετέτακτο και τον Στρυμόνα ποταμόν ζεύξαντας γεφυρώσαι». Ο πολυπληθής στρατός του βρήκε ζευγμένο τον ποταμό με πολλές γέφυρες και πέρασε σύντομα και άνετα. Προ της διαβάσεως της γέφυρας οι μάγοι, σύμφωνα με τα περσικά έθιμα, έθαψαν ζωντανούς εννέα νέους και εννέα νέες από τους ντόπιους, επειδή έμαθαν ότι η τοποθεσία λέγονταν Εννέα Οδοί¹⁶². Μετά από τον περσικό πόλεμο κτίστηκαν γέφυρες στον Στρυμόνα από τους Έλληνες. Κατά τον Θουκυδίδη (IV.103) ο Βρασίδης έδωσε εύκολα τη φρουρά των Αθηναίων από τη γέφυρα της Αμφιπόλεως το 424 π.Χ. Αυτό έπεισε τον Βρασίδα να περιτειχίσει την Αμφίπολη και τη γέφυρα του ποταμού Στρυμόνα την ίδια χρονιά. Όταν ο Θουκυδίδης έγραφε την ιστορία του πολέμου Αθηναίων και Σπαρτιατών στην Αμφίπολη «τα τείχη δεν ήταν ως κάτω, όπως

Η γέφυρα του Στρυμόνα με τους απολιθωμένους πασσάλους

είναι σήμερα»¹⁶³.

Ο Βρασίδης επεξέτεινε το τείχος για να συμπεριλάβει και τη γέφυρα του Στρυμόνα μέσα στην οχύρωση της πόλεως. Ήταν επισφαλές το τείχος στο μέρος αυτό, διότι το θεμελίωσε πάνω στην άμμο της όχθης του ποταμού. Σ' αυτό το τμήμα του τείχους α-

¹⁶² Ηρόδοτος, VII.114.

¹⁶³ Θουκυδίδης, IV.103, 107.

ποκαλύφθηκε η δεύτερη πύλη της πόλεως. Ήταν ένας στρογγυλός πύργος, που τετραγωνίστηκε αργότερα. Είχε πολλούς αγωγούς αποχέτευσης των όμβριων υδάτων.

Εξασφαλίστηκε η μεγάλη πύλη και η γέφυρα από τις πλημμύρες του ποταμού με φάρδος τείχους 2 μέτρα και με πρόσθετους μπηγμένους βαθιά μέσα στη γη πασσάλους και με σιδερένιους συνδετήρες στους λιθόπλινθους τοίχους.

Για τη στερέωση των θεμελίων της πύλης και των υποστυλωμάτων της γέφυρας στο λασπώδες και αμμώδες έδαφος στις όχθες του ποταμού καρφώθηκαν και σφηνώθηκαν κατακόρυφα στη γη εκατοντάδες στρογγυλοί και τετράγωνοι πάσσαλοι. Αυτοί με το πέρασμα των αιώνων απολιθώθηκαν και κατά την ανασκαφή στα τέλη του 20ού αιώνα αποκαλύφθηκαν όπως ήταν αρχικά. Είναι στο κάτω μέρος μυτεροί με σιδερένια αιχμηρή κεφαλή για την ευκολότερη σφήνωσή τους. Για να αλληλοενισχύονται τοποθετήθηκαν σε απόσταση περίπου 6 μέτρων μεταξύ τους, ανά τετράδες ή τριάδες σε δώδεκα σειρές. Οι βαθύτεροι στο έδαφος και οι μεγαλύτεροι στις διαστάσεις πάσσαλοι είναι της κλασικής εποχής, ενώ της ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής είναι μικρότεροι και πιο επιφανειακοί. Από τις πλημμύρες του ποταμού συσσωρεύτηκαν ανάμεσα στους πασσάλους στρώματα άμμου, χαλικιών, κροκάλων και λίθων. Σώζονται μόνο οι πάσσαλοι του αριστερού πέλματος, ενώ οι πάσσαλοι των άλλων πελμάτων της γέφυρας στην απέναντι όχθη και μέσα στο ποτάμι του Στρυμόνα καταστράφηκαν κατά την αποξήρανση της λίμνης Αχινού και τη διευθέτηση της κοίτης του Στρυμόνα από την εταιρεία Ούλεν το 1929-32. Βρέθηκαν επίσης και τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή της πύλης και της γέφυρας.

Η γέφυρα του Στρυμόνα καταστράφηκε και ξανακτίστηκε από τους Ρωμαίους την εποχή του αυτοκράτορα Αυγούστου ή του διαδόχου του Τιβερίου. Στον Στρυμόνα βρέθηκε ενεπίγραφη ρωμαϊκή πλάκα που μας πληροφορεί ότι ο αρχηγός της δέκατης λεγεώνας κατασκεύασε τη γέφυρα του Στρυμόνα, αλλά δεν προσδιορίζει το μέρος της γέφυρας. Όλες οι γέφυρες του πλωτού τότε Στρυμόνα είχαν το μεσαίο τόξο ψηλότερο για να διέρχονται τα πλοία¹⁶⁴.

Υπήρχαν και άλλες γέφυρες στον Στρυμόνα που οδηγούσαν προς την Τράγυλο και την Άργυλο. Ο Θουκυδίδης (IV.103, 108) επιβεβαιώνει ότι η Αμφίπολη, με τον καλλιγέφυρο Στρυμόνα, ήταν κέντρο διαβάσεως πολλών λαών.

Ο Καντακουζηνός (I.267, 14) και άλλοι βυζαντινοί ιστορικοί αναφέρουν τη γέφυρα του χωριού Μαρμαράς, που βρισκόταν πλησίον της σημερινής παλαιάς σιδερένιας γέφυρας κοντά στο μνημείο του λέοντα. Υπήρχαν και άλλα περάσματα με σχεδία (σάλι) στα προσιτά μέρη του Στρυμόνα.

¹⁶⁴ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 422, αρ. 722.

4.1.2.11. Το οδικό δίκτυο και οι συγκοινωνίες της Αμφιπόλεως

Εκτός από τους πολυσύχναστους δρόμους προς το λιμάνι της Ηιόνας και τις γειτονικές πόλεις υπήρχαν γύρω από την πόλη πολλά άλλα μονοπάτια προς τα νεκροταφεία, τους αγρούς και τα δάση. Οι δρόμοι προς τη Μύρκινο, προς την περιοχή του Παγγαίου και προς το εσωτερικό της Θράκης ήταν γνωστοί από την αρχαιότητα. Αυτούς τους δρόμους ακολούθησαν στις εξορμήσεις τους οι έποικοι του Ιστιάιου, του Αρισταγόρα και οι δέκα χιλιάδες των Αθηναίων με στρατηγούς τον Σωφάνη και τον Λέαγρο για να καταλάβουν το εσωτερικό της Θράκης. Υπήρχε ο μεγάλος δρόμος κατά μήκος της δεξιάς όχθης του Στρυμόνα και της λίμνης Αχινού (Κερκινίτιδας) προς όλες τις πόλεις της Βισαλτίας.

Γνωστός είναι από την ιστορία του Ηροδότου (VII.112, 114-115) ο δρόμος της πορείας του στρατού του Ξέρξη. Αυτός πέρασε από την κοιλάδα της Πιερίας, δίπλα από τα τείχη του Φάγγρητα και της Περγάμου και αριστερά του Παγγαίου όρους και έφθασε στην πόλη Ηιόνα και στον Στρυμόνα ποταμό. Προχωρούσε δίπλα από τη θάλασσα κοντά από την Άργιλο και κατευθυνόταν προς τη Χαλκιδική. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι οι Θράκες από σεβασμό δεν όργωναν και δεν έσπερναν το έδαφος του δρόμου από όπου πέρασε ο Ξέρξης.

Στη ρωμαϊκή εποχή κατασκευάστηκε η Εγνατία οδός. Ξεκινούσε από το Δυρράχιο και περνούσε από την Αμφίπολη. Διέσχιζε τις περιοχές του Παγγαίου και της Θράκης και κατέληγε στη Κωνσταντινούπολη.

Για τη μετακίνησή των ανθρώπων και των εμπορευμάτων στις παραθαλάσσιες και παρόχθιες πόλεις του Στρυμόνα χρησιμοποιούσαν τα πλοία. Το λιμάνι της Ηιόνας και ο πλωτός μέχρι ενός σημείου Στρυμόνας ποταμός τους διευκόλυνε πάρα πολύ στη συγκοινωνία¹⁶⁵.

Ο Στρυμόνας από τις εκβολές του μέχρι την Αμφίπολη αποτέλεσε το μεγάλο αγκυροβόλιο για την προετοιμασία της εκστρατείας του στρατού και του στόλου του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία. Ξακουστά ήταν τα ναυπηγεία κατασκευής και επιδιορθώσεως των μεγάλων πολεμικών και εμπορικών πλοίων της Αμφιπόλεως και της Ηιόνας.

Στη βυζαντινή εποχή κατά τη διαμάχη του Ανδρονίκου με τον Καντακουζηνό χρησιμοποιήθηκε από τον Απόκαυκο ο ναύσταθμος της Αμφιπόλεως για την κατασκευή εβδομήντα τριήρων¹⁶⁶.

Η θέση της Αμφιπόλεως ήταν το σταυροδρόμι των επικοινωνιών Θράκης και Μακεδονίας, Αιγαίου και βαλκανικών λαών. Το λιμάνι της Ηιόνας και ο πλωτός μέχρι τη λίμνη Αχινό (Κερκίνη) ποταμός Στρυμόνας βοηθούσαν πάρα πολύ στην ανάπτυξη του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου της Αμφιπόλεως. Σε αναθηματική πλάκα της όψιμης ελληνιστικής εποχής της Αμφιπό-

¹⁶⁵ Θουκυδίδης, V.10.

¹⁶⁶ Αρριανός, I.2-3, III.8. Καντακουζηνός Ι., *Ιστοριών βιβλία Δ΄*, Επικαιρότητα, Αθήνα 2008, τ. Β, σ. 23, 323, 329.

λεως αναφέρονται τρία ονόματα μιας συναρχίας επιμελητών εμπορίου μετά του γραμματέως αυτής, με ειδικά καθήκοντα, που μας καθιστά γνωστό ότι υπήρχε οργανωμένο και ανεπτυγμένο δημόσιο εμπόριο στην Αμφίπολη. Η ανεύρεση δικτύου υδρεύσεως και αποχετεύσεως καθώς και πηλινων λουτήρων σε κατοικίες της Αμφιπόλεως δείχνει τον υψηλό βαθμό πολιτισμού αυτής από αρχαιοτάτων χρόνων.

Στις ανασκαφές του λόφου 133 βρέθηκαν αττικά αγγεία της όψιμης γεωμετρικής και της ελληνιστικής εποχής, αμφορείς της Θάσου καθώς και ερυθρόμορφα αγγεία ρυθμού Κερτς. Από τον 5^ο αιώνα π.Χ. οι Εννέα Οδοί (η Αμφίπολη) είχαν εμπορικές σχέσεις με διάφορες κοντινές και μακρινές πόλεις.

Στις πόλεις με τις οποίες είχε εμπορικές συναλλαγές η Αμφίπολη αποκαλύπτονται έργα μικροτεχνίας και βιοτεχνίας προερχόμενα από τα εργαστήρια της πόλεως. Λόγω της θέσεώς της η περιοχή είχε συχνή ανεπτυγμένη ανταλλαγή εμπορευμάτων από τους προϊστορικούς χρόνους.

4.1.2.12. Υδρευση

Η Αμφίπολη δεν στερούνταν νερού, διότι είχε δίπλα τον ποταμό Στρυμόνα. Στο χαμηλό συνοικισμό που περιβρεχόταν από τον Στρυμόνα το νερό ήταν άφθονο. Υδρευόταν κυρίως από το Στρυμόνα, αλλά και από τα πηγάδια και τις πηγές που αποκαλύφθηκαν εντός της πόλεως κατά τις ανασκαφές. Υπήρχαν και άλλες πηγές γύρω από την πόλη, που συνετέλεσαν στην επιλογή της τοποθεσίας για την ίδρυση της αποικίας. Βρέθηκε μια στενή φρεατόσχημη σήραγγα κάθετα λαξευμένη στον μαλακό βράχο και μια ελικοειδής σκάλα που μετέβαινε σε κάποια πηγή ή σε φρεάτιο όπου συγκεντρωνόταν νερό. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν σε πολλά μέρη δίκτυο υδρεύσεως με στρογγυλές ή τετράγωνες πηλοσωλήνες και μολυβδοσωλήνες που έφερναν το νερό στις δεξαμενές. Αποκαλύφθηκε και μια δεξαμενή συγκεντρώσεως ύδατος στο κάτω μέρος του λόφου. Η αφθονία του νερού τους επέτρεψε να έχουν ύδρευση στο γυμναστήριο και στα λουτρά των σπιτιών τους¹⁶⁷.

4.1.2.13. Κατάληψη της Αμφιπόλεως από τους Σπαρτιάτες

Το χειμώνα του 424 π.Χ. ο Βρασίδης της Σπάρτης με τους συμμάχους του Θράκες εξεστράτευσε κατά της Αμφιπόλεως, της αποικίας των Αθηνών. Ήταν χειμώνας και ψιλοχιόνιζε. Προχωρούσε με το στρατό του βιαστικός από τις Άρνες της Χαλκιδικής στο συνοικισμό Κερδύλιο. Επιδίωκε να μην τον αντιληφθούν οι Αμφιπολίτες. Οι διαμένοντες στην Αμφίπολη Αργίλιοι και άλλοι, παρακινούμενοι από τους Χαλκιδείς και το βασιλιά της Μακεδονίας Περδίκκα, συνωμότησαν και πρόδωσαν την πόλη στους Σπαρτιάτες.

¹⁶⁷ Λαζαρίδη Δ., *Αμφίπολις-Άργιλος*, ανέκδοτη εργασία, σ. 63.

Μετά χαράς δέχτηκαν οι Αργίλιοι τον Βρασίδα και το στρατό του και αποστάτησαν από τους Αθηναίους. Εγκατέστησαν αμέσως στρατό στην ανοχύρωτη γέφυρα του ποταμού Στρυμόνα. Έδιωξαν τη μικρή φρουρά της Αμφιπόλεως και πέρασαν ανενόχλητοι τη γέφυρα. Συνέλαβαν όσους διέμεναν έξω από την πόλη. Μερικοί Αμφιπολίτες πρόλαβαν και κατέφυγαν μέσα στα τείχη της πόλεως. Οι περισσότεροι πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Πανικοβλήθηκαν οι Αμφιπολίτες από την ξαφνική προέλαση των Σπαρτιατών. Δεν άφηναν τους προδότες να ανοίξουν τις πύλες. Αποφάσισαν με το στρατηγό των Αθηναίων Ευκλέα να περιφρουρήσουν την πόλη μέχρις ότου έλθει ο Θουκυδίδης από τη Θάσο με το στρατό του. Είναι ο συγγραφέας που μας περιγράφει λεπτομερώς στο Δ' και το Ε' βιβλίο της Ιστορίας του όλα τα συμβάντα του πολέμου μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών.

Ο Θουκυδίδης ανταποκρίθηκε αμέσως και ξεκίνησε επειγόντως από τη Θάσο με επτά πλοία για να φθάσει στην Αμφίπολη, πριν αυτή παραδοθεί. Οι Σπαρτιάτες στρατοπέδευσαν έξω από την πόλη και έκαναν επιδρομές στα γύρω μέρη. Βιάζονταν να καταλάβουν την Αμφίπολη πριν φθάσει ο Θουκυδίδης με το στρατό του. Πρότειναν στους Αμφιπολίτες πολύ μετριοπαθείς όρους παραδόσεως. Τους υπόσχονταν ότι όσοι θα έμεναν στην πόλη θα διατηρούσαν την περιουσία τους και θα είχαν ίσα πολιτικά δικαιώματα. Όσοι πάλι ήθελαν να φύγουν μπορούσαν εντός πενθημέρου να φύγουν με τα υπάρχοντά τους. Οι μη Αθηναίοι Αμφιπολίτες συγκατατέθηκαν και δέχτηκαν από φόβο τους όρους του Βρασίδα. Ήρθαν σε συνεννόηση με τους Σπαρτιάτες και παρέδωσαν την πόλη. Ο Θουκυδίδης έφθασε στην Ηιόνα λίγες ώρες μετά την παράδοση της Αμφιπόλεως. Πρόλαβε να σώσει την Ηιόνα από την κατάληψη των Σπαρτιατών. Δέχτηκε όσους έφυγαν από την Αμφίπολη και οργάνωσε την άμυνα της Ηιόνας κατά της επίθεσης των Σπαρτιατών.

Η πτώση της Αμφιπόλεως αναστάτωσε τους Αθηναίους λόγω της εξαιρετικής στρατηγικής και οικονομικής θέσεώς της.

Ο Βρασίδας πολιόρκησε την Ηιόνα από την ξηρά και τη θάλασσα με πλοία και στρατό. Προσπάθησε να την καταλάβει, αλλά απέτυχε και γύρισε άπρακτος στην Αμφίπολη. Φρόντισε να οχυρώσει πολύ καλά την Αμφίπολη, συμπεριλαμβανοντας και τη γέφυρα του Στρυμόνα μέσα στα τείχη.

Η Μύρκινος παραδόθηκε στους Σπαρτιάτες με συνωμοσία. Δολοφονήθηκε ο βασιλιάς των Ηδωνών Πιττακός από τα παιδιά του και τη γυναίκα του Βραυρώ και στη συνέχεια η Μύρκινος προσχώρησε στους Σπαρτιάτες: «Και Μύρκινος τε αυτό [Βρασίδα] προσεχώρησεν. Ηδωνική πόλις, Πιττακού των Ηδωνών βασιλέως αποθανόντος υπό των Γοάξιος παίδων του και Βραυρούς της γυναίκος αυτού». Για να αναφέρεται ο Πιττακός ως βασιλιάς των Ηδωνών στη Μύρκινο, πιθανό να ήταν πρωτεύουσα της χώρας¹⁶⁸. Παραδοθήκαν επίσης στους Σπαρτιάτες οι αποικίες Θάσος, Γαληψός και Οισύμη. Οι σύμμαχοι

¹⁶⁸ Θουκυδίδης, IV.103-108.

των Αθηναίων της περιοχής αναθάρρησαν από την τακτική του Βρασίδα και ήθελαν να αποστατήσουν από αυτούς. Μερικές πόλεις έστειλαν κρυφά αντιπροσώπους στον Βρασίδα και τον καλούσαν να τους ελευθερώσει. Ανησύχησαν οι Αθηναίοι από τη διπλωματία του Βρασίδα, που διέδιδε ότι πήγε ως ελευθερωτής. Έστειλαν επειγόντως φρουρές στις συμμαχικές πόλεις στα μέσα του χειμώνα.

Ο Βρασίδας κατασκεύαζε στόλο στα ναυπηγεία της Αμφιπόλεως. Ζήτησε από τη Σπάρτη να του στείλουν κι άλλο στρατό. Οι Σπαρτιάτες όμως ήθελαν να σταματήσει ο μακροχρόνιος πόλεμος και οι άρχοντες από φθόνο απέρριψαν το αίτημά του. Εξεστράτευσε όμως με τους συμμάχους, κατόπιν προσκλήσεως, στην Τορώνη της Χαλκιδικής και την κατέλαβε με προδοσία¹⁶⁹.

4.1.2.14. Η μάχη Σπαρτιατών και Αθηναίων στην Αμφίπολη

Μετά από μια προσωρινή ανακωχή των εμπολέμων ο Κλέων, το 422 π.Χ., έπεισε τους Αθηναίους να εκστρατεύσει στη Θράκη. Με χίλιους διακοσίους Αθηναίους οπλίτες, τριακοσίους ιππείς και άλλους συμμάχους έπλευσε με τριάντα πλοία στην κατεχομένη από τους Λακεδαιμονίους Τορώνη της Χαλκιδικής και την κατέλαβε. Μετά προχώρησε με το στόλο του στην Ηιόνα για να καταλάβει την Αμφίπολη. Κυρίευσε τη Γαληψό, την αποικία των Θασιτών, και έστειλε πρέσβεις στον Περδίκκα της Μακεδονίας να έρθει με στρατό, σύμφωνα με τους όρους της συμμαχίας. Έστειλε και άλλους πρέσβεις στο βασιλέα των Οδομαντών Πόλλη στις Σέρρες για να του φέρει όσους περισσότερους μισθοφόρους Θράκες μπορούσε. Περιμένε τη βοήθειά τους στην Ηιόνα.

Ο Βρασίδας με 1.500 άνδρες στρατοπέδευσε στο χωριό Κερδύλιο που δεν είναι μακριά από την Αμφίπολη. Από το πανοραμιακό ύψωμα παρακολουθούσε πολύ καλά όλες τις κινήσεις του Κλέωνα. Είχε στην Αμφίπολη πάνω από δύο χιλιάδες στρατό και τριακοσίους ιππείς με αρχηγό τον Κλεαρίδα, εκτός από τους ντόπιους.

Ο Κλέων περιμένε το στρατό τού Περδίκκα και τους μισθοφόρους του βασιλιά των Οδομαντών Πόλλη, αλλά οι στρατιώτες του στεναχωριούνταν με την αδράνειά τους. Για να μη βαρεθούν πήρε το στρατό και έκαμε έναν περίπατο γύρω από την Αμφίπολη, για να κάνουν αναγνώριση της περιοχής. Τοποθέτησε το στρατό πάνω από ένα λόφο μπροστά από την Αμφίπολη, ενώ ο ίδιος εξέταζε τη λίμνη του Στρυμόνα και γενικά την περιοχή. Επειδή δεν έβλεπε κανέναν από τους εχθρούς στα τείχη και οι πόρτες ήταν κατάκλειστες, σχημάτισε την εντύπωση ότι η πόλη ήταν ανυπεράσπιστη και αν είχε τις πολιορκητικές μηχανές μαζί του θα την κυρίευε.

¹⁶⁹ Θουκυδίδης, IV.110-116 και V.6-11.

Ο Βρασίδας μόλις είδε να βγαίνουν οι Αθηναίοι από την Ηιόνα κατέβηκε με το στρατό του γρήγορα από το Κερδύλιο και μπήκε μέσα στην Αμφίπολη.

Δεν βγήκε από την πόλη ούτε παρέταξε το στρατό κατά των Αθηναίων λόγω ανεπαρκούς προπαρασκευής και μειωμένου αριθμού στρατιωτών. Διάλεξε 150 στρατιώτες για να κάνει αιφνιδιασμό κατά των Αθηναίων. Τον υπόλοιπο στρατό τον άφησε μέσα στην Αμφίπολη με τον Κλεαρίδα. Μάζεψε όμως προ της εξόδου του όλους τους στρατιώτες και τους ενθάρρυνε. Τους εξήγησε το σχέδιό του και τους θύμισε ποιοι είναι και με ποιους θα πολεμήσουν. Τους είπε: Οι εχθροί μάς περιφρόνησαν και ήρθαν έξω από τα τείχη σκόρπιοι, ασύντακτοι και απροετοίμαστοι για να χαζέψουν το περιβάλλον. Στρατηγικό σχέδιο είναι να επωφεληθείς την κάθε περίπτωση και τα σφάλματα του εχθρού για να τον εξαπατήσεις. Εγώ με τους 150 στρατιώτες που διάλεξα θα προσπαθήσω να τους επιτεθώ στο μέσον τη στιγμή που θα είναι σκόρπιοι, ξένοιαστοι, απροετοίμαστοι και θα σκέπτονται να επιστρέψουν κρυφά στην Ηιόνα. Μόλις τους πλησιάσω και τους επιτεθώ θα ανοίξετε εσείς τις πύλες, θα ορμήσετε ταχύτατα και ξαφνικά εναντίον τους με ανδρεία και θα συγκρουσθείτε. Θα τους πανικοβάλετε και θα τους νικήσετε. Στον καλό πολεμιστή συντελούν η θέληση, η ντροπή και η πειθαρχία. Σήμερα κρίνεται αν θα γίνετε ελεύθεροι ως σύμμαχοι των Λακεδαιμονίων ή δούλοι των Αθηναίων.

Προ της εξορμήσεως πρόσφερε θυσία στο ιερό της Αθηνάς και έδωσε εντολή στον Κλεαρίδα να ανοίξουν τις Θρακικές πύλες στην κατάλληλη ώρα για να εξορμήσει με το στρατό του κατά των Αθηναίων.

Οι Αθηναίοι παρατηρούσαν από το λόφο όλη την κίνηση των Σπαρτιατών που γινόταν μέσα στην πόλη. Είδαν να κινούνται κάτω από τις πύλες ανήσυχα πόδια αλόγων και ανθρώπων. Υποψιάστηκαν ότι θα εφορμούσαν εναντίον τους και ειδοποίησαν το Κλέωνα. Ήλθε και είδε ο ίδιος την κατάσταση. Δεν ήθελε να κάμει μάχη, πριν έλθει η στρατιωτική ενίσχυση από εκεί που περίμενε. Γι' αυτό διέταξε να σαλπίσουν για αναχώρηση προς την Ηιόνα. Δεν είχε άλλη επιλογή. Επειδή η αποχώρηση γινόταν με βραδύ ρυθμό έδωσε εντολή στροφής του στρατού προς δεξιά και φάνηκε ότι οι στρατιώτες ήταν άοπλοι. Ο Βρασίδας αντιλήφθηκε τον τρόπο της υποχωρήσεώς του και είπε στους άνδρες του: Αυτοί δεν μας περιμένουν για μάχη. Ανοίξτε τις πύλες γρήγορα για να τους επιτεθούμε. Βγήκε ο ίδιος με τους 150 άνδρες από τις πρώτες πύλες του μεγάλου τείχους κοντά στο χαράκωμα και έτρεξε με όλη τη δύναμη στο μέσον της παράταξης των Αθηναίων. Τους χτύπησε δυνατά με τα ακόντια.

Ταυτόχρονα βγήκε με ορμή από τις Θρακικές πύλες ο στρατός του Κλεαρίδα. Αιφνιδιάστηκαν οι Αθηναίοι, φοβήθηκαν, αποσβολώθηκαν από τη διμέτρωπη επίθεση, διασπάστηκαν και τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Υποχώρησε το τμήμα των Αθηναίων στο σημείο που όρμησε ο Βρασίδας, αλλά τον τραυμάτισαν οι Αθηναίοι σοβαρά χωρίς να το καταλάβουν. Οι δικοί του τον μετέφεραν αμέσως εκτός μάχης.

Ο Κλέων το έβαλε στα πόδια από την αρχή για να γλυτώσει. Δεν το κατόρθωσε όμως. Ένας Μυρκίνιος πελταστής τον πρόφτασε και τον σκότωσε.

Δεν υποχώρησαν όλοι οι στρατιώτες των Αθηναίων κατά την επίθεση των Σπαρτιατών. Αρκετοί συγκεντρώθηκαν πάνω στο λόφο και απέκρουσαν τρεις φορές το στρατό του Κλεαρίδα. Επειδή τους περικύκλωσε το ιππικό και χτυπούσαν με τα ακόντια, οι πελταστές τράπηκαν σε φυγή προς οποιαδήποτε κατεύθυνση. Όσοι σώθηκαν έφτασαν στην Ηιόνα, όπου ήταν η βάση των Αθηναίων.

Τον Βρασίδα τον μετέφεραν ζωντανό στην Αμφίπολη. Έμαθε ότι νικούσαν οι δικοί του αλλά σε λίγο ξεψύχησε. Ο στρατός του σταμάτησε την καταδίωξη, γύμνωσε τους νεκρούς και έστησε τρόπαιο. Από τους Αθηναίους σκοτώθηκαν εξακόσιοι και από τους Σπαρτιάτες μόνο επτά. Την άλλη μέρα έθαψαν με πολλές τιμές τον Βρασίδα στην αγορά της Αμφιπόλεως. Έγινε ετυπωσιακή δημόσια κηδεία του με την παρουσία όλου του στρατού (Θουκυδίδης, V.2, 6-11).

Του έκαναν μεγάλο μνημείο και καθιέρωσαν προς τιμήν του, ως ήρωα και οικιστή της πόλεώς τους, γιορτές και προσφορά θυσιών κάθε χρόνο. Γκρέμισαν όλα τα κτήρια και τα μνημεία του πρώτου οικιστή Άγωνα.

Οι Αθηναίοι έθαψαν τους νεκρούς τους και γύρισαν στην Αθήνα, ενώ οι σύμμαχοι των Σπαρτιατών με τον Κλεαρίδα τακτοποιούσαν τα πράγματα στην Αμφίπολη¹⁷⁰.

4.1.2.15. Βρασίδας και Κλέων

Χρήσιμο είναι να συγκρίνουμε τους αρχηγούς των δύο παρατάξεων, Βρασίδα και Κλέωνα:

α) Ο Βρασίδας, γιος του Τέλλιδος και της Αργιλεωνίδος, ήταν στρατηγός των Σπαρτιατών πολύ φιλότιμος, φιλόπατρις, δραστήριος, δίκαιος, ικανός, ανδρείος, εύτολμος και εμπειροπόλεμος με πολλές αρετές. Ενεργούσε με σύνεση έναντι του αντιπάλου του Κλέωνα. Φάνηκε επιεικής στους Αμφιπολίτες και κατόρθωσε να τους πείσει ότι δεν ήταν κατακτητής αλλά ελευθερωτής της Αμφιπόλεως. Έδωσε το δικαίωμα σε όσους ήθελαν να απομακρυνθούν από την Αμφίπολη με όλα τους τα πράγματα, χωρίς να τους καταδιώξει. Αγαπήθηκε και τιμήθηκε από τους κατοίκους ως έμπιστος και άξιος αρχηγός. Είχε διαπαιδαγωγηθεί με τις εθνικές αρχές της Σπάρτης. Η μάνα του, όταν την πληροφορήσαν για το θάνατό του, ρώτησε «αν πέθανε έντιμα». Στα εγκώμια των άλλων ότι ο γιος της ήταν ανώτερος από όλους τους στρατηγούς της εποχής εκείνης και διακρινόταν για τα πολλά και μεγάλα ανδραγαθήματά του

¹⁷⁰ Θουκυδίδης, IV.104-106 και V.2, 6-11.

αποκρίθηκε: «Ναι, ο γιος μου ήταν ανδρείος αλλά η Σπάρτη έχει πολλούς πολίτες καλύτερους από αυτόν»¹⁷¹.

β) Ο Κλέων, γιος του Κλαιένετου, αναδείχθηκε μετά από το θάνατο του αντιπάλου του Περικλή λόγω της σφοδρότητας του χαρακτήρα του. Από δερματοπώλης έγινε τρομερός δημαγωγός. Κατά τον Αριστοφάνη (*Ιππείς*) ήταν απερίσκεπτος, εγωιστής, υπερήφανος, πλεονέκτης, κακότροπος, θρασύς, φθονερός, βίαιος, αιμοβόρος, φιλόνικος, αδιάλλακτος δημαγωγός. Κολάκευε τους γέροντες και για λόγους σκοπιμότητας βοηθούσε και τους πτωχούς. Το όπλο του ήταν η ευγλωττία συνοδευμένη με πολυλογία και βιαιότητα. Όταν καταλήφθηκε η Σφακτηρία με το στρατήγημα του συμπράττοντος στρατηγού των Μεσσηνίων φαντάστηκε ότι ήταν αυτός ο πλέον άξιος στρατηγός της εποχής.

Η αλαζονεία και η απερισκεψία τον οδήγησαν στη μάχη της Αμφιπόλεως. Απέδειξε την ανικανότητα και τη δειλία του την ώρα της μάχης, διότι ενώ οι στρατιώτες του πολεμούσαν γενναία κατά των Σπαρτιατών αυτός λιποψύχησε και για να σωθεί επιτάχυνε το βήμα του για να κρυφτεί στην Ηίονα. Ένας πελταστής τον πρόλαβε όμως και τον φόνευσε με το ακόντιό του¹⁷².

4.1.2.16. Οι σχέσεις της Αμφιπόλεως με άλλα κράτη και πόλεις

Η Αθήνα φρόντιζε πολύ για την Αμφίπολη, διότι είχε πολλά οφέλη. Η απώλειά της στοίχισε στους Αθηναίους περισσότερο από όλες τις άλλες αποικίες. Η Αμφίπολη όφειλε την ακμή και την ακτινοβολία της στους Αθηναίους. Δεν ήταν φόρου υποτελής στους Αθηναίους, αλλά αυτόνομη. Μια ιδιαίτερη συνθήκη καθόριζε τις σχέσεις της μητροπόλεως Αθήνας και της αποικίας Αμφιπόλεως για την οικονομική εισφορά της τελευταίας στις ανάγκες του αθηναϊκού κράτους. Προμήθευε την Αθήνα με ναυπηγήσιμη ξυλεία.

Η πόλη-κράτος Αμφίπολη είχε δημοκρατικούς θεσμούς. Διοικούνταν από το Δήμο, ο οποίος σύμφωνα με το πρότυπο της δημοκρατίας των Αθηνών ήταν η κύρια πολιτική δύναμη. Η παρουσία Αθηναίου στρατηγού στην Αμφίπολη κατά την εκστρατεία του Βρασίδα προερχόταν από τις τεταμένες πολεμικές συνθήκες που επικρατούσαν μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών.

Το σφάλμα των Αθηναίων ήταν ότι ίδρυσαν την Αμφίπολη όχι με γνήσιους Αθηναίους, αλλά με αποίκους διαφόρων πόλεων, Χαλκιδείς, Αργιλίους, νησιώτες κ.ά. Οι ξένοι υπέσκαπταν την επιρροή των Αθηναίων στην Αμφίπολη. Την πρόδωσαν στον Βρασίδα και την παρέδωσαν αμαχητί. Το ίδιο έκαναν και στην πολιορκία του Φιλίππου το 356 π.Χ.

¹⁷¹ Goldsmith H., *Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήναι 1837, σ. 129.

¹⁷² Θουκυδίδης, V.6-11. Πέτροβιτς Ν. Εμμ., «Η Αμφίπολις, η Μακεδόνων Πρώτη», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1959), 162.

Οι διάδοχοι του Κλέωνα και του Βρασίδα στην Αθήνα και στη Σπάρτη, Νικίας και Πλειστοάναξ, προθυμοποιήθηκαν το 421 π.Χ. να συνάψουν την πεντηκονταετή Νικίειο Ειρήνη και να φυλάξουν ενόρκως τις μεταξύ τους συμφωνίες, χωρίς να βλάψει ο ένας τον άλλο στην ξηρά και στη θάλασσα. Περιεχόμενο της συμφωνίας ήταν¹⁷³: α) να αποφεύγουν με κάθε τρόπο τον πόλεμο και να λύνουν τις διαφορές των ειρηνικά, β) να θυσιάζει και να ζητά ελεύθερα χρησμούς ο καθένας από τα μαντεία, γ) να ανεξαρτοποιηθεί το ιερό των Δελφών, δ) να επιστραφεί η Αμφίπολη στους Αθηναίους και οι διαμένοντες στην Αμφίπολη Σπαρτιάτες να μετακομίσουν όπου θέλουν και ε) να παραμείνουν οι συμμαχικές πόλεις αυτόνομες και να πληρώνουν μόνο τον καθορισμένο από τον Αριστείδη φόρο.

Στάλθηκε εντολή από τη Σπάρτη στον Κλεαρίδα να δεχθούν οι διαμένοντες στην Αμφίπολη Σπαρτιάτες την ειρήνη και να επιστρέψουν την πόλη στους Αθηναίους. Αντέδρασε η πλειοψηφία, διότι δεν τους συνέφερε. Ο Κλεαρίδας κατέβηκε στη Σπάρτη για να ανατρέψει την εντολή, αλλά επειδή βρήκε επικυρωμένες και ισχυρές τις συνθήκες της ειρήνης, παρέδωσε την Αμφίπολη. Οι στρατιώτες του Βρασίδα επέστρεψαν στη Σπάρτη το καλοκαίρι του 421 π.Χ.

Η Αμφίπολη δεν υπήρξε ποτέ αφοσιωμένο μέλος της Αθηναϊκής συμμαχίας. Δεν πλήρωνε πάντοτε τους φόρους στο κοινό ταμείο των Αθηναίων. Ήταν ένας απλός σύμμαχος των Αθηνών για δεκατρία χρόνια από το 437 μέχρι το 424 π.Χ.¹⁷⁴

Οι Αμφιπολίτες δεν ήθελαν με τη Νικίειο Ειρήνη να επανέλθει η πόλη στην Αθηναϊκή συμμαχία. Το 415 π.Χ. ο στρατηγός των Αθηναίων Ευετίων, με τους συμμάχους του, το βασιλέα Περδίκκα και πολλούς Θράκες, εξεστράτευσε κατά της Αμφιπόλεως. Έχοντας ως βάση τον λιμναίο οικισμό Ιμέραιο που βρισκόταν δυτικά του Στρυμόνα κοντά στις εκβολές, επέπλευσε στον ποταμό με πολλές τριήρεις και πολιορκήσε την Αμφίπολη. Δεν μπόρεσε να την καταλάβει.

Και άλλες δυο φορές, το 363 και το 360/359 π.Χ. επιχειρήσαν οι Αθηναίοι με τους στρατηγούς, τον Τιμόθεο και τον Ιφικράτη, να υποτάξουν την Αμφίπολη, αλλά απέτυχαν. Σώζεται από αυτή την προσπάθεια ένα τιμητικό ψήφισμα του 362 π.Χ. του δήμου Αθηναίων προς τον εκ Πελαγονίας Μενέλαο, επειδή έλαβε προσωπικά μέρος στον πόλεμο κατά των Χαλκιδέων και της Αμφιπόλεως και δώρισε μεγάλο χρηματικό ποσό για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Η Ολυνθιακή συμμαχία επιδίωξε να θέσει υπό τον έλεγχό της την Αμφίπολη, αλλά απέτυχε. Την εμπόδιζαν να συνάπτει συμμαχίες με άλλες πόλεις. Στους όρους τής συνθήκης του βασιλέα της Μακεδονίας Αμύντα με το Κοινό των Χαλκιδέων απαγορευόταν στα μέλη αυτού να συνάψουν ιδιαίτερη, ξεχωριστή συμμαχία με τους Αμφιπολίτες και με ορισμένους άλλους.

¹⁷³ Παραλείπονται τα μη αφορώντα την Αμφίπολη άρθρα της Νικίειου Ειρήνης.

¹⁷⁴ Θουκυδίδης, Ε.18, 21, 33.

Την κυριαρχία των Αθηνών στην Αμφίπολη την αναγνώρισαν στο συνέδριο της Σπάρτης το 371 π.Χ. οι Σπαρτιάτες, οι Θηβαίοι και ο βασιλιάς της Μακεδονίας, αλλά οι Αμφιπολίτες αντέδρασαν. Όλοι υπολόγιζαν στη δύναμη της Αμφιπόλεως, διότι ήταν αξιόλογος σκληρός πυρήνας ως πόλη κράτος.

4.1.2.17. Η Αμφίπολη ως κέντρο του μακεδονικού κράτους

Ο βασιλιάς Περδίκκας Β΄ της Μακεδονίας έθεσε την Αμφίπολη υπό την προστασία του και τοποθέτησε μακεδονική φρουρά. Οι διάδοχοί του Περδίκκας Γ΄ και Φίλιππος για να συμφιλιωθούν με τους Αθηναίους απέσυραν τη φρουρά τους και δέχτηκαν να παραδοθεί η Αμφίπολη στους Αθηναίους.

Οι Αμφιπολίτες για να αμυνθούν κατά των επεκτατικών προθέσεων του Φιλίππου Β΄ έστειλαν στην Αθήνα πρεσβεία με επικεφαλής τον Στρατοκλέα και τον Ιέρακα για να ζητήσουν τη βοήθεια του αθηναϊκού στόλου εναντίον του Φιλίππου, αλλά δεν εισακούστηκαν. Ο Φίλιππος Β΄ επιτέθηκε αιφνιδιαστικά το 357 π.Χ. κατά της Αμφιπόλεως και την κατέλαβε άνευ χρονοτριβής. Πλήρωσε χρυσά νομίσματα σε προδότες και του άνοιξαν τις πύλες. Θανάτωσε όμως τους προδότες. Όταν ρωτήθηκε γιατί τους εκτέλεσε απάντησε: «Αν αυτοί συμπεριφέρθηκαν μ΄ αυτόν τον τρόπο προς τους συμπολίτες τους, πώς θα συμπεριφερθούν αργότερα σ΄ εμένα;». Ο Φίλιππος απέκτησε έτσι την καταλληλότερη στρατηγική βάση των πολεμικών του επιχειρήσεων για την κατάληψη ολόκληρης της Θράκης.

Η αυτονομία της Αμφιπόλεως καταργήθηκε. Η Αμφίπολη έγινε μια από τις αξιολογότερες πόλεις του μακεδονικού κράτους σ΄ όλη την ελληνιστική περίοδο, από το 358/357 π.Χ. μέχρι τη μάχη της Πύδνας, το 168 π.Χ.

Ήταν το κέντρο του εμπορίου της Μακεδονίας, η έδρα της εκμεταλλεύσεως των χρυσωρυχείων και αργυρωρυχείων της περιοχής του Παγγαίου και του βασιλικού νομισματοκοπείου του κράτους. Στην εποχή της βασιλείας του Μ. Αλεξάνδρου έγινε το κέντρο της προετοιμασίας της εκστρατείας κατά των Περσών. Ήταν η βάση του στρατού και το λιμάνι του μακεδονικού στόλου. Στο λιμάνι της Ηϊόνας και στον Στρυμόνα ποταμό συγκεντρώθηκε ο στόλος του Μ. Αλεξάνδρου.

Η Αμφίπολη συμμετείχε ενεργά στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου κατά της Θράκης και της Ασίας. Με την άρτια εξοπλισμένη υποδειγματική γενναία ίλη ιππικού διακρίθηκε σ΄ όλες τις μάχες της Ασίας κατά των Περσών¹⁷⁵. Ο πολιτισμός της υπήρξε αντίγραφο των Αθηνών. Παρότι διαφωνούσε με την Αθήνα, η ιστορία της συνδέθηκε με την ιστορία των Αθηνών πάρα πολύ, διότι αναδείχθηκε περισσότερο από όλες τις αθηναϊκές αποικίες. Στην Αθήνα όφειλε την ακμή της, απ΄ αυτήν πήρε τις βάσεις και μεταλαμπάδευσε το αθηναϊκό πνεύμα και τον ελληνικό πολιτισμό. Σωστά ονομάστηκε η Αμφίπολη η Αθήνα

¹⁷⁵ Αρριανός, Ι.11, 3.

της Μακεδονίας. Στην ελληνιστική περίοδο έγινε το κέντρο του αχανούς μακεδονικού κράτους.

Στην Αμφίπολη εγκαταστάθηκαν μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου η μητέρα του Ολυμπιάδα, η σύζυγός του Ρωξάνη και ο μικρός στην ηλικία γιος του Αλεξάνδρου. Στην Αμφίπολη δυστυχώς σφαγιάσθηκαν άδικα κατά διαταγή του Κασσάνδρου από το διοικητή της πόλεως Γλαύκιο η Ρωξάνη και ο γιος του Μ. Αλεξάνδρου, ο νόμιμος διαδοχος του μακεδονικού θρόνου.

4.1.2.18. Η Αμφίπολη στη ρωμαϊκή εποχή

Η Αμφίπολη παραδόθηκε στους Ρωμαίους το 167 π.Χ., μετά από τη μάχη της Πύδνας. Ο Αιμίλιος Παύλος, όταν πληροφορήθηκε ότι ο τελευταίος βασιλιάς της Μακεδονίας, ο Περσέας, κατέφυγε στο ιερό των μεγάλων θεών, των Καβειρίων της Σαμοθράκης, έσπευσε να καταλάβει την Αμφίπολη.

Συγκρότησε το 168 π.Χ. ανώτατο συμβούλιο στην Αμφίπολη για να αποφασίσουν σχετικά με το μέλλον της Μακεδονίας. Παρέστησαν δέκα αντιπρόσωποι από διάφορες ελληνικές πόλεις με επικεφαλής τον απεσταλμένο από τη ρωμαϊκή σύγκλητο ρωμαίο στρατηγό Γναίο Οκτάβιο¹⁷⁶.

Χώρισαν τη Μακεδονία σε τέσσερις διοικητικές περιφέρειες και απαγόρευσαν την επικοινωνία, τη συναλλαγή και την επιγαμία μεταξύ των πόλεων¹⁷⁷. Η πρώτη περιφέρεια με πρωτεύουσα την Αμφίπολη, ως «Μακεδόνων πρώτη», περιέλαβε όλες τις πόλεις και τα κάστρα από τον Στρυμόνα μέχρι τον Νέστο.

Στην Αμφίπολη οργάνωσαν οι Ρωμαίοι μεγαλοπρεπείς γιορτές και πανηγύρια με θριαμβευτικούς, πρωτότυπους στη μεγαλοπρέπεια και την πολυτέλεια αγώνες, με παρουσία, κατόπιν προσκλήσεως, όλων των πρέσβων των γειτονικών εθνών της Ασίας και της Ευρώπης και όλων των επιφανών αθλητών, καλλιτεχνών και τραγωδών της Ελλάδας. Ο Αιμίλιος Παύλος κατά το διάστημα των εορτών έκαψε επιδεικτικά στη φωτιά πολλά μακεδονικά όπλα και έδειξε στους προσκεκλημένους τους θησαυρούς των βασιλέων της Μακεδονίας, τα αγάλματα, τους ανδριάντες, τις εικόνες, τα χρυσά, αργυρά και τα κατασκευασμένα από ελεφαντοστό πολυτιμότερα έπιπλα και κοσμήματα, τα οποία μετά τη γιορτή μεταφέρθηκαν στη Ρώμη και χρησιμοποιήθηκαν στην τελετή του θριάμβου της νίκης των Ρωμαίων¹⁷⁸.

Εκτενείς περιγραφές των πρωτοφανών αρπαγών και λεηλασιών των θησαυρών της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους βρίσκει κανείς στον Πλούταρχο.

Τρεις μέρες κράτησε η θριαμβευτική είσοδος των θησαυρών αυτών στη Ρώμη. Την πρώτη μέρα 250 άμαξες μετέφεραν αγάλματα, εικόνες και κολοσσούς. Τη δεύτερη μέρα οι άμαξες μετέφεραν τα ωραιότερα και πολυτελέ-

¹⁷⁶ Τίτος Λίβιος, XIV.29, V.32.

¹⁷⁷ Πολύβιος, 45, 32, 8.

¹⁷⁸ Πλούταρχου, *Βίοι παράλληλοι, Αιμίλιος*, 28.

στερα μακεδονικά όπλα. Τρεις χιλιάδες άνδρες μετέφεραν, ανά τέσσερις, επτακόσια πενήντα δοχεία με ασήμι. Την τρίτη μέρα ακολούθησαν εκατόν είκοσι βόδια χρυσοκέρατα και παιδιά που μετέφεραν ογδόντα τρία δοχεία με χρυσά νομίσματα και με άλλους αμύθητους θησαυρούς. Ήταν τόσο πολλοί και τόσο μεγάλης αξίας οι αρπαγέντες θησαυροί που το ρωμαϊκό κράτος απάλλαξε τους Ρωμαίους πολίτες από κάθε φορολογία για μεγάλο διάστημα¹⁷⁹. Παρά την κακομεταχείριση η Αμφίπολη έπαιξε το σπουδαιότερο ρόλο στη ρωμαϊοκρατία ως εμπορικό, ναυτικό και χρηματιστικό κέντρο με το λιμάνι της, τα μεταλλεία και το νομισματοκοπείο της. Ήταν το κλειδί ελέγχου του Ελλησπόντου και ο από ξηράς συγκοινωνιακός κόμβος μεταξύ Θράκης και Μακεδονίας. Η Αμφίπολη στη διαδρομή της Εγνατίας οδού ήταν ο ενδιάμεσος οδικός κόμβος συνδέσεως μεταξύ της Ρώμης και των ανατολικών επαρχιών.

Από μια ενεπίγραφη πλάκα προς τιμήν του αρχιερέα και αγωνοθέτη γυμνασιάρχου Τιβέριου Κλαύδιου, που φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Σερρών, «η Αμφιπολιτών πόλις» ήταν κέντρο αθλητισμού και χώρος αθλητικών αγώνων του Κοινού των Μακεδόνων¹⁸⁰.

Προ της ιδρύσεως και της αναπτύξεως της Θεσσαλονίκης ήταν το εμπορικό, ναυπηγικό, στρατιωτικό, χρηματιστικό, βιοτεχνικό, αθλητικό, καλλιτεχνικό, πνευματικό, θρησκευτικό και διοικητικό κέντρο όλης της Αρχαίας Μακεδονίας. Η Θεσσαλονίκη, λόγω του ευρύτερου λιμένα της και της μεγαλύτερης ενδοχώρας, προόδευσε ταχύτερα και αντικατέστησε την Αμφίπολη στο ρόλο της. Η στρατηγική και οικονομική σημασία όμως της Αμφιπόλεως παρέμεινε αμείωτη στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή.

Στη ρωμαϊκή εποχή η Αμφίπολη αναγνωρίστηκε ως ελεύθερη πόλη με δική της διοικητική οργάνωση, διατηρώντας κάποια αυτονομία μέσα στα πλαίσια της κοσμοκρατορίας της Ρώμης.

4.1.2.19. Οι διοικητές της Αμφιπόλεως

Οι Μακεδόνες δεν ήταν συνηθισμένοι σε πολιτικές συνεδριάσεις των δήμων. Στη Μακεδονία ως γνωστόν επικρατούσε ανέκαθεν μοναρχία, απολυταρχία. Σε μερικές μόνο πόλεις λειτουργούσε περιορισμένη και ελεγχόμενη κοινοτική αυτοδιοίκηση. Τέτοιες συνελεύσεις γίνονταν στο Γάζωρο. Συμμετείχαν και τέσσερις άλλες πόλεις. Ένα τιμητικό ψήφισμα των τελευταίων ελληνιστικών χρόνων επικυρώνεται από τρεις αγνώστου αξιώματος και δικαιοδοσίας λειτουργούς. Σε αντίθεση με τους Αθηναίους και άλλες ελληνικές αποικίες που συνεδρίαζαν τακτικά με δημοκρατικές αρχές στις συνελεύσεις, οι Αμφιπολίτες έπαυσαν να συνεδριάζουν δημοκρατικά μετά την υποταγή

¹⁷⁹ Πολύβιος, 30, 8.

¹⁸⁰ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 87, αρ. 15.

τους στη Μακεδονία¹⁸¹. Όταν επικράτησαν οι Μακεδόνες στην Αμφίπολη υπήρχε επιστάτης και ιερέας. Ο πρώτος ήταν διοικητής της πόλεως, αντιπρόσωπος της βασιλικής εξουσίας, και ο δεύτερος επώνυμος άρχοντας αφιερωμένος στη λατρεία του Θεού. Τους συναντούμε στα συμβόλαια αγοροπωλησίας ακινήτων της Αμφιπόλεως.

Επιστάτες και ιερείς της Αμφιπόλεως ήταν οι εξής: α) ο Κάλλιστος τον 4^ο αιώνα π.Χ., β) ο ιερέας Αισχύλος και ο επιστάτης Κλέανδρος στο β' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ., γ) ο ιερέας του Ασκληπιείου Ερμαγόρας και ο επιστάτης Αισχύλος τον 3^ο αιώνα π.Χ., δ) ο ιερέας Ευαίνετος και ο επιστάτης Σπάργης. Τον Ευαίνετο τον τίμησαν οι Δελφοί με ατέλεια φόρου.

Οι δημοκρατικοί θεσμοί επικράτησε στη ρωμαϊοκρατία μέχρι το τέλος της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Φαίνεται σε ενεπίγραφη πλάκα του β' μισού του 1^{ου} αιώνα π.Χ. όπου γράφει «Δήμος Αμφιπόλεως».

Εμφανίζονται στην Αμφίπολη πέντε πολιτάρχες από τον 1^ο αιώνα π.Χ.: α) ο Φιλοκράτης, β) ο Επικράτης, γ) ο Θεύδος, 4) ο Έρμητος και 5) ο Σεραπίων.

Στην εποχή των Ρωμαίων αυτοκρατόρων έγιναν στην Αμφίπολη τιμητικά ψηφίσματα προς τους αυτοκράτορες Σεπτίμιο Σεβήρο, Μάρκο Αυρήλιο, Αντωνίνο, Καρακάλα, Γέτα και Ανδριανό και άλλους με το όνομα «η Αμφιπολιτών πόλις»¹⁸².

Στις ενεπίγραφες πλάκες των τιμητικών ψηφισμάτων προς τους άνω αυτοκράτορες φαίνεται ότι η Αμφίπολη ανακηρύχθηκε ελεύθερη πόλη με το παλαιό της όνομα και όχι ως «των Μακεδόνων Πρώτη».

Σε ενεπίγραφη πλάκα ονομάζεται «Δήμος Αμφιπολετών». Οι τοπικοί άρχοντες, οι πολιτάρχες, φρόντιζαν για την αυτοδιοίκηση της πόλεως και επιφορτίστηκαν με τα διοικητικά, δικαστικά και αστυνομικά καθήκοντα¹⁸³.

4.1.2.20. Οι αρχαίοι συγγραφείς της Αμφιπόλεως

α) Ο Ζώιλος ο Αμφιπολίτης: Αναδείχθηκε συγγραφέας κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. Συναναστράφηκε με τον κυνικό φιλόσοφο Διογένη και επηρεάστηκε απ' αυτόν στο χαρακτήρα και την ενδυμασία. Τα συγγράμματά του είναι γεμάτα επικρίσεις με δηκτικό πνεύμα εναντίον του Ομήρου, του Ισοκράτη και του Πλάτωνα. Για τις επικρίσεις του μισήθηκε από το λαό και απεκλήθη «Ομηρομάστιξ» και «ρητορικός κύων». Ο Πτολεμαίος ο Φιλάδελφος τον καταδίκασε σε θάνατο. Στην Ολυμπία τον αποδοκίμασαν, τον καταδίωξαν, τον συνέλαβαν και τον έρριξαν στις Σκιρωνίδες Πέτρες.

¹⁸¹ Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία*, XV.2.

¹⁸² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 17, 389, αρ. 622 και 640, αρ. 653. Πελεκίδης Ευ., *Πρακτικά Αρχαιολογίας*, 1920, σ. 88.

¹⁸³ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 43. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 379, 398 και 402, αρ. 615, 622, 653.

Έγραψε τα εξής έργα: i) Εννέα λόγους κατά Ομήρου ποιήσεως, ii) Λόγος κατά Ισοκράτους, iii) Εξέταση πολλών διαλόγων του Πλάτωνα, iv) Ιστορία της Αμφιπόλεως σε τρία βιβλία, v) Γενική ιστορία του κόσμου μέχρι Φιλίππου, vi) Πραγματεία περί γραμματικής, vii) Ρητορική.

Εξαιτίας της πανελληνίας αποστροφής για τις δηκτικές του επικρίσεις κατά του Ομήρου, του Ισοκράτη και του Πλάτωνα καταστράφηκαν όλα τα βιβλία του. Μας ενδιέφερε ιδιαίτερα η ιστορία της Αμφιπόλεως, αλλά και αυτή απωλέσθηκε.

β) Ο *Δάμμιπος*: Ανήκει στην Πυθαγόρειο Σχολή. Έγραψε το έργο *Περί φρονήσεως και ευτυχίας*.

γ) Ο *Δημήτριος ο Φιλόσοφος*: Ήταν προσωπικός φίλος και μαθητής του Πλάτωνα. Αναφέρεται από τον αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο στο σύγγραμμά του *Των εις εαυτόν*.

δ) Ο *Φίλιππος ο Αμφιπολίτης*: Ήταν ιστορικός σε άγνωστη εποχή. Μνημονεύεται ότι έγραψε ροδιακά, κωακά και θασιακά έργα.

ε) Ο *Ερμαγόρας*: Ήταν μαθητής του Περσαίου και διατέλεσε στωικός φιλόσοφος.

στ) Ο *Πυθαγόρας*: Ήταν αδελφός του Απολλοδώρου, του στρατηγού του Μ. Αλεξάνδρου.

4.1.2.21. Τα μεταλλεία του Παγγαίου

Η περιοχή της Αμφιπόλεως υπήρξε το μήλον της έριδος κατά την αρχαιότητα για τα μεταλλεία χρυσού και αργύρου του Παγγαίου. Ήταν η πλουσιότερη περιοχή της Ελλάδας σε πολύτιμα μέταλλα. Από τα αποκαλυφθέντα αρχαία νομίσματα στη Θράκη αποδεικνύεται ότι οι Θράκες του Παγγαίου εκμεταλλεύονταν από αρχαιοτάτων χρόνων τα πλούσια μεταλλεύματα της περιοχής. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρείας αποδίδει στους *Στρωματείς* (1.16 και 75) την ανεύρεση του χρυσού και του αργύρου του Παγγαίου στο Φοίνικα Κάδμο. Υπήρχε θρύλος από αρχαιοτάτων χρόνων περί «χρυσόβουλου» όρους και «υπάργυρου» γης με φλέβες πολύτιμων μετάλλων στο Παγγαίο. Ο θρύλος διαδόθηκε στον αρχαίο ελληνικό κόσμο και αποτέλεσε πόλο έλξεως για εγκατάσταση στην περιοχή και λόγο για ανάπτυξη ανταγωνισμού μεταξύ των ισχυρών φυλών και κρατών της εποχής.

Ο Ηρόδοτος (VII.112) γράφει ότι από την προϊστορική εποχή «οικέουσι τε γαρ όρεα υψηλά [του Παγγαίου], ενώ χρύσεια τε και αργύρεα ένι μέταλλα, τα νέμονται Πιέρες τε και Οδόμαντοι και μάλιστα Σάτραι». Από την εποχή του Πεισιστράτου (605-527 π.Χ.) εκδηλώθηκε και το ενδιαφέρον των Αθηναίων για την εκμετάλλευση των μεταλλείων χρυσού και αργύρου του Παγγαίου.

Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι ο Πεισιστρατος πήρε εποίκους από το Ραϊκήλον του Θερμαϊκού κόλπου και πήγε στο Παγγαίο. Επί ένδεκα ολόκληρα χρό-

νια αποκόμιζε σπουδαία εισοδήματα και άφθονα κέρδη από τις μεταλλευτικές επιχειρήσεις¹⁸⁴.

Για τα μεταλλεία αυτά προσπάθησαν να εγκατασταθούν ως έποικοι οι Ίωνες του Ιστιαίου και του Αρισταγόρα στην περιοχή της Μυρκίνου το 500 π.Χ.¹⁸⁵

Οι Θάσιοι εγκαταστάθηκαν στην Πιερία και ίδρυσαν αποικίες για να εκμεταλλεύονται τα μεταλλεία χρυσού και αργύρου του Παγγαίου. Οι Αθηναίοι το 490 π.Χ. με τον Μιλτιάδη κατέλαβαν την Πάρο, τη μητρόπολη της Θάσου, στην οποία ανήκαν τα χρυσορυχεία του Παγγαίου. Ο Κίμωνας το 470-469 π.Χ. εξεδίωξε τους Θάσιους από τα μεταλλεία.

Οι Αθηναίοι έδωσαν αλληπάλληλες μάχες με πολλές θυσίες για να γίνουν κύριοι των μεταλλείων. Το κατόρθωσε αυτό ο στρατηγός Άγνων. Παρέμειναν οι Αθηναίοι κύριοι της περιοχής για 29 χρόνια και την απώλεσαν το 422 π.Χ. όταν κατέλαβαν οι Σπαρτιάτες την Αμφίπολη. Δε γνωρίζουμε από τότε και σε τι ποσοστό είχε η Αμφίπολη τον έλεγχο των μεταλλείων. Ο Θουκυδίδης, που δεν πρόλαβε να σώσει την Αμφίπολη από το στρατηγό των Σπαρτιατών Βρασίδα, καταδικάστηκε σε θάνατο από τους Αθηναίους και παρέμεινε αυτοεξόριστος στη Σκαπτή Ύλη του Παγγαίου. Από την πλούσια γυναίκα του είχε «κτήση μετάλλων» στη Σκαπτή Ύλη. Εκμεταλλευόταν το χρυσορυχείο της γυναίκας του είκοσι χρόνια. Εκεί έγραψε την ιστορία του. Λόγω των μεταλλείων οι Αθηναίοι προσπάθησαν δύο φορές ακόμη να επανακτήσουν την Αμφίπολη αλλά απέτυχαν.

Στη Μακεδονία βρισκόταν ως εξόριστος των Αθηναίων ο περίφημος μεταλλειολόγος Καλλίστρατος. Κατείχε όλα τα μυστικά της μεταλλευτικής τέχνης και της καθάρσεως του χρυσού στη φωτιά. Νοσταλγώντας την πατρίδα του επέστρεψε στην Αθήνα άνευ άδειας. Προσπάθησε να ενημερώσει του Αθηναίους για τη μεγάλη σημασία της κατοχής των μεταλλείων του Παγγαίου αλλά, αντί να βρει κατανόηση από τους συμπατριώτες του, τον θανάτωσαν επειδή επέστρεψε στην Αθήνα αυθαίρετα.

Τις πρακτικές ανακαλύψεις της εκμεταλλεύσεως των μεταλλίων του Καλλίστρατου τις αξιοποίησαν οι βασιλείς της Μακεδονίας Φίλιππος Β΄ και Μ. Αλέξανδρος. Οργάνωσαν εντατικά την εξόρυξη των πολυτίμων μετάλλων και πορίζονταν για το κράτος έσοδα 1.000 ταλάντων χρυσού το χρόνο. Με τα έσοδα αυτά οργάνωσαν το ευέλικτο ιππικό και την περίφημη μακεδονική φάλαγγα. Με το στρατό αυτό ένωσαν όλες τις δυνάμεις της Ελλάδος και συνέλαβαν το μεγαλόπνοο σχέδιο της εκστρατείας στην Ασία. Για την πραγματοποίησή της εξόρμησαν από την Αμφίπολη.

¹⁸⁴ Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία*, XV.2. Στράβων, απόσπασμα VII.34.

¹⁸⁵ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 274-278. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 35-37.

4.1.2.22. Τα νομισματοκοπεία της Αμφιπόλεως

Η εγκατάσταση του βασιλικού νομισματοκοπείου στην Αμφίπολη και η έκδοση πλουσίων σειρών χρυσών και αργυρών νομισμάτων, καθώς και η επεξεργασία πολλών χρυσών κοσμημάτων μεγάλης τέχνης και αξίας αποδεικνύει ότι η Αμφίπολη ήταν πολύ προηγμένη στη νομισματοκοπεία. Ως κληρονόμος του αθηναϊκού πολιτισμού εξέδωσε τα καλύτερα νομίσματα. Η νομισματοκοπεία της σε όλες τις ιστορικές περιόδους έφθανε στο βαθμό της τελειότητας. Τα νομίσματά της θεωρούνταν ως τα ωραιότερα του αρχαίου κόσμου. Από το 424 π.Χ., οπότε ανεξαρτητοποιήθηκε από την Αθήνα, μέχρι το 358/7 π.Χ. τα αργυρά της νομίσματα ακολουθούσαν το «θρακικό» ή το «φοινικικό» μετρικό σύστημα. Χωρίζονται σε τετράδραχμα, δραχμές, τετρώβολα και

Χρυσά και αργυρά τετράδραχμα Αμφιπόλεως

τριώβολα. Έχουν το κεφάλι του Απόλλωνα από τη μία πλευρά και την αγωνιστική λαμπάδα με την επιγραφή ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΕΩΝ ή ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ από την άλλη.

Στην εποχή της αυτονομίας η Αμφίπολη κυκλοφόρησε χρυσά νομίσματα. Δύο μόνο νομίσματά της μας είναι

γνωστά από την περίοδο 400-390 π.Χ. Φέρουν τη νεανική κεφαλή του Απόλλωνα ή του Άρη με ταινία από τη μια όψη και λαμπάδα με την επιγραφή ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ από την άλλη. Η αγωνιστική λαμπάδα προερχόταν από τη γιορτή της Ταυροπόλου ή Βραυρωνίτιδος Αρτέμιδος, κατά την οποία, σύμφωνα με το τυπικό της τελετής της Αρτέμιδας Βραυρώνας της Αττικής, πανηγύριζαν με αναμμένες λαμπάδες.

Στη μακεδονική περίοδο λειτουργούσε βασιλικό νομισματοκοπείο στην Αμφίπολη. Μετά από τη διάσκεψη των Τεμπών, ο Φίλιππος Β΄ τους επέτρεψε να κυκλοφορήσουν νομίσματα με την επιγραφή ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ή ΜΑΚΕ¹⁸⁶.

Στη ρωμαϊκή εποχή η Αμφίπολη εξέδωσε στο νομισματοκοπείο της σειρές χάλκινων νομισμάτων με την επιγραφή ως «Πρώτη των Μακεδόνων». Από τη μια πλευρά είχαν στο μέσον μακεδονικής ασπίδας το κεφάλι τη θεάς Αρτέ-

¹⁸⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 469-479.

μιδος και από την άλλη ένα ρόπαλο μέσα σε στεφάνι δρυός με την επιγραφή ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗ.

Την ίδια εποχή, πλην της θεάς Αρτέμιδος, δεν απεικόνιζαν άλλους θεούς στα νομίσματα αλλά μόνο τους θεοποιημένους αυτοκράτορες. Από το 148 π.Χ. κυκλοφόρησαν σε πολλούς τύπους χαλκά νομίσματα με την επιγραφή ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ. Η ευρεία κυκλοφορία των νομισμάτων της Αμφιπόλεως στον αρχαίο κόσμο αποδεικνύεται από τα αποκαλυπτόμενα σε όλη τη Μεσόγειο νομίσματά της. Βρέθηκε χρυσός στατήρας του 390 π.Χ. στη Σικελία και χαλκά νομίσματα του 2^{ου} και 1^{ου} π.Χ. αιώνα της Αμφιπόλεως στην παραδουνάβιο περιοχή της Δακίας. Από την αποκάλυψη πολλών νομισμάτων της Αμφιπόλεως στη Θεσσαλονίκη, την Πύδνα, την Πέλλα, την Τραγίλου, τα Άβδηρα, τους Φιλίππους και σε πολλές άλλες πόλεις αποδεικνύονται οι ευρείες εμπορικές συναλλαγές της Αμφιπόλεως με πολλές πόλεις της Ελλάδος και η μεγάλη διακίνηση των νομισμάτων της¹⁸⁷.

4.1.2.23. Οικοδομές της Αμφιπόλεως

Στις ανασκαφές της Αμφιπόλεως αποκαλύφθηκαν διάφορα κτήρια όλων των εποχών. Ειδικότερα:

Αποκαλύφθηκε κτήριο μεγάλων διαστάσεων της κλασικής εποχής ενσωματωμένο στο βόρειο τείχος. Οι διαστάσεις των πεσσών του οικοδομήματος είναι 1x2 μ. Τα ευρήματα δίδουν την ένδειξη ότι πρόκειται για κάποιο στωικό οικοδόμημα από στοά αγοράς ή κάποιο ιερό ναού. Βρέθηκαν όστρακα από μελανοβαφή και ερυθρόμορφα αγγεία, αποτμήματα από λυχνίες, αμφορείς, χάλκινα νομίσματα και ένα αγαλματάκι νέου κρουφόρου από ελεφαντόδοντο. Μας ενδιαφέρει να αποκαλυφθεί η θέση της αγοράς της Αμφιπόλεως, διότι σ' αυτήν έθαψαν τον Βρασίδα¹⁸⁸.

Στο δυτικό άκρο της ακροπόλεως αποκαλύφθηκε κατοικία του 4^{ου} αιώνα π.Χ. κτισμένη με τετράπλευρους πωρόλιθους. Έχει δύο δωμάτια, διαδρόμους και λουτρό με σύστημα αποχετεύσεως. Φανερώνει προηγμένο πολιτισμό. Βρέθηκαν στα δωμάτια ερυθρόμορφα και μελανοβαφή όστρακα αγγείων και ένας χρυσός στατήρας του Μ. Αλεξάνδρου με την κεφαλή της Αθηνάς από τη μια πλευρά και της Νίκης με στεφάνι και ιστό πλοίου στα χέρια από την άλλη¹⁸⁹.

Βρέθηκαν στους τάφους και στις κατοικίες των Αμφιπολιτισσών ο καθρέπτης και το σφουγγαράκι με την πούδρα και το κοκκινάδι με τα οποία μακιγιάρονταν πριν από 2.200 χρόνια.

¹⁸⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 315, αρ. 531. Λαζαρίδη, *ό.π.*, σ. 45.

¹⁸⁸ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις*, σ. 34, 54, 57.

¹⁸⁹ Πανταζίδη Δ., *Λεξικό της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήναι 1860, σ. 908-912.

Στα θεμέλια του κτηρίου βρέθηκε προγενέστερη θεμελίωση από δημόσιο οικοδόμημα με μεγάλους λιθόπλινθους μήκους 2,11 μ., με αποτμήματα εγχρώμων κονιαμάτων και πήλινων αρχιτεκτονικών μελών από λεοντοκεφαλές, υδρορροές κ.λπ. Βρέθηκαν ακόμη αποτμήματα αγαλμάτων, κεφάλι με σκοπαδική επίδραση και αναθηματικές επιγραφές για τις θεές Αρτέμη και Ειλειθυία και για τη νυκτερινή δαίμονα Βαυβώ¹⁹⁰.

Σε απόσταση 200 μέτρων από την πρώτη βασιλική βρέθηκε ρωμαϊκή έπαυλη του 2^{ου} με 3^{ου} μ.Χ. αιώνα. Αποκαλύφθηκαν στο δάπεδό της πολλά αξιόλογα ψηφιδωτά της ελληνικής μυθολογίας, όπως: α) Η αρπαγή της Ευρώπης από τον Δία σε μορφή ταύρου, β) ο Ποσειδώνας με την τρίαινα και η κόρη του Δαναού Αμυμώνη, γ) η αρπαγή ενός νέου από τις Νύμφες και δ) γεωμετρικά σχήματα με ενδιάμεσες κεφαλές προσώπων διαφόρων ηλικιών.

Αποκαλύφθηκε στα τείχη της ακροπόλεως ρωμαϊκό κτήριο μεγάλων διαστάσεων, τύπου έπαυλης με αγάλματα. Από τις διαστάσεις, την κατασκευή και από μια επιγραφή αφιερώσεως σε βάθρο αγάλματος «Οι από του γυμνασίου νέου» θεωρείται ότι ήταν το νεότερο γυμναστήριο της Αμφιπόλεως του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα, μετά από την καταστροφή του παλαιού γυμναστηρίου.

Εντύπωση προκαλεί η αποκαλυφθείσα νοτιοδυτικά των παλαιοχριστιανικών ναών ελληνιστική οικία του 2 αιώνα π.Χ. με τα δύο δωμάτια. Εικονίζονται με ζωηρά ποικίλα χρώματα ορθογώνιοι πίνακες με ιωνικούς κίονες, ύψους 1,40 μ. Ο μεσαίος εικονίζει εγγεγραμμένο ρόμβο. Ψηλότερα σχηματίζονται τρεις ερυθρές ζώνες με μικρά ορθογώνια χωρίσματα στη μεσαία. Όλα θυμίζουν τον πρώτο πομπηϊανό ζωγραφικό ρυθμό. Στο προαύλιο βρέθηκε το πώρινο στόμιο του πηγαδιού και ένα περιστύλιο μήκους 7,05 μ. Στηριζόταν σε κίονες δωρικού ρυθμού από πωρόλιθο, επικαλυμμένους με μαρμαροκονίαμα. Στο δάπεδο υπάρχει ψηφιδωτό χωρισμένο σε ζώνες.

Βρέθηκαν πολύτιμα διακοσμημένα αγγεία για διάφορες χρήσεις νερού, κρασιού, γάλακτος, για θυσίες, για νεκρικές ακολουθίες και για τη στάχτη των νεκρών όταν τους έκαιγαν.

4.1.2.24. Το γυμνάσιο της Αμφιπόλεως

Το 1984 αποκαλύφθηκε στο νοτιοανατολικό τμήμα της Αμφιπόλεως το σπουδαιότερο και μεγαλύτερο δημόσιο οικοδόμημα της πόλεως, το γυμνάσιο¹⁹¹.

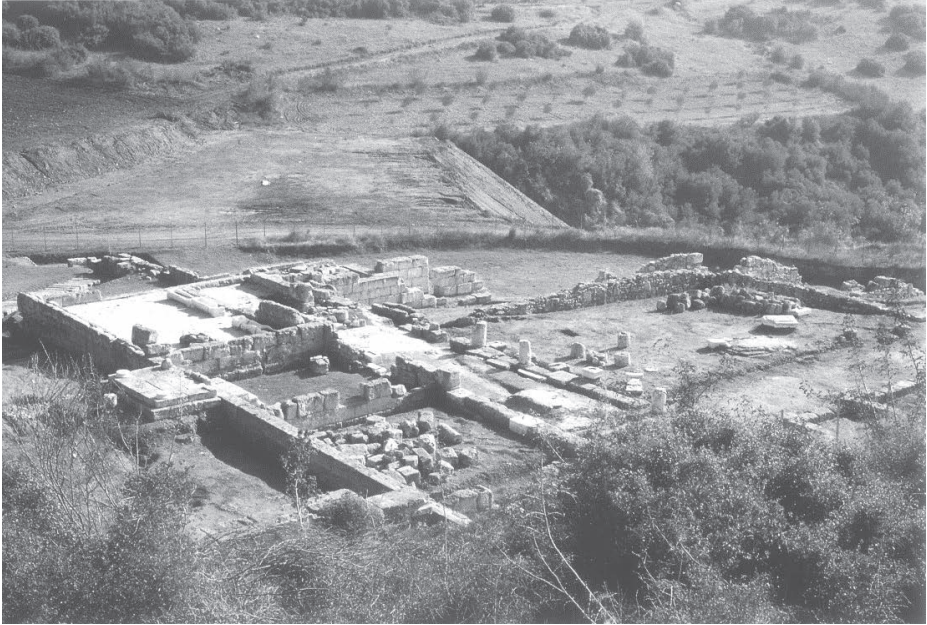
Μια πλατιά είσοδος πλάτους 8,70 μ. με δώδεκα σωζόμενα σκαλιά στην ανατολική πλευρά οδηγεί στο τεράστιο (46,80x36,10 μ.) εσωτερικό κτήριο του γυμνασίου. Στη βορειοανατολική γωνία αποκαλύφθηκε η μεγάλη (12x7 μ.) αίθουσα του λουτρού με τέσσερις σωζόμενες βάσεις λουτήρων. Διατηρούνται

¹⁹⁰ Λαζαρίδη, *ό.π.*, σ. 24, 55.

¹⁹¹ Λαζαρίδη, *ό.π.*, σ. 60-69.

ακόμη ο αγωγός με τους κρουνοούς του νερού στον βόρειο τοίχο και ο πήλινος αγωγός της αποχετεύσεως. Δύο μικρά δωμάτια χωρίζουν τη δεύτερη μικρότερη αλλά παρόμοια ως προς τη λειτουργία αίθουσα λουτρού. Έχει το ίδιο σύστημα υδρεύσεως και αποχετεύσεως. Υπάρχουν άλλα τέσσερα δωμάτια στη νότια πλευρά. Στη δυτική πλευρά αποκαλύφθηκε η πολυσύχναστη στοά

Γυμνάσιο, η παλαίστρα και η μεγάλη αίθουσα

με πεντάστυλη κιονοστοιχία. Αυτή οδηγεί στον εσωτερικό υπαίθριο χώρο γυμνασμάτων και ασκήσεων. Ένας λιθόστρωτος δρόμος οδηγεί στη δεύτερη δυτική πύλη του γυμνασίου.

Στη στοά βρέθηκαν έξι βάσεις ερμαϊκών στηλών και: α) μία στήλη ύψους 1,55 μ. νέου αθλητή που ήταν πιθανότατα μέλος βασιλικής οικογένειας, β) μία στήλη ύψους 1,31 μ. με την κεφαλή του Ερμή και γ) μία προτομή ενός στεφανηφόρου αθλητή. Μπροστά από τον τοίχο ενός βορείου δωματίου βρέθηκε ενεπίγραφο βάθρο του αγάλματος του γυμνασιάρχη Απέλλα Διογένους με ανάγλυφο στεφάνι ελιάς, που το έστησαν οι νέοι προς τιμήν τού προστάτη τους γυμνασιάρχη.

Από την επιμελημένη ισόδομη τοιχοποιία και από πολλά άλλα αρχαιολογικά ευρήματα φαίνεται ότι το γυμνάσιο ιδρύθηκε στο τέλος της κλασικής και τις αρχές της ελληνιστικής εποχής. Κατόπιν επεκτάσεων και επιδιορθώσεων λειτούργησε μέχρι τους αυτοκρατορικούς χρόνους της ρωμαϊκής εποχής. Από τις ανευρεθείσες πολλές στάχτες και τα κάρβουνα φαίνεται ότι κάηκε και ξανακτίστηκε κατά τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους. Κτίστηκε νέα κυρία είσοδος στη βόρεια πλευρά. Είχε πρόπυλο στηριζόμενο σε δύο

ιωνικούς στύλους και κλιμακοστάσιο καθόδου προς την μεγάλη (7,20x7,05 μ.) αίθουσα αθλημάτων που επικοινωνεί με τη βόρεια στοά του γυμνασίου.

Στην είσοδο της στοάς βρέθηκε πεσμένη από το βάθρο της μια μεγάλη, ύψους 2,65 μ., ενεπίγραφη στήλη με 139 στίχους. Περιέχει τον εφηβαραρχικό νόμο του εφηβάρχου Αδαίου Ευημέρου. Για να γραφεί ο εφηβαραρχικός νόμος κωδικοποιήθηκαν οι παλαιές διατάξεις και τα βασιλικά διατάγματα που αναφέρονταν στους νέους. Γράφτηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} αιώνα π.Χ.. Στη βάση απεικονίζονται ανάγλυφα τα σύμβολα της παλαιστρας και των άλλων αθλημάτων, ήτοι στεφάνι ελιάς, κλαδί φοίνικα, σπλεγγίδα, σφαίρα, δίσκος και αγγείο.

Ο εφηβαραρχικός νόμος

Στην εισαγωγή του εφηβαραρχικού νόμου αναφέρονται τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις του εφηβάρχου. Μετά χωρίζεται σε δεκαέξι κεφάλαια, τα οποία μας πληροφορούν για την αγωγή των εφήβων και την κοινωνία της αρχαίας Αμφιπόλεως, για τα ήθη της εποχής, τα αξιώματα, την αγορά, τα εργαστήρια, το θέατρο, το οδικό δίκτυο, την τοπογραφία και άλλα. Είναι ένα παγκόσμιο πρωτότυπο αρχαιολογικό εύρημα για τον αθλητισμό.

Βρέθηκαν και άλλες ενεπίγραφες πλάκες, όπως: α) ένα αρχαιότερο διάταγμα των αρχών του 2^{ου} π.Χ. αιώνα για την καταχώρηση αγώνων με γυμνασιαρχικό νόμο, β) οι αναθηματικές επιγραφές οι αφιερωμένες στους προστάτες των αγώνων θεούς Ηρακλή και Ερμή, αλλά και σε ιστορικά πρόσωπα με υψηλά αξιώματα, όπως τον Πόπλιο Κορνήλιο Σκιπίωνα και το βασιλιά της Θράκης Κότυ.

Τις ανασκαφές στο γυμνάσιο συνέχισε η κόρη του αειμνήστου Δ. Λαζαρίδη κα Καλλιόπη. Διαπίστωσε ότι το γυμνάσιο επεκτεινόταν στον γύρω χώρο σε ένα ενιαίο κτηριακό συγκρότημα. Βορειότερα της παλαίστρας βρέθηκαν κάτω από υπόστεγο το σημείο εκκινήσεως του αγώνα δρόμου και παράλληλα ο υπαίθριος δρόμος, περίπου ενός σταδίου, για την άσκηση των αθλητών σε όλες τις καιρικές συνθήκες, καλοκαιρία και κακοκαιρία. Αποκαλύφθηκαν επίσης οι δεξαμενές με τους μολύβδινους και πήλινους αγωγούς για την υδροδότηση του γυμναστηρίου.

Ο Ρωμαίος κατακτητής Αιμίλιος Παύλος διοργάνωσε μεγάλους διεθνείς αγώνες όλων των ηλικιών στην Αμφίπολη. Η Αμφίπολη στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή ήταν κατάλληλη για διεθνείς εκδηλώσεις αγώνων, διότι διέθετε τεράστιο γυμνάσιο και στάδιο με μεγάλους χώρους τελετών για χιλιάδες θεατές.

Η ύπαρξη αρχιερέα αγωνοθέτη του Κοινού των Μακεδόνων, της Αμφιπολιτών πόλεως και της Σιραίων πόλεως, του Κυριναίου Κλαυδίου Διογένους το 176-178 μ.Χ., όπως αναφέρεται σε ενεπίγραφη πλάκα του Μουσείου Σερρών, φανερώνει ότι η Αμφίπολη συνέχισε σε όλες τις ιστορικές περιόδους να έχει ανεπτυγμένο αθλητισμό και να διοργανώνει αξιόλογους πανελληνίους αθλητικούς αγώνες σε όλα τα αθλήματα.

4.1.2.25. Η Αγορά της Αμφιπόλεως

Ο εντοπισμός της αγοράς της Αμφιπόλεως απασχολεί ιδιαίτερα τους αρχαιολόγους και ιστορικούς ερευνητές, διότι αναφέρεται από τον Θουκυδίδη (V.11) ότι σ' αυτή θάφτηκε ο στρατηγός των Σπαρτιατών Βρασίδα και ανεγέρθηκε προς τιμήν του μεγαλοπρεπές μνημείο. Τον θεώρησαν ήρωα και καθιέρωσαν κάθε χρόνο τα «Βρασίδεια». Γιόρταζαν σε ανάμνηση της ηρωικής θυσίας του για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας τους από την κυριαρχία των Αθηναίων. Τελούνταν θυσίες και αγώνες όλων των αθλημάτων. Το μνημείο του Βρασίδα καταστράφηκε από τις επιδρομές των βαρβάρων λαών.

Η διατύπωση του Θουκυδίδη «προ της νυν αγοράς ούσης» επιτρέπει την υπόθεση ότι πριν την ταφή του Βρασίδα υπήρχε και άλλη αγορά σε άλλη θέση. Μέχρι σήμερα, πάντως, παραμένουν άγνωστοι οι χώροι αμφοτέρων των αγορών.

Από τα εναπομείναντα τμήματα των θεμελίων των κτηρίων της αρχαιότητας, που ήταν από πωρόλιθο και μάρμαρο, φαίνεται ότι η Αμφίπολη είχε πολλά αξιόλογα δημόσια και ιδιωτικά οικοδομήματα εντός των τειχών. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε, εκτός από το ιερό της Κλεούς, σε τι ακριβώς χρησίμευε το καθένα και σε ποιο μέρος απ' αυτά ήταν η αγορά.

Εκτός από τα εντός της πόλεως κτήρια και λόγω του αδιαχώρητου υπήρχαν και πολλά άλλα κτήρια έξω από την πόλη. Ο Θουκυδίδης (IV. 103-104) αναφέρει ότι κατά την αιφνιδιαστική κατάληψη της γέφυρας του Στρυμόνα στην Αμφίπολη το 424 π.Χ. από τον Βρασίδα πολλοί Αμφιπολίτες κατοικούσαν έξω από τα τείχη της πόλεως.

Γυάλινα αλάβαστρα

4.1.2.26. Έργα τέχνης της Αμφιπόλεως

Η Αμφίπολη με τα πολλά γεωπολιτικά της προσόντα, ως αποικία Αθηναίων και Ιώνων, αναδείχθηκε σε αξιόλογο κέντρο τέχνης. Ήταν από τα σημαντικότερα καλλιτεχνικά κέντρα πολιτισμού της βόρειας Ελλάδας. Αυτό το αποδεικνύουν:

α) Οι επιτύμβιες στήλες με τις θαυμάσιες ανάγλυφες παραστάσεις.

β) Τα πολύχρωμα πήλινα ειδώλια θεών, δαιμόνων, ζώων, όπως π.χ. της Αφροδίτης, των ερωτιδέων, των νεκρικών δαιμόνων.

Ελεφάντιο αγαλμάτιο
κριοφόρου νέου

γ) Οι καταπληκτικές ζωγραφίες των τάφων με τις ασπίδες, τους πάνθηρες τα λιοντάρια, τις γραμμικές διακοσμήσεις και ιδιαίτερα τις διονυσιακές μορφές.

δ) Τα λεπτής και θαυμαστής τέχνης χρυσά και αργυρά κοσμήματα, στεφάνια, διαδήματα, σκουλαρίκια, δακτυλίδια, περιδέρια και άλλα καλλιτεχνικά κτερίσματα που βρέθηκαν σε εκατοντάδες τάφους.

ε) Τα κεραμικά μελανοβαφή και ερυθρόμορφα αγγεία τύπου Κερτς του 4^{ου} και 3^{ου} αιώνα π.Χ. με πρωτότυπες παραστάσεις, όπως τον ιππέα που ακοντίζει γρύπα.

στ) Τα πολύχρωμα λυχνάρια και τα γυάλινα αρωματοδοχεία με τις χρωματιστές προτομές των γυναικείων θεοτήτων, που προστάτευαν τους νεκρούς στους τάφους.

Οι αλληπάλληλες καταστροφές της από τις επιδρομές βαρβάρων δεν επέτρεψαν να διασωθούν τα έργα τέχνης που στόλιζαν τα ιερά και τις οικοδομές της στον πρώτο αιώνα της ιδρύσεώς της.

Η ζωγραφική στην Αμφίπολη ήταν ανεπτυγμένη. Αποδεικνύεται από τις ζωγραφίες που διασώθηκαν στους τάφους.

Ο Αμφιπολίτης Πάμφιλος ήταν ζωγράφος. Διατέλεσε μαθητής του ζωγράφου Ευδόμπου και διακρίθηκε ως διάδοχός του στη σχολή της ζωγραφικής που ίδρυσε στη Συκιώνα. Αμείβονταν ακριβά για τη διδασκαλία της ζωγραφικής. Έκαστος μαθητής πλήρωνε ένα τάλαντο. Έγραψε δύο έργα: «Περί γραφικής» και «Περί ζωγράφων ενδόξων». Εισήγαγε το μάθημα της ζωγραφικής στην ανώτερη παιδεία και επέδρασε σε όλη την Ελλάδα. Απαιτούσε από τους μαθητές να έχουν θεωρητική προπαρασκευή και μόρφωση και να γνωρίζουν καλά την αριθμητική και τη γεωμετρία για να αποκτήσουν την έννοια των αναλογιών. Μαθητές του υπήρξαν οι μεγάλοι ζωγράφοι Απελλής, Μελάνθιος

και Πausίας. Από τα έργα του διακρινόταν ο πίνακας που παρίστανε τους Ηρακλείδες ικέτες στην Αθήνα¹⁹².

Οι εικαστικές τέχνες της Αμφιπόλεως, ζωγραφική, πλαστική γλυπτική, αρχιτεκτονική και άλλες, ήταν πολύ ανεπτυγμένες σ' όλες τις ιστορικές περιόδους, από της ιδρύσεώς της μέχρι την καταστροφή της. Είχαν μεγάλη επίδοση στην κατασκευή μικρών ειδωλίων από ψημένο στη φωτιά πηλό και από ελεφαντοστόν. Τα αρίστης τέχνης και λεπτότητας ειδώλια που βρίσκονται στους τάφους της Αμφιπόλεως είναι έργα τοπικής παραγωγής. Βρέθηκαν ειδώλια σε καμίνι (φούρνο) ψημένα, τα οποία, λόγω επιδρομής βαρβάρων, δεν πρόλαβε να τα ξεφουρνίσει ο κατασκευαστής και περίμεναν επί αιώνες στο φούρνο μέχρι να αποκαλυφθούν.

Προκειμένου να αναπληρώσουν τα έργα που τους αφαίρεσε ο Ρωμαίος κατακτητής ύπατος Αιμίλιος Παύλος για να κάνει το θρίαμβό του στη Ρώμη, η καλλιτεχνική παραγωγή των εργαστηρίων της Αμφιπόλεως συνεχίστηκε εντατικότερη στη ρωμαϊκή περίοδο.

Από τα αναρίθμητα έργα τέχνης σώθηκαν μερικές επιτύμβιες στήλες της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής εποχής, όπως οι στήλες του εφήβου, του πρεσβύτη και άλλες. Σώθηκαν επίσης μερικά αναθηματικά νεκρόδειπνα και αγάλματα μεγάλης πλαστικής αξίας της ελληνιστικής περιόδου, όπως: α) το αναθηματικό νεκρόδειπνο, β) το επιτύμβιο αγαλμάτιο θρηνηστού σειρίνου, γ) το άγαλμα της Αρτέμιδος και πολλά άλλα, μεταξύ των οποίων και το περίφημο μνημείο του Λέοντα.

Από τη ρωμαϊκή εποχή σώζονται αξιόλογα αγάλματα, όπως το πολύ όμορφο, δροσερό αρχαϊστικό έργο του 1^{ου} π.Χ. αιώνα. Σώθηκαν αγάλματα της γυναίκας ή θεάς σε πομπή και της πεπλοφόρου δέσποινας¹⁹³.

Πολλοί γλύπτες εργάστηκαν για τα παραπάνω έργα τέχνης, αλλά δυστυχώς κανένα όνομα αυτών δεν διασώθηκε στην ιστορία της Αμφιπόλεως. Πολλά έργα τέχνης, αγάλματα και ανδριάντες στόλιζαν τους δρόμους, τα δημόσια

Κεφάλι Μέδουσας (Ανάγλυφο σε σκέπαστρο πλήνιου αγγείου της Αμφίπολης)

Ερμαϊκή στήλη Διονύσου (Σε ερυθρόμορφο κρατήρα της Αμφίπολης)

¹⁹² Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 10, σ. 385.

¹⁹³ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 25. *Μουσείο Καβάλας* (1969), σ. 118.

κτήρια και τις οικίες των πλουσίων της Αμφιπόλεως, αλλά τα περισσότερα μεταφέρθηκαν στη Ρώμη. Πολλά τα έσπασαν επί τόπου οι εκάστοτε επιδρομείς και παραχώθηκαν. Λόγω της άγνοιας της αξίας τους και της αδιαφορίας των μεταγενεστέρων, εγκαταλείφθηκαν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας στο έλεος των αρχαιοκαπήλων, αφού οι Τούρκοι στα 530 χρόνια της σκλαβιάς των Ελλήνων αδιαφόρησαν για την εξασφάλιση των αρχαιολογικών ευρημάτων.

4.1.2.27. Το Λιοντάρι της Αμφιπόλεως

Το μαρμάρινο Λιοντάρι της Αμφιπόλεως

Από τα μνημεία της Αμφιπόλεως, το μόνο που αναστηλώθηκε είναι ο μαρμάρινος Λέοντας της Αμφιπόλεως που στέκεται σήμερα πάνω στο βάθρο του αγέρωχου και επιβλητικός σε ύψος 5,30 μ. για να διηγείται με τη σιωπή του το μεγαλείο της αρχαίας Αμφιπόλεως. Είναι σε στάση καθισμένου πελώριου αίλουρου με όρθια τα μπροστινά του πόδια. Όταν το προσέξει κανείς, διαπιστώνει ότι είναι έργο τέχνης που επιβάλλεται με τον όγκο του και τις ανατομικές του τεχνικές λεπτομέρειες στην πλούσια χαίτη, στο ρύγχος, στις φλέβες, στο τραβηγμένο προς τα πλάγια στόμα του, στις βαθιές κόγχες των ματιών του και γενικά στο δυναμικό παρυσιαστικό του¹⁹⁴.

Υποστηρίζονται διάφορες

εκδοχές για την ανέγερση του αγάλματος:

Σύμφωνα με μία εκδοχή, το «πολυάνδρειο» αυτό μνημείο στήθηκε με την έμπνευση και την προτροπή του Περικλή από το στρατηγό των Αθηναίων Άγνωννα, το 437-436 π.Χ., σε ανάμνηση της εκστρατείας και της θυσίας των 10.000 Αθηναίων το 466 π.Χ. στη μάχη του Δραβήσκου για να καταλάβουν την περιοχή του Παγγαίου. Είναι μνημείο εφάμιλλο με το Λέοντα της Χαϊρώνειας που στήθηκε μετά από την πολύνεκρη μάχη της Χαϊρώνειας. Πολλά ήταν τα

¹⁹⁴ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις*, σ. 86-88.

οικοδομήματα από τον ιδρυτή της αθηναϊκής αποικίας στρατηγό Άγνωννα στην Αμφιπόλη, αλλά τα κατέστρεψαν οι Αμφιπολίτες το 424 π.Χ., όταν τους απελευθέρωσαν οι Σπαρτιάτες από τους Αθηναίους. Είναι αμφίβολο αν στήθηκε στα χρόνια του Άγνωννα, διότι αν ήταν έργο της εποχής του θα το κατέστρεφαν οι Αμφιπολίτες μαζί με τα άλλα οικοδομήματα.

Σύμφωνα με την άλλη εκδοχή, το μνημείο ανεγέρθηκε προς τιμήν του πεσόντος υπέρ της ελευθερίας των Αμφιπολιτών Σπαρτιάτη στρατηγού Βρασίδα στη μάχη της Αμφιπόλεως το 422 π.Χ. Ο Θουκυδίδης όμως αναφέρει ξεκάθαρα ότι για τον Βρασίδα οι Αμφιπολίτες ανήγειραν μνημείο στην αγορά της Αμφιπόλεως, που καταστράφηκε ολοκληρωτικά από βαρβάρους επιδρομείς, και όχι τον Λέοντα έξω από την πόλη. Ο Oscar Broneer αποκλείει την ανέγερση του μνημείου του Λέοντος είτε από τον Άγνωννα είτε από τους Αμφιπολίτες προς τιμήν του Βρασίδα, διότι οι σχετικές μάχες έγιναν στα αριστερά του Στρυμόνα, ενώ ο Λέοντας βρέθηκε στα δεξιά αυτού. Από τα χαρακτηριστικά των ερειπίων του μνημείου συμπεραίνει ότι ανεγέρθηκε μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου τον 4^ο αιώνα π.Χ.

Κατ' επέκταση, σύμφωνα με μία τρίτη εκδοχή, το μνημείο στήθηκε προς τιμήν του τριηράρχου Λαομέδοντα, γιου του Λαρίχου, που ήταν αφοσιωμένος και έμπιστος σύντροφος του Μ. Αλεξάνδρου, διοικητής των αιχμαλώτων και αργότερα σατράπης της Συρίας. Καταγόταν από τη Λέσβο και εγκαταστάθηκε από μικρός στην Αμφίπολη με τον αδελφό του Ερίγυο. Ήταν επιστήθιος φίλος του Μ. Αλεξάνδρου. Ο Φίλιππος Β' τον εξόρισε, αλλά επανήλθε στην Αμφίπολη όταν έγινε βασιλιάς ο Αλέξανδρος. Γνώριζε τα περσικά και ανέλαβε στην εκστρατεία την φροντίδα των βαρβάρων αιχμαλώτων. Το 326 π.Χ. ανέλαβε τριηράρχης του ποτάμιου στόλου του Υδάσπη. Αργότερα συνελήφθη αιχμάλωτος του Πτολεμαίου και με δωροδοκία διέφυγε στην Καρία. Σκοτώθηκε σε κάποια μάχη μεταξύ των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου.

Υπήρχαν όμως και άλλοι αντάξιοι στρατηγοί και ναύαρχοι στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, όπως ο Νέαρχος, γιος του Ανδροτίμου από την Κρήτη. Αυτός μεγάλωσε στην Αμφίπολη και συνδέθηκε από παιδί φιλικά με τον Μ. Αλέξανδρο. Εξορίστηκε από τον Φίλιππο Β', αλλά τον επανέφερε ο Αλέξανδρος. Συμμετείχε στην εκστρατεία της Ασίας και διορίστηκε διοικητής της Λυκίας. Το 327 π.Χ. του ανατέθηκε από τον Μ. Αλέξανδρο η αρχηγία του στόλου για να εξακριβώσει το διάπλου του Ωκεανού από τις εκβολές του Ινδού ποταμού μέχρι τον Ευφράτη. Ήθελε να συνδέσει εμπορικά την Ινδία με τη Δύση. Μέσα σε δύο μήνες το 325 π.Χ. ο Νέαρχος πραγματοποίησε τον διάπλου και έγραψε το σύγγραμμα: «Τα αμφί τω παράπλω». Τον τίμησε ιδιαίτερα ο Αλέξανδρος για το έργο του και τις ανδραγαθίες του με χρυσό στεφάνι και τον πάντρεψε με τη θυγατέρα της Βαρσίνης και του Μέντορα. Όλοι αυτοί δικαιούνταν μαυσωλείου.

Κατά τον Jacques Rozer, εξάλλου, το μνημείο ιδρύθηκε προς τιμήν του ναυάρχου του Μ. Αλεξάνδρου Λεωσθένους από τη Μυτιλήνη.

Τα παραπάνω είναι υποθέσεις, διότι αν είχε σχέση το μνημείο άμεσα με την Αμφίπολη θα βρισκόταν σε κάποια περίβλεπτη θέση της πόλεως και θα αγνάντευε από την πόλη προς τα πέρα, προς τον ορίζοντα της νίκης. Δε θα βρισκόταν το λιοντάρι στον χαμηλό και αθέατο τόπο δεξιά του Στρυμόνα, κοιτάζοντας προς την πόλη. Αυτό μας βάζει στη σκέψη ότι στο μέρος που βρέθηκε, κοντά στη γέφυρα του Στρυμόνα, θα έγινε κάποια πολύνεκρη μάχη όταν πολιορκούσε ο Φίλιππος Β΄ την Αμφίπολη το 356 π.Χ. και ένεκα τούτου στήθηκε το λιοντάρι όπως και στη Χαιρώνεια. Μέχρι τώρα δεν έχουμε καμιά συγκεκριμένη ιστορική πληροφορία ούτε και βρέθηκε κάποια επιγραφή για να μας πληροφορήσει σε ποιον ανήκει. Δεν είναι ταφικό μνημείο κάποιου ενδόξου νεκρού, αλλά μνημείο πολεμικής αρετής του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

Στην *Παλατινή Ανθολογία* ο ποιητής ερωτά το λιοντάρι: «Λιοντάρι ταυρόφαγο, πες μας σε ποιανού τάφου επάνω είσαι; Ποιος ήταν αντάξιος της ανδρείας σου;». Η απάντηση σώζεται στο τελευταίο μέρος του ποιήματος: «Δεν στέκουμαι χωρίς σκοπό εδώ, αλλά για να είμαι το σύμβολο της ανδρείας του νεκρού, που όταν ζούσε στεκόταν μπροστά στους εχθρούς λιοντάρι».

Το μνημείο στήθηκε για να συμβολίζει τη δόξα, την πολεμική αρετή και το θάρρος των Μακεδόνων σε κάθε μάχη. Είναι συμβολικό μνημείο όλης της Μακεδονίας.

Όπως συμβαίνει με την ίδρυση του μνημείου, έτσι υπάρχουν πολλές εκδοχές και για την καταστροφή του. Ειδικότερα:

Πρώτη εκδοχή: Οι δεχόμενοι ως ιδρυτή του μνημείου τον Άγνωνα υποστηρίζουν ότι ο Λέοντας καταστράφηκε δεκαπέντε χρόνια μετά από την ανέγερσή του, μόλις επικράτησαν στην Αμφίπολη οι Σπαρτιάτες με στρατηγό τον Βρασίδα, το 422 π.Χ. Οι ολιγαρχικοί, που μισούσαν θανάσιμα τους Αθηναίους, γκρέμισαν το μνημείο του Λέοντα μαζί με όλα τα ανεγερθέντα από τον Άγνωνα οικοδομήματα.

Αυτό όμως αποκλείεται να έγινε, διότι οι Έλληνες ποτέ δεν γκρέμιζαν μνημεία. Ποτέ δεν κατέστρεφαν έργα τέχνης. Έτσι, π.χ., απέφυγαν να κάψουν τη Ρόδο για να μην καεί ένας περίφημος πρωτότυπος πίνακας του Πρωτογένους.

Δεύτερη εκδοχή: Πιθανό να το κατέστρεψαν οι Ρωμαίοι όταν σύλλησαν όλα τα έργα τέχνης από την Αμφίπολη. Το μνημείο ήταν ασήκωτο από το βάρος και γι' αυτό προτίμησαν να το σπάσουν σε κομμάτια παρά να το αφήσουν όρθιο για να θυμίζει την πολεμική αρετή, την ανδρεία και τη δόξα των Ελλήνων Μακεδόνων.

Τρίτη εκδοχή: Οι Γότθοι, το 267-268 μ.Χ., για να πολιορκήσουν τη Θεσσαλονίκη, κατά τη μετάβασή τους και την επιστροφή τους σε αυτή πέρασαν από το νομό Σερρών και προκάλεσαν πολλές λεηλασίες, καταστροφές και σφαγές στην Αμφίπολη. Πιθανόν να κατέστρεψαν μεταξύ άλλων και τον λιοντάρι.

Τέταρτη εκδοχή: Οι Έρουλοι κατά την επιδρομή τους το 267 μ.Χ. λεηλάτησαν τη Θράκη, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Στην Αθήνα κατέστρεψαν τη

στοά του Αττάλου στην Αγορά. Δεν αποκλείεται να κατέστρεψαν και το Λέοντα της Αμφιπόλεως.

Πέμπτη εκδοχή: Οι Βησιγόθοι, με αρχηγό τον Αλάριχο, προξένησαν τρομερές καταστροφές στη Μακεδονία το 398 μ.Χ. Ενδέχεται μεταξύ των μνημείων που καταστράφηκαν να ήταν και το λιοντάρι της Αμφιπόλεως.

Έκτη εκδοχή: Το 445 μ.Χ. επακολούθησε η εισβολή των Ούννων με αρχηγό τον Αττίλα. Το όνομά τους έμεινε παροιμιώδες για τις πολλές καταστροφές που προκάλεσαν. Σ' αυτές ενδέχεται να ανήκει και το λιοντάρι.

Έβδομη εκδοχή: Οι Νορμανδοί, πριν τη μάχη του Δημητριτσίου και της ήττας τους από το στρατηγό Αλέξιο Βρανά το 1185 μ.Χ., λεηλάτησαν την Αμφίπολη και κατέστρεψαν τα εναπομείναντα μνημεία.

Όγδοη εκδοχή: Οι Βούλγαροι και οι Κουμάνοι με το βασιλιά Ιωαννίτση ισοπέδωσαν όλες τις πόλεις της Θράκης και της Μακεδονίας και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους αυτών. Η τακτική της καταστροφής των μνημείων της Μακεδονίας από τους Βουλγάρους συνεχίστηκε και στους δύο τελευταίους παγκοσμίους πολέμους. Στις Σέρρες, π.χ., κατέστρεψαν το εθνικό ηρώο κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό.

Ένατη εκδοχή: Φυσικά δεν αποκλείεται να έπεσε το λιοντάρι από τη βάση μόνο του είτε από την υγρασία εξαιτίας κάποιας πλημμύρας του ποταμού ή σε κάποιο σεισμό¹⁹⁵. Στις ανασκαφές του μνημείου διαπιστώθηκε από τους επιβλέποντες Jacques Rozer και Oscar Broneer ότι η τετράγωνη βάση του 9,99x9,99 μ. αποτελούνταν από πωρόλιθους. Την περιέβαλλε κιονοστοιχία με δωρικούς ημικίονες, τέσσερις σε κάθε πλευρά, η οποία στήριζε θριγκό. Πάνω στο θριγκό στηριζόταν κλιμακωτή πυραμίδα και στην πυραμιδοσχημη αυτή βάση υψωνόταν το πελώριο λιοντάρι. Ήταν επόμενο πάνω σ' αυτή τη βάση το τεράστιο σε όγκο και βάρος λιοντάρι να έγειρε εξ αιτίας της διαβρώσεως του εδάφους ή κάποιου σεισμού από την ψηλή βάση με αποτέλεσμα να πέσει, να σπάσει και να σκορπίσουν τα τεμάχιά του. Ο δε Στρυμόνας με τις συχνές πλημμύρες παρέσυρε τα τεμάχια προς τα κάτω¹⁹⁶.

Πόσους αιώνες ήταν σκεπασμένο το μνημείο στη γη δε γνωρίζουμε. Αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά στον πόλεμο του 1912-1913. Οι Έλληνες στρατιώτες, όταν έσκαβαν στην Αμφίπολη αναχώματα, βρήκαν τα θεμέλια και μερικά κομμάτια του μνημείου. Το μελέτησαν οι αρχαιολόγοι Γ. Οικονόμου και Αναστάσιος Ορλάνδος, αλλά λόγω του Α' Παγκοσμίου Πολέμου διέκοψαν. Το 1916 οι στρατοπεδεύσαντες στην Αμφίπολη Άγγλοι στρατιώτες βρήκαν και άλλα μεγάλα κομμάτια του μνημείου. Τα μετέφεραν στην παραλία για να τα στείλουν με πλοίο στην Αγγλία, αλλά οι βολές πυροβολικού των Γερμανοβουλγάρων από το Παγγαίο ματαίωσαν την προσπάθειά τους. Ουδέν κακόν αμιγές καλού, από τις βολές πυροβολικού του εχθρού στην προκειμένη

¹⁹⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Β, σ. 176-177.

¹⁹⁶ Λαζαρίδη, ό.π., σ. 87.

περίπτωση. Αντί να σκοτώσουν Έλληνες εμπόδισαν την αρπαγή του μνημείου από τους Άγγλους.

Το 1932 ο πρεσβευτής των Ηνωμένων Πολιτειών στην Αθήνα Λίνκολν Μακ Βη ενδιαφέρθηκε για την αναστήλωση του λέοντα. Ο αρχαιολόγος Ζακ Ροζέ της Γαλλίας και ο καθηγητής της Αμερικανικής Σχολής στην Αθήνα Oscar Broneer με συνεργείο τεχνικών και με προσφορές Αμερικανών, Γάλλων και Ελλήνων άρχισαν την έρευνα και τη μελέτη και προχώρησαν στην αναστήλωση του μνημείου με τη βοήθεια του Έλληνα ειδικού γλύπτη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών για συγκολλήσεις και αναστηλώσεις Ανδρέα Παναγιωτάκη. Αναστηλώθηκε το 1932 για να θυμίζει στους απογόνους των Ελλήνων την ανδρεία και τη δόξα των προγόνων των που κατέκτησαν τις τρεις τότε γνωστές ηπείρους.

4.1.2.28. Ποιοι θεοί λατρεύονταν από τους Αμφιπολίτες

Η Αμφίπολη υπήρξε κέντρο θρησκευτικής δραστηριότητας. Ως αποικία των Αθηνών κληρονόμησε τις θεότητες και τη λατρεία των θεών των Αθηναίων, αλλά κράτησε και άλλες θεότητες από τη θρακική τυπολατρία, ενώ προσέθεσε και νεότερες μετά από το ρωμαϊκό συγκρητισμό. Υπήρχε πάντοτε ισχυρή ιεροκρατία που επηρέαζε την κοινωνική και πολιτική ζωή της πόλεως. Από επιγραφές των ελληνιστικών χρόνων πληροφορούμαστε για τους ιερείς του Ασκληπιού, της Αθηνάς, του Αγαθοδαίμονα και του Ύπνου και από δύο αναθηματικές επιγραφές τον αρχιερέα και αγωνοθέτη της Αμφιπόλεως και του «Κοινού των Μακεδόνων». Όπως αναφέρεται σε πολλές ιστορικές πηγές και επιβεβαιώνεται από τους βωμούς, τους ναούς και τις εικόνες θεών που αποτυπώθηκαν στα νομίσματα της πόλεως, λατρεύονταν οι κάτωθι θεοί:

α) Η Αθηνά. Ο πρώτος οικιστής της πόλεως Άγνωνας έφερε στη νέα αποικία των Αθηναίων τη λατρεία της θεάς Αθηνάς και ανήγειρε προς τιμήν της ναό στην ακρόπολη. Στα παλαιότερα χάλκινα νομίσματα της Αμφιπόλεως παριστανόταν το άγαλμα της Νικηφόρου Αθηνάς. Στο βωμό της θεάς Αθηνάς προσέφερε θυσία ο Βρασίδης προ της μάχης του 422 π.Χ.¹⁹⁷ Σώζεται μια αναθηματική επιγραφή του έτους 89 π.Χ. για τη λατρεία της Αθηνάς στην Αμφίπολη. Βρέθηκαν γνήσια νομίσματα, στα οποία εικονίζεται από τη μία πλευρά η προτομή της θεάς Αθηνάς με την κεφαλή προς τα δεξιά και την επιγραφή Ι Π Π ΙΟ Σ Η Ι Π ΠΟΣ, και από την άλλη ένας αετός κατά μέτωπο με μισάνοικτα τα φτερά να κρατά στεφάνι στο ράμφος του και κυκλικά στο κάτω μέρος να γράφει ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ.

β) Ο Απόλλωνας. Από ένα πολύστιχο ψήφισμα του δήμου της Αμφιπόλεως του 357 π.Χ. προκύπτει ότι υπήρχε στην Αμφίπολη ναός προς τιμήν του Απόλλωνα. Σε άλλο ψήφισμα αναφέρεται ότι εξόρισαν από την Αμφίπολη για

¹⁹⁷ Θουκυδίδης, V.10. Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 20, σ. 676.

πάντα τον Φύλωνα Στρατοκλή με τα παιδιά του. Αν ξαναγύριζαν στην Αμφίπολη χωρίς άδεια, θα τους θανάτωναν και θα δήμευαν την περιουσία τους. Το δέκατο της περιουσίας θα το αφιέρωναν στο ναό του Απόλλωνα και του Στρυμόνα¹⁹⁸. Ο ναός πρέπει να κτίστηκε από τους Αθηναίους με την εγκατάστασή τους στην αποικία. Εξέδωσαν και νόμισμα απεικονίζοντας δαφνοστεφανωμένο τον Απόλλωνα.

γ) Η *Αρτέμη η Ταυροπόλος ή Βραυρωνία*. Μετά από την αυτονομία της Αμφιπόλεως ανακηρύχθηκε πολιούχος θεά της πόλεως: Ο ιστορικός Τίτος Λίβιος στην *Ιστορία* του (44, 44) αναφέρει ότι, όταν πληροφορήθηκαν την ήττα του Περσέα οι Αμφιπολίτισσες μαζεύτηκαν στο ναό της Διάνας (της Αρτέμιδος), την οποία αποκαλούσαν Ταυροπόλο, για να ζητήσουν τη βοήθεια της. Λατρευόταν ιδιαίτερα στην Αμφίπολη και τιμούνταν με λαμπαδηφορίες. Ήταν τόσο ξακουστή η λατρεία της, ώστε όταν ο Μ. Αλέξανδρος αποφάσισε υπό την εποπτεία του Κρατερού να αναγείρει έξι πολυτελείς ναούς αξίας 1.500 ταλάντων έκαστος σε μεγάλα θρησκευτικά κέντρα της χώρας (π.χ. τη Δήλο, τους Δελφούς, τη Δωδώνη, το Δίον) συμπεριέλαβε και ναό προς τιμήν της θεάς Αρτέμιδος Ταυροπόλου στην Αμφίπολη. Δεν υλοποιήθηκε η παραπάνω απόφαση λόγω του πρόωρου θανάτου του. Σε νόμισμα των Αμφιπολιτών εικονίζεται στεφανωμένη η προτομή της θεάς Αρτέμιδος Ταυροπόλου. Τα μαλλιά της πέφτουν πίσω σε βοστρύχους. Πάνω από τον ώμο της διακρίνεται μέρος της φαρέτρας της. Στην άλλη πλευρά εικονίζεται ταύρος με σκυμμένο το κεφάλι και την ουρά γυρισμένη στη ράχη να τρέχει προς τα δεξιά. Οριζόντια, πάνω και κάτω από τον ταύρο, αναγράφεται σε δύο σειρές ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ. Στη ρωμαϊκή εποχή αντικαταστάθηκαν οι απεικονίσεις των αρχαίων θεών στα νομίσματα με τα πρόσωπα των αυτοκρατόρων. Παρέμεινε μόνο η απεικόνιση της θεάς Αρτέμιδος¹⁹⁹.

δ) Ο *Διόνυσος*. Λατρευόταν ιδιαίτερα στη Θράκη ως θεός της αμπέλου και του οίνου. Προς τιμήν του Διονύσου γίνονταν απόκρυφα όργια, εκστατικές λειτουργίες και ανεπανάληπτα σκοτεινά μυστήρια γύρω από τα ανεξιχνίαστα φαινόμενα της φύσεως και το θάνατο. Ο Διόνυσος λατρευόταν στο Πάγγαιο όρος σαν μια θεία μορφή, φωτεινή σαν τον ήλιο, αλλά και σκοτεινή σαν τον Άδη. Ο θρακικός ήλιος ταυτιζόταν με τον Διόνυσο. Σε ορφικό στίχο τονίζεται ότι ένας ήταν ο Ζευς, ένας ο Άδης και ένας ο Διόνυσος. Σε πολλά αρχαιολογικά αγγεία των Σερρών εικονίζεται ο αιγιματικός θεός Διόνυσος που πέθαινε κάθε χρόνο και αναγεννιόταν μαζί με τα σπαρτά την άνοιξη.

Τα Διονυσιακά μυστήρια (οι γιορτές προς τιμήν του Διονύσου) συνοδεύονταν από βακχικό πάθος με τις μελωδίες των αυλητριδών, τις κραυγές των Μαινάδων, τα τύμπανα, τα κουδούνια των τράγων και τους εξαντλητικούς χορούς. Περίμεναν αγωνιωδώς από το μάντη του μαντείου του Διονύσου, που

¹⁹⁸ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 355, αρ. 597. Ελευθερουδάκης, *ό.π.*, τ. 2, σ. 31.

¹⁹⁹ Ελευθερουδάκης, *ό.π.*, τ. 2, σ. 505.